

(*Registered according to Act XXV of 1867*)

(*All rights reserved by the Publisher.*)

॥ श्रीः ॥

काव्यमाला ।

नाम

नानाविधप्राचीनकाव्यनाटकचम्पूभाणप्रहसन-
च्छन्दोलंकारादिसाहित्यग्रन्थानां
संग्रहः ।

चतुर्दशो गुच्छकः ।

जयपुरमहाराजाश्रितेन महामहोपाध्यायपण्डितश्रीदुर्गाप्रसाद-
तनयेन पण्डितकेदारनाथेन, मुम्बापुरवासिना पणशी-
करोपाह्वलक्ष्मणतनुजनुपा वासुदेवशर्मणा च
संशोधितः ।

स च

मुम्बद्यां निर्णयसागराख्ययन्त्रालये तदधिपतिना मुद्राक्षरैरङ्कयित्वा
प्राकाश्यं नीतः ।

१९०६.

(अस्य ग्रन्थस्य पुनर्मुद्रणादिविषये सर्वथा निर्णयसागरमुद्रायन्त्रालयाधिपते-
रेवाधिकारः ।)

मूल्यमेको रूप्यकः ।

अनुक्रमणिका ।

—•••••—

पृष्ठसंख्या ।

१. कहणमहाकविकृतमर्धनारीश्वरस्तोत्रम्	१
२. लल्लादीक्षितविरचितमानन्दमन्दिरस्तोत्रम्	४
३. रामभद्रदीक्षितविरचितो विश्वगर्भस्तवः.....	२०
४. इन्दुदूतम्	४०
५. कृष्णानन्दकवीन्द्रविरचितं सुदर्शनचम्पूकाव्यम्.....	६०
६. कुसुमदेवविरचितं दृष्टान्तफलिकाशतकम्	६९
७. कामराजदीक्षितविरचिता शृङ्गारकलिकाशिशती.....	७७
८. हरिकृष्णभट्टविरचितं सीतास्वयंवरकाव्यम्	१०१
९. प्रजराजदीक्षितविरचितं षड्दुवर्णनकाव्यम्	१११
१०. सामराजदीक्षितविरचिता शृङ्गारामृतलहरी	११६

—•••••—

काव्यमाला ।

काश्मीरकमहाकविश्रीकण्ठकृतम्
अर्धनारीश्वरस्तोत्रम् ।

भालं वह्निशिखाङ्कितं दधदधिश्रोत्रं वहन्संभृत-
कीडरकुण्डलि जृम्भितं जलधिजच्छायाच्छकण्ठच्छविः ।
यक्षो विभ्रदहीनकञ्चुकचित्तं वद्वाङ्गनार्धस्य वो
भागः पुंगवलक्ष्मणोऽस्तु यशसे यामोऽपवा दक्षिणः ॥ १ ॥
यामे साञ्जनमक्षि दक्षिणदिशि श्यामायमानो गलः
पाणौ तिष्ठति दर्पणोऽन्न मुकुटेऽमुन्न स्थितध्वन्द्रमाः ।
तन्मातेयमयं पितेति मुचिरात्सप्रत्यभिर्ज्ञं शनै-
र्यस्योत्सङ्गमगाद्ब्रह्मो गवतु वः प्रीत्यै स गौरीश्वरः ॥ २ ॥
मुञ्चेभान्जिनमस्य कुम्भकुहरे गुक्ताः कुचाप्रोचिताः
किं भालव्यलनेग कज्जलमतः कार्यं तयाक्षणोः कृते ।
संधाने वपुरर्धयोर्भगवतोरिदं निषेधेऽप्यहेः
कर्तव्ये प्रिययोत्तरागुसरणोद्युक्तो हरः पातु वः ॥ ३ ॥
विहितमजगोशृङ्गाप्राभ्यां धनुर्धटितं तथा
नरकरटिनोर्वेहार्धाभ्यां गणं प्रतिगृह्णतः ।
द्विविधरक्षणावाह्यभ्यानां निधेरुचिता विभो-
र्जयति लटभापुंभागाभ्यां शरीरविनिर्मितिः ॥ ४ ॥
नेदं पर्णसमीरणाशनतपोमाहात्म्यमुखोरगौ
पश्यैतावत एव संप्रति कृतौ तन्मात्रवृत्ती बहिः ।

१. पुत्रार्थदोषेयं - कान्धियुः - तिलकद्वयस्य कृतं यजमाने - मयं - मणीयं - यथा - जाधिक - त्वेतेन
द्विपये Dr. M. A. STEIN, PH. D, महाशयवरविरचितराजतरङ्गिणी-
भूमिकातोऽवसेयम्.

भ्रेणैवार्धमिदं चराचरगुरोः प्राप्तेयमात्मस्तुती-

रित्थं देववधूमुस्ताच्छ्रुतिसुखाः शृण्वत्यपर्णावितात् ॥ ५ ॥

काप्येतेषु रुचिः कचेषु फणिनां पुंस्कोकिलस्येव ते

गोभिः कण्ठतटस्य हृष्यति पुरो दृक्पश्य चक्षुःश्रुतेः ।

संधानेऽग्निवे गियो भगवतोर्जिह्वा पृथक्स्पर्धिनी

भिजार्थी सदशाक्षरामपि वदन्त्येवं गिरं पातु वः ॥ ६ ॥

दातुं धाच्छति दक्षिणेऽपि नयने वामः करः कज्जलं

भौजंगं च भुजेऽङ्गदं घटयितुं वामेऽपि वामेतरः ।

इत्थं स्वं स्वमशिक्षितं भगवतोर्धं वपुः पश्यतीः

साधारस्मितलाञ्छितं दिशतु वो वक्त्रं मनोवाञ्छितम् ॥ ७ ॥

गाढालिङ्गन मद्गलं भवतु ते स्वस्त्यस्तु वश्चाटवः

किं दूमः प्रियया विलासकलह श्रद्धेय एवासि न ।

इत्युक्ते निविडमवासचकितैर्यावद्गणैः स्धीयते

संघट्टः शिवयोः स तावदधिकस्पष्टः शिवायास्तु धः ॥ ८ ॥

तदर्धनारीश्वरमूर्धरत्नमर्धं विधोरस्तु समृद्धये वः ।

यदद्रिकन्यावदनातिरिक्तद्वितीयभागभ्रमगातनोति ॥ ९ ॥

तद्वीतल्यतिरेकगद्रितनयादेहेन मिश्रीभव-

त्रिभ्रत्यूहमिह व्यपीहतु वपुः स्थाणोरभद्राणि चः ।

षेण्वा भोगिवधूशरीरकुटिलश्यामत्विषा वेष्टिता

जूटोहेरपि यत्र भाति दयितामूर्त्येव पृष्ठा तनुः ॥ १० ॥

प्रौढाः फञ्जुकिनो जरद्वृषवरः कुळाम्नुपारश्रुति-

नित्यात्तोऽपि वहिःकृतः परिकरः सोऽयं समसोऽप्यहो ।

अर्धाघद्वसतीकृताद्भगवता चारित्र्यनर्याविदा

सा गिधाटुरितं चराचरगुरोरन्तःपुरं पार्वती ॥ ११ ॥

लीलोद्यानवनश्मशानभमने स्लेच्छापरापीनयोः

सम्यक्साम्बरतादिगम्बरदशासनीडनिर्धीडयोः ।

पर्याप्तातुलरामणीयकमहाश्रीभैरवाकारयोः

क्षेमं वः शिवयोः समासमदृशोर्दिश्यादचिन्त्यं वपुः ॥ १२ ॥

चूडेन्दोरिव रोचिषा मुकुलितं चातायनाभं श्रियः

पानार्थं परिपेवितं मधुकराकारैः कुमाराननैः ।

औन्नत्यादधिवास्य वक्रपवनैर्घ्राणोपयोगीकृतं

कस्योरोजसरोजमस्ति न मनस्तोपाय गौरीशयोः ॥ १३ ॥

अर्धं क्षिम्भविमुग्धमिद्धहुतभुग्दिग्धं तथार्धं जग-

त्पायादीश्वरयोस्तदक्षि तिलकस्थानस्थितं वीक्ष्य यत् ।

क्रीडाकर्मणि कार्मुकं करतले कर्तुं किरीटेन्दुना

सोत्सेकश्च निरुत्सुकश्च युगपदेवः सरो जायते ॥ १४ ॥

व्याला धायुभुजस्तृणेढि च घृणान्युक्षा बुभुक्षानुरो

निष्कौपीनपटः कुटुम्बभरणो किं स्वस्ति चिन्ताकुलः ।

दौर्गत्यादिति पिण्डभेकमकरोद्गौरीशरूपेण यो

यश्चाभीष्टफलप्रदसिजगतः कसौचिदस्मै नमः ॥ १५ ॥

ज्याघोपैर्बधिरीकरोति फकुभो बाहू मुहुः पश्यति

स्वस्य स्वेन विकथ्यते रचयति प्रोचैस्तरां तर्जनीम् ।

यस्मिन्केवलमेव केलिरभसाज्जातेऽर्धेनारीश्वरे

धीरमन्यतया स मन्मथमटो वातूलितस्तं स्तुमः ॥ १६ ॥

वपुःखण्डे खण्डः प्रतिवसति शैलेन्द्रदुहितुः

शिखण्डे खण्डेन्दुः स्वयमपि विभुः खण्डपरशुः ।

तथापि प्रत्यग्रं शरणमुपयातं प्रति विमो-

रखण्डो व्यापारो जगति करुणाया विभयते ॥ १७ ॥

प्रेमार्थं वपुषो विलोक्य भिलितं देव्या समं स्वामिनो

मौलौ यस्य निशापतिर्नगस्रुतावेणीनिशामिश्रितः ।

आस्ते स्वाम्यनुवर्तनार्थमिव तत्कृत्वा वपुः खण्डितं

देयादद्वयभावनां स भगवान्देवोऽर्धेनारीश्वरः ॥ १८ ॥

इति महाऽविधीकृष्टणप्रर्णातगर्धेनारीश्वरस्तोत्रम् ।

श्रीकवीन्द्रवहादुरश्रीललादीक्षितविरचितम्
आनन्दमन्दिरस्तोत्रम् ।

वृन्दारकावलिकिरीटमणिप्रकाश-

नीराजिताङ्घ्रियुगला कमलायताक्षी ।

शोणाम्बरावृततनुर्निजभव्यभूमिः

श्रीसंकटाद्य विकटावतु संकटान्नः ॥ १ ॥

संदर्शनागतलसल्ललनाजनाली-

पूजासभाजनविभासितमव्यमूर्तिः ।

तत्पादपद्मवसतां विदुषां नतानां

श्रीसंकटा भगवती भविकाय भूयात् ॥ २ ॥

त्वत्पादपद्मविनतस्य न तस्य कस्य

संकष्टसंतपनमस्त्रामियात्समस्तम् ।

पूर्णेन्दुसुन्दरतराश्रितचन्द्रिकायां

कां यान्ति हन्त गतिमाशु न वा तन्मांसि ॥ ३ ॥

देवि त्वदीयपदपङ्कजसेवकानां

का नाम संभवभवोद्भटतापभीः स्यात् ।

किं चात्र चित्रमधिकं सरति स्पृतेऽपि

तापस्तु तद्गृदि यदा नितरां विलसम् ॥ ४ ॥

देवि त्वदीयवरकार्यविधानरिक्तः

सिक्तः स किं न सुधया स्वदशा भवत्या ।

बालेऽपि मध्यविनयेऽपि नभेऽपि मातः

किं ते पुनः समुचिता न दयार्द्रदृष्टिः ॥ ५ ॥

त्वद्भक्तिभावविषयेऽप्यभवं न भव्यः

श्रीभूतभूपभविकाद्भुतभागधेये ।

१. अयं श्रीललादीक्षितः १८५९ वैक्रमे (=१८०२ ख्रिस्तान्दे) स्तोत्रमिदं रचित-
वानिति चरमश्लोकतोऽवगम्यते. २. अस्य च स्तोत्रस्यैकमेवैनादशपत्रात्मकं पुस्तकमुप-
लब्धम्.

बालोऽपि बालधिषणोऽपि च बालिशोऽपि
 नो संकटेऽद्य विक्रटे किमयं दयार्हः ॥ ६ ॥
 त्वच्छक्तिरेव कवने मग्ने मतीनां
 स्त्रीणां घने निधुवनेऽप्यवने वनेऽपि ।
 सैवासि मां किल विलोकय दीनदीनं
 हीनं धियेन्दुसदृशा स्वदृशा चकोरम् ॥ ७ ॥
 प्रातर्नटजलिनकान्तिनवाननानां
 पूजासमाजितसंगूततिरङ्गनानागम् ।
 शोणाम्बरा सुरपतेर्दिगिव प्रकामं
 कामं तनोतु निभृतं मम संकटा सा ॥ ८ ॥
 नानावतारचरितैर्भुवि भक्तकार्यै
 धुर्यं मुदा कृतवती भवती भवानी ।
 मां बालकं निजनवस्रुपया विधाय
 मातर्वियोगिनमिदं तव किं नु योग्यम् ॥ ९ ॥
 श्रीसंकटे भगवति स्फुटसंकटालः
 त्वं पाहि पाहि परिपाहि भवानि पाहि ।
 बन्धैः कवीन्द्रतिलकैः किल कीर्त्यते ते
 रात्रिद्रियं यदिह नाम तु संकटघ्नी ॥ १० ॥
 बद्धाञ्जलिस्वदुपकण्ठमकुण्ठकण्ठ-
 मुत्कण्ठतस्तु कथयामि गहाप्रगादी ।
 बालस्त्वैव च वधूश्च जनी त्वैव
 सत्रेण ते कथमये हृदयं दयार्द्रम् ॥ ११ ॥
 लोकेऽपि चेन्न तनयस्तनुते प्रमादा-
 दधन्यया विरहिणं सुपया न माता ।
 त्वं तत्कथं वितनुषे सुपया वियोगं
 योगं च भागतिदये कथयान मातः ॥ १२ ॥

ते संकटेऽद्य विकटे निकटे भवानि
 बालास्तथैव विलसन्ति तथैव बध्वः ।
 तौल्लालयस्यथ न मां किमहं दृशोक्षे
 रम्यः पुरः समभवं न भवन्महागाः ॥ १३ ॥
 नित्यास्यथो विभुरसीश्वरभागधेये
 चञ्चन्चराचरचरित्रविचित्रभित्तिः ।
 तस्मान्ममापि हृदये सदये स्थितासि
 मातर्मयीह कुपितासि रयाएक यामि ॥ १४ ॥
 दीनान्सदा दितिसुतान्सितदन्ति हन्त
 हन्तुं युवादितिसुताः प्रभवन्ति शक्ताः ।
 शुम्भादिकेष्वतिगलेषु विजृम्भितेषु
 कोऽन्यो दिनात्र भवतीं प्रगवेच्छरण्यः ॥ १५ ॥
 भूपेषु भूतिविभवं भवभागधेये
 त्वं विभ्रती भविकमद्भुतमातनोवि ।
 दीनेषु हीनसृष्टेषु च मादृशेषु
 खिग्धां सुधांशुसदृशं न दृशं तनोवि ॥ १६ ॥
 इन्दिन्दिरप्रचलमुन्दरवृन्दनन्द-
 दिन्दीवरालिसदृशा स्पृष्टशाप्यमन्दम् ।
 त्वं मां विलोक्य पुरंदरवन्दनीये
 कोऽन्यः मनन्दयति चन्द्रभृते चकोरम् ॥ १७ ॥
 उचुङ्गरिङ्गदुरुगाङ्गतरङ्गसङ्ग-
 भङ्गीविभासिततनुः सदनङ्गदस्त्री ।
 काशीविलासवल्लिता हरतां मदन्तः-
 संतापसंततिमिथं नितरां समन्तात् ॥ १८ ॥
 कान्ताजनार्थितहिरण्यजकुम्भधारा-
 साराभिषेकिततनुर्वितनुद्विपः स्त्री ।

कर्पूरपूरसरदक्षिसमर्चिताङ्गी
 भङ्गीकरोतु मदमव्यभरं भवानी ॥ १९ ॥
 वृन्दारकेन्द्रकरचञ्चलचामराली-
 चञ्चलचिकुरचारुचरित्रचित्रा ।
 लोकेशकेशवलसञ्छयचन्द्रवृन्द-
 नीराजिता नभसुता गहितां मुदे स्यात् ॥ २० ॥
 वृन्दारकालिमुकुटालिमिलन्मसार-
 भाणिक्यमङ्गुमधुपाञ्चितपादपद्मा ।
 पद्मालया करगचामरवीज्यमाना
 गानाय मे गवतु सा गिरिजासमाना ॥ २१ ॥
 नायाति ते हृदि दया सदयेऽपि मात-
 रथापि मे मनसि तत्कुतुम्बं चकास्ति ।
 आलोक्य रोदनपरं तनयं न कस्याः
 स्वान्ते समुल्लसति सान्द्रवया नु मातुः ॥ २२ ॥
 मातर्भवानि शुभवाणि भवानि नम्रः
 कम्पस्त्वदङ्घ्रिनलिनाधितचञ्चरीकः ।
 चञ्चराचरविचित्रचरित्रचारु-
 चूडेव लोकयसि मां न विलोलदृग्भिः ॥ २३ ॥
 आलोक्य रोदनपरं तनयं नवं स्वं
 का वा भवेन्न जननी जनिताङ्गपालिः ।
 दृष्ट्वापि मामपि रुदन्तमनन्तमन्तः-
 कान्ताकृपापि न कथं समुदेति मातः ॥ २४ ॥
 सिद्धेश्वरि त्रिसुवनेश्वरि सिद्धसंघ-
 संपूज्यपादकमले कमलायताक्षि ।
 अन्वर्भतां कृतवती भवती भवानी
 सर्वेषु ते मयि कृतो व्यभिचारचारः ॥ २५ ॥

अद्वा स्मृतं यदिह सिद्धसुधीन्द्रसंघैः
 सिद्धिं दधाति बहुधा बहुधाम धाम ।
 गन्धर्वधुर्यविबुधोद्भुरसाधु सिद्धिं
 सिद्धेश्वरीपदयुगं ध्रुवमादधातु ॥ २६ ॥
 वन्दारुवन्धसुरवृन्दकिरीटकोटि-
 श्रीमन्मसारमणि मञ्जुमिलन्मिलिन्दम् ।
 सान्द्राङ्गुलीचलवर्ल नगनन्दिनी श्री-
 पादारविन्दमिह नन्दयतादमन्दम् ॥ २७ ॥
 आनन्दसुन्दर पुरंदर चिन्दुवृन्द-
 संदेह दोलितसुवर्णनवर्णनीयम् ।
 मन्दान्प्रनन्दयतु घालमृणालवाद्य-
 त्किञ्चल्फपुञ्जजनिमङ्गुलमञ्जुकुञ्जम् ॥ २८ ॥
 शाणायलीदितमनोहरहीरकाभा-
 सद्भासुरं गिरिभुवो विभबौघगव्यम् ।
 सद्भानुभानुनिकरद्युतिदामवामं
 कामं करोतु निभृतं मम जानुयुग्मम् ॥ २९ ॥
 संतापसंततिनिरन्तरतान्तिशान्ति-
 कान्तं प्रकामकदलीकुलकोमलं च ।
 श्रीकण्ठकैलिकलनाभवनं भवान्या
 जङ्घायुगं जरयतु ज्वरमुञ्जयलं मे ॥ ३० ॥
 यस्य प्रकाममहिमानममन्दमान-
 मालोक्य काञ्चनगिरिर्जडतामयासीत् ।
 शैलावलीन्द्रजनुपो निभृतं नितम्ब-
 भारः स मे भवतु भव्यतराय भूयः ॥ ३१ ॥
 योऽभून्मद्दामतिभतां सदसद्विकल्प-
 कल्पः प्रकामरसनावलनाभिरामः ।

श्रीकण्ठमुष्टिधरणैकविलासशाली,
 गन्धाय मे भवतु भूधरभूवलमः ॥ ३२ ॥
 यस्मिन्सुवर्णविलसद्भवमञ्जुलागे
 वेणीसुमेषु जयमञ्जलिपिर्विभाति ।
 गाङ्गेयगौरतरकेतककान्तिकान्तः
 कष्टाद्विरीन्द्रजनुषोऽवतु पृष्ठभागः ॥ ३३ ॥
 अद्धा धराधरधुरंधरघोरणीन्द्र-
 सज्जन्मनो निजजनोज्ज्वलभाग्यभाजः ।
 रम्भानयोदितदलद्वयसुन्दरामं
 पार्श्वद्वयं दलयतान्मम दीर्घदुःखम् ॥ ३४ ॥
 अङ्गाङ्गसङ्गिसुपमाच्छतरङ्गिणीज-
 रिङ्गत्तरङ्गविभवङ्गमिभावभूता ।
 भूताधिपस्य सुदृशो निभृतं गभीर-
 नाभीनिभा भवतु मे भविकाय भूयः ॥ ३५ ॥
 लाङ्गण्यपूर्णजलनाभि-सुवापिकोद्य-
 च्छैवालबालशुभमङ्गरिकेव मञ्जुः ।
 सत्कङ्कगुञ्जदलिमञ्जुललोचनाया
 लोमावली कलयतात्कुशलं शिवायाः ॥ ३६ ॥
 जेतुं शिवं स्नानगेषु तपस्यतो या
 निःश्रेणिकेय मदनस्य विभाति हैमी ।
 सोपानपङ्क्तिरिव नागिसरोवरस्य
 शैलोद्भवो वलयतान्निवलीविलासम् ॥ ३७ ॥
 वीक्ष्य प्रकामसुषमामसमां ययोः श्री-
 वक्षोजयोर्हिमगिरीन्द्रजनेर्जनन्याः ।
 धूलिं गजा दधति कुम्भसुगोऽतिदीना
 ह्रीणा मनागपि तमोहरतां तमान्तौ ॥ ३८ ॥

हेमप्रभौ विमलबालमृणालनाल-
 लीलाहरौ मुरुचिरौ गिरिराजजन्याः ।
 सत्कान्तिकान्तगणिकङ्कणपृश्निपूर्णा
 पाणी शिरीषमृदुलौ तनुतां मुदं नः ॥ ३९ ॥
 श्रीकण्ठकण्ठपटलमकटां कपाली-
 शालीनतोद्गमवती गिरिराजपुत्र्याः ।
 लीलातता भुजलता तनुतां विलासं
 लेखेव फाञ्चनभवा निकयोपकस्या ॥ ४० ॥
 स्वर्णाम्बर्णशुभशङ्खवरेण्यशोभो
 लोमोल्लसद्विरिशबाहुविलासशाली ।
 लेखात्रयेण ललितः सिखरीन्द्रपुत्र्याः
 कण्ठः स कुण्ठयतु तापमकुण्ठनावः ॥ ४१ ॥
 रम्भानवोदितलसद्दलमध्यसुस-
 व्यालीव मल्लुलविलासकला शियायाः ।
 सपक्षकर्वमविमर्दमनोभिरामा
 बेणी सुवर्णसुपमा महिता मुदे स्यात् ॥ ४२ ॥
 यरसाम्यमामुमसुलं सुतपस्तपन्ति
 सन्मानसे सरसिजानि नतानि तानि ।
 ऐन्द्री दिगङ्गणविजृम्भितभानुमानु-
 भाखद्भवानि वदनं सदनं मुदां नः ॥ ४३ ॥
 ज्योमाङ्गणभ्रमणविभ्रगसंभृताङ्गः
 प्राप्यापि वर्षणि शशी स वदीयसाम्यम् ।
 पश्यन्त्यदीयसुपमामसमां क्षिणोति
 तरसाद्भवानि वदनं सदनं मुदां नः ॥ ४४ ॥
 खेदाम्नुसंफुलविलोलकपोलपालि
 घालिभमद्भ्रमरकालि विलासवल्गव ।

तुन्देन्दुधिम्बगतलम्बि भुजंगमञ्जु
 तत्स्याद्भवानि वदनं सदनं मुदां नः ॥ ४५ ॥
 सत्कर्णभ्रूषणमुवर्णमिलन्मसार-
 माणिक्यमञ्जुलमयूखविभाभिरामम् ।
 स्वर्णाद्रिकीर्णमनि पृथिवरेण्यवर्ण
 तत्स्याद्भवानि वदनं सदनं मुदां नः ॥ ४६ ॥
 नासासु मौक्तिकमयूखसमूहसान्द्रं
 निस्तन्द्रचन्द्रकलितं वसुमेरुशृङ्गम् ।
 कस्तूरिकाङ्कितमिव स्फुरदिन्दुधिम्बं
 तत्स्याद्भवानि वदनं सदनं मुदां नः ॥ ४७ ॥
 पद्मेषु पञ्चविशिलेषु विभावभूता
 लीलालसत्तिलसुमाच्छरमाभिरामा ।
 मुक्तावलीशलितमञ्जुलमण्डना सा
 नासा विनाशयतु तापमगेन्द्रजामाः ॥ ४८ ॥
 वैधेयधुर्यधिपणा निगदन्ति साम्ना
 सद्दन्धुजीबकुसुमे न हि यस्य तस्य ।
 तत्स्यात्सुभारसभरं यदि सोऽपि तुल्यः
 कल्याणमाकलयतादधरः शिवायाः ॥ ४९ ॥
 सद्भिद्रुमद्रुमदलद्रुवदामवामा
 निस्तन्द्रचन्द्रकरसान्द्ररमाभिरामाः ।
 षष्पन्नजोज्ज्वलतलाः शशिशैलिकान्ता
 दन्तांशवो विदलयन्तु ममाद्य दुःखम् ॥ ५० ॥
 विधां चतुर्दशतयीं चतुरां चतस्र-
 श्चञ्चद्विचित्रनिगमान् रुचिरान्दधाना ।
 कल्पद्रुमोदितलसहलमञ्जुला सा
 लासं गिरां कलयताद्रसना शिवायाः ॥ ५१ ॥

भास्वद्विभाकरविभाभरभासुराभं

मीगामुखं समभवद्भवमाप्रभावैः ।

भ्राजत्तदाशु तदलोकि मवेन दत्ता-

हुंष्टं तदङ्कि चिवुकं तनुताच्छिवं नः ॥ ५२ ॥

सत्कर्णभूपणमणिप्रविकीर्णवर्ण-

श्रेणीसुवर्णकिरणालिबरेण्यवर्णा ।

श्रीमन्मधुकसुषमा गरिमाभिरामा

कालीकपोलपटली तनुताच्छिवं नः ॥ ५३ ॥

कञ्जस्फुरच्चपलसज्जनयुग्ममञ्जु

गुञ्जन्मिलिन्दमिलदं रुजमञ्जुलं यत् ।

श्रीमन्मसारमणिकान्तिनितान्तकान्तं

काली सदीक्षणयुगं तनुताच्छिवं नः ॥ ५४ ॥

जानीमहे मदनदाहविधौ धनुर्व-

त्तद्भस्मशेषमभवत्तदिव किमत्र ।

दुर्गाश्रुवोर्जनिमुपेत्य जगज्जयाय

जागर्ति सङ्कुट्टियुग्ममिदं शुदे स्यात् ॥ ५५ ॥

राहोर्भयादिव धृतार्धतनुः सितांशुः

धीतांशुशेखररमालिकतामयासीत् ।

तत्रापि यन्मृगमदच्छलतो विभाति

सोऽङ्कः शिवा सदलिकं तनुताच्छिवं नः ॥ ५६ ॥

सत्कुण्डलप्रचलमण्डलमण्डितांशु-

प्रोद्दण्डसण्डशुभताण्डवमण्डिमण्डी ।

वर्ण्यो सुवर्णगणकीर्णबरेण्यवर्णा

कर्णा गिरीन्द्रजनपस्तनुतां मुदं नः ॥ ५७ ॥

सिन्दूरपूरपरिपूरितमध्यभागा

श्रीमन्मसारधरणी वसुपन्नरागा ।

सद्गानुमानुनिभृता तिमिरच्छटेव
सीमन्तसंततिरगेन्द्रजनेर्मुदे स्यात् ॥ ५८ ॥
नानाच्छरन्ननिकरद्युतिदाम वामं
श्रीहीरकालिसुपभागरिमाभिरामम् ।
मुक्तावलीवलितगैन्द्रघनुः प्रकामं
कामं गिरीन्द्रजनुषः कुरुतात्किरीटम् ॥ ५९ ॥
घर्ष्याङ्गवर्णवरवर्णनवर्ष्यमाना
नानाकवीन्द्रकविताकुललास्यमाना ।
नन्दत्रिलिम्पलछनाततिवन्द्यमाना
मानाय मे भवतु शैलसुता समाना ॥ ६० ॥
यस्य प्रभाववशतः कवयामि यामि
यद्यत्करोमि कलयामि भजामि नौमि ।
त्वच्छक्तयनाश्रुतमनाश्चलितुं न शक्तः
शोणं महामहिमशालिमहो नमामि ॥ ६१ ॥
यन्दे सुरासुरकिरीटमणिप्रदीप-
नीराजिताङ्गिकमलां हिमशैलबालाम् ।
लक्ष्मीवचो भगवतीकरकेकिपुच्छ-
स्वच्छोच्छलच्छटुलचामरवीज्यमानाम् ॥ ६२ ॥
कुन्देन्दुसुन्दरमुखी करवृन्वसान्द्र-
निस्रान्द्रचन्द्रचयचन्दनचर्चिताङ्गीम् ।
स्वच्छन्दनन्दनचनीसुममङ्गमाला-
मन्देन्दिरामिह जुमो नगनन्दिनीं ताम् ॥ ६३ ॥
ये नाम नाम निगदन्ति नगेन्द्रकन्ये
गन्ये भवन्ति भुवनेषु भवानि घन्याः ।
नन्दरकवीन्द्रकविताकलनैरमन्द-
मानन्दयामि भवतीं न कुतः रूपाहः ॥ ६४ ॥

शोणास्वरारुणमणिप्रविकीर्णवर्ण-
 श्रेणीवितीर्णकिरणा शरणाशरण्या ।
 वीणागुणानुगुणकणपाणिपूर्णा-
 पर्णा सुवर्णकरणा शरणाय मे स्यात् ॥ ६५ ॥
 पीयूषपूरपरिपूरितहैमकुम्भ-
 धाराभिषेकसुपमागरिमाभिरामा ।
 रामा शिरोमहितमण्डनदीप्तिवामा-
 कामारिवामबदनास्तु वितीर्णकामा ॥ ६६ ॥
 येन्द्री दिगङ्गणविजृम्भितमण्डितांशु-
 मार्तण्डमण्डलमयूस्वरमामिरामा ।
 स्याद्विद्विसिद्धिकरचञ्चलचामरौघै-
 रान्दोलिता नगसुता महिता मुदे नः ॥ ६७ ॥
 वातालिलोललहरीकुललास्यमान-
 नम्बालजालविलसन्नलिनाच्छनेत्राम् ।
 चित्राम्बरां जनविचित्रचरित्रचित्रां
 वन्दे पवित्रचरितां गुरुगोत्रपुत्रीम् ॥ ६८ ॥
 केकिप्रकामकलकण्ठविकुण्ठकण्ठां
 ।
 श्रीहाटकान्कघटितां तरतुस्तुङ्ग-
 शृङ्गस्थितां नगसुतां महितां ममामि ॥ ६९ ॥
 बालाकुलाकलितचञ्चलचामराली-
 वातोर्मिदोलनचला चलवालबाला ।
 लीलाकुलाललितबालमृगाङ्गौलि-
 बालामला कलयताद्विपुलं विलासम् ॥ ७० ॥
 भालाङ्गशाभयवरासिसुशक्तिमुद्रा-
 पाशाङ्ककार्मुकमनोरमबाहुमालाम् ।

मालाङ्किताच्छचरणां शरणान्तराय-
 च्छेदान्वितां नगमुतां कलये विशालाम् ॥ ७१ ॥
 क्षुभ्यद्विपक्षवरपक्षसुकक्षलक्ष-
 सद्भक्षणक्षणविलक्षणदक्षकक्षा ।
 पक्षाश्रितस्वजनरक्षणदक्षिणा सा
 दाक्षायणी क्षपयतान्मदपक्षपक्षम् ॥ ७२ ॥
 शंशंशंशंशंशंशं कृतिमस्तुगुञ्ज-
 न्मञ्जीरपुञ्जमुदुसिञ्जितमञ्जुलाभिः ।
 थंथंथंथंथंथं थथथथ्यमित्थं
 सत्ताललालनकलाकलनाकुलाभिः ॥ ७३ ॥
 तुंतुंतुणुंतुणुतुणुमिति नादवर्ण्य-
 वीणागुणानुरणनान्वितसञ्जुजाभिः ।
 रम्भादिभी रचितताण्डबमण्डिताच्छौ-
 ष्ण्डाङ्गणामुखगणाय ममास्त्वपर्णा ॥ ७४ ॥
 कादम्बिनीचपलमण्डलमण्डितामा-
 मैन्द्रीदिगङ्गणमणिद्युमणिप्रभामाम् ।
 सुन्देन्दुसुन्दरकरोत्करभासुराभां
 संभाषयामि भविकाय शुभां भवानीम् ॥ ७५ ॥
 मुक्ताच्छगुच्छविषदच्छविहारतारा-
 गीरांशुकांशुनिचयाश्रितचन्द्रिकारात् ।
 सद्भरुचन्द्रसुपमा शशिमौलिवामा
 राकेव सा तिरयतान्मम तीयतापम् ॥ ७६ ॥
 केशालिशैवलचया सुपमाम्बुपीना
 गीनाच्छमन्तुनयना स्तनचक्रवाका ।
 अम्भोजभव्यवदना सरसामला मे
 दूरीकरोत्वगमुता सरसी मुतापम् ॥ ७७ ॥

तुज्ञाङ्गभङ्गिनि मतङ्गवरे निपण्णा
 शोणाम्बरा रचितकुङ्कुमपङ्करागा ।
 संध्येव नीलजलदोपरि राजमाना
 मानाय मे भवतु शैलसुतासमाना ॥ ७८ ॥
 रिङ्गनुरङ्गगतिभङ्गितरङ्गिताङ्गी
 पार्श्वस्थितप्रथमचामरबीज्यमाना ।
 नन्दीन्द्रवृन्दजयनादनिभाभिरामा
 रामा हरस्य विस्रनोतु तनोर्मुदं नः ॥ ७९ ॥
 श्रीमत्सुवर्णशिविकोपरि राजमाना
 नाकस्थपाणिचन्द्रचामरबीज्यमाना ।
 मातङ्गदुन्दुभिधुधुङ्कतिबन्धुरश्रीः
 सश्रीकमाकलयतादिह मां मृडानी ॥ ८० ॥
 माद्यन्मृगेन्द्रमहिता स न राजमाने
 रम्यामरीमुकुटसन्मणिनन्द्यमाने ।
 नन्दरकवीन्द्रकविताभरभासमाने
 श्रीविन्ध्यवासिनि कुरुष्व शिवं समाने ॥ ८१ ॥
 देवि प्रतापतपने तपस्ति त्वदीये
 ध्यर्थं व्यधायि रविरेप विदग्धधात्रा ।
 मत्त्वैत्यहो नवनर्दं प्रतिमासमर्कं
 कुर्वन्ननेन विजिते गनुते शठं स्वम् ॥ ८२ ॥
 मातुः सुषांशुभवला तव फीर्तिहंसी
 श्लाघा सररीरुहजनेः सद्ग्रे सस्राज्ञा)
 तेनापि मूर्ध्नि विधृता धनमानदानं
 तन्त्रिचित्रमधिकं हृदि भासते नः ॥ ८३ ॥
 दैत्येन्द्रवृन्ददलनं निजदक्षरक्षा-
 पक्षाश्रितं किल विलक्षणकान्तिकान्तम् ।

शैलावलीन्द्रजनुषः शरणानुकूलं
 शूलं मम क्षपयतात्कल्पद्रुमूलम् ॥ ८४ ॥
 करुपान्तकोपिशिवकायकषायकान्ति-
 अण्डांशुचण्डकरमण्डलतीक्ष्णधारः ।
 फात्पामनीकरकुटीरसरीसृपेन्द्रः
 कौक्षेयकः क्षपयतान्मदपक्षक्षम् ॥ ८५ ॥
 शत्रुघ्नमात्रगुरुगोत्रविचित्रगोत्र-
 चित्रासनैकचतुरा रुचिरा च पर्वी ।
 शर्वाम्बुजासनयना करसंनिविष्टा
 कष्टान्गदा दलयताम्मम संनिकृष्टान् ॥ ८६ ॥
 टांकारतारनिनवेन पलायिताभू-
 दैत्येन्द्रवृन्दघृतना दलनापि यस्य ।
 चण्डांशुचण्डकिरणोत्कटकाण्डखण्डं
 कौण्डमाक्षपयतादधमण्डलं मे ॥ ८७ ॥
 श्रीमत्सुवर्णघटितोद्भटसौधमुग्ध-
 वातायनागतमरुच्चयलोलचोलाम् ।
 तुङ्गामरैर्गुदुमृदङ्गनिनादभङ्गि-
 नीराजितां नगमुतां महितां नमामि ॥ ८८ ॥
 पीयूषपूरपरिपूरितसत्तडाग-
 फलोल्लोलकमलोल्लसितामुदाराम् ।
 हारावलीघृततनुं शुभधारदेन्दु-
 गौरां परां सुरुचिरां प्रणमामि ताराम् ॥ ८९ ॥
 सौवर्णसौधवलमीशूह्राजमानां
 नानामरीचिघृतचामरवीज्यमानाम् ।
 कर्पूरपूरपरिपूरितपात्रवर्ति-
 नीराजितां नगमुतां महितां नमामि ॥ ९० ॥

स्वर्णाद्रिरम्यशिखरोपरिसंस्थितां तां
 नम्रागरीमुकुटसन्मणिकान्तिकान्ताम् ।
 मन्दारदामकलितां ललितां नितान्तं
 कान्तां शिवस्य मुदितां महितां नमामि ॥ ९१ ॥
 कस्यद्गुमोहसितमूलविराजमाना
 तत्स्यन्दमानमकरन्दकवम्बसान्द्रा ।
 निर्यत्य रागचयपिञ्जरिताङ्गमङ्गी
 मङ्गीकरोतु कलुषं भगनन्दिनी सा ॥ ९२ ॥
 कैलासशैलशिखरोपरिशातकुम्भ-
 सिंहासनस्थितिमतीं चलचामरालीम् ।
 लोकेशकेशवशिवप्रणुतामशेष-
 लोकालिमूलरुतिकां प्रकृतिं नमामि ॥ ९३ ॥
 यन्मायया वृत्तमिदं भुवर्न विभाति
 न स्यन्दितुं किमपि नावृत्तमेव शक्तम् ।
 लोकेशकेशवशिवाः प्रभवः स्फुरन्ति
 यन्माययेन किल तां प्रणमामि मायाम् ॥ ९४ ॥
 विश्वं स विष्णुरखिलं जनयत्यमन्द-
 मानन्दयत्यखिलमम्बुजभूः स मोदात् ।
 अन्ते हरः स किल सँहरतेऽखिलं त-
 यन्माययापरिमितां प्रकृतिं नुमस्वाम् ॥ ९५ ॥
 सर्वं चराचरमिदं भुवनं विभुर्या
 व्याप्य स्थितासि ललिता महितामिता त्वम् ।
 वाचामगोचरतमा विषयः कथं स्या-
 स्तन्मे गिरां चपलतां जननि क्षमस्व ॥ ९६ ॥
 या मायया जगदिदं प्रकृतिर्क्षेप-
 मुत्पाद्य पालयति संक्षिपति प्रकामम् ।
 सा मे कथं नु वचसामिह गोचरा स्या-
 न्मातः क्षमस्व चपलत्वमिदं शिशोर्मे ॥ ९७ ॥

ब्रह्माण्डखण्डभवनानि लसन्ति यस्यां
तोयेषु बुद्बुदकुलानिव चञ्चलानि ।
सा मे कथं नु वचसां विषयः पराः स्या-
स्तन्मे क्षमस्व गदितं तनयस्य मातः ॥ ९८ ॥

यज्जृम्भते यदिह भाति विभाति रामं
तत्तत्परीतमिह भाति तवैव शक्त्या ।
तस्मान्मृडानि रचिता वचनैस्त्वदीयै-
र्मातस्तव स्तुतिरिर्यं कृपया गृहाण ॥ ९९ ॥

बद्धा व्यधायि बहुधा विगताधिवाधा -
राधा त्वया कुतुकिता न च धारणा मे ।
किं ते कुतूहलमभूत्प्रफटादकोप-
शुम्भादिदम्भदलने सुररक्षणे च ॥ १०० ॥

आनन्दमन्दिरमिदं स्तवनं गृहान्या
मोदास्कृतं किल कवीन्द्रबहादुरेण ।
भक्त्या पठेत्प्रतिदिनं सुकृती मुदा यः
सायुज्यमद्रिजनुषः शुभमामुयात्सः ॥ १०१ ॥

आनन्दमन्दिरमिदं स्तवनं भवान्याः
स्नानन्दतोऽरचि कवीन्द्रबहादुरेण ।
लल्लाख्यदीक्षितवरेण सुधीश्वरेण
चान्धोकरेण चतुरेण मनोहरेण ॥ १०२ ॥

अङ्गपञ्चाष्टचन्द्रेऽब्दे मास्यापाढे कुजे तथा ।
पृथीदिने शुक्लपक्षे कवीन्द्रेण कृता नृतिः ॥ १०३ ॥

इति श्रीनिरंतनमोर्धणीकरोपनामद्विजयत्वालाकलितयान्धोकरोपनामकाशीस्थ-
महाराष्ट्रभारद्वाजगोत्रपण्डितेन्द्रकवीन्द्रश्रीमच्छ्रीशंकरदीक्षितपीठपवित्र-
विचित्रचरित्रचित्रितश्रीमच्छ्रीलक्ष्मणदीक्षितपुत्रश्रीकवीन्द्रबहादुर-
लल्लादीक्षितविरचितमानन्दमन्दिरस्तवनं
संपूर्णतासरणिमवाप्नोत् ।

श्रीमद्रामभद्रदीक्षितविरचितो विश्वगर्भस्तवः ।

(जानकीजानिस्तोत्रमित्यपरनामकः ।)

बेधोविष्णुमहेशवासवमरुद्बृहन्नर्कचन्द्रादयो

यस्याशां परिपालयन्ति चिरसा देवा नमोवाकिनः ।

सत्यानन्दचिदुज्ज्वलप्रकृतये सर्वाधिपत्यस्पृशे

तस्मै प्राज्ञलिरसि दाशरथ्ये श्रीजानकीजानये ॥ १ ॥

यं सर्वाण्यनुमान्ति भान्तमखिलं यद्गाभिरुद्गासते

जाम्रस्त्वमंसुपुसिपु स्फुरति यः साक्षी चिदात्मा परः ।

यं ज्ञात्वा व्यसनं सरन्ति जगदित्यास्ते यदज्ञानत-

स्तसौ प्राज्ञलिरसि दाशरथ्ये श्रीजानकीजानये ॥ २ ॥

दृष्टे यत्र परावरे च हृदयमग्निः स्वयं गिघत्से

छिद्यन्ते चिरवासनापरिणताः सर्वे पुनः संशयाः ।

क्षीयन्ते सञ्ज तदक्षणं तनुभृतः सर्वाणि कर्माणि वा

तस्मै प्राज्ञलिरसि दाशरथ्ये श्रीजानकीजानये ॥ ३ ॥

येनालम्ब्य चतुर्मुखी नवजपापुष्पाङ्गां राजसीं

मूर्तिं कामपि सृज्यते महदहंकारादिविभ्रं जगत् ।

तिर्यग्देवमनुष्यनाकनरकमावाब्धिमेवादिभि-

स्तसौ प्राज्ञलिरसि दाशरथ्ये श्रीजानकीजानये ॥ ४ ॥

ताश्चर्येण प्रणतः फणीन्द्रशयनः श्रीभूमिनीहान्वितो

वैकुण्ठे निवसन्नवाम्बुदरुचिर्यैः शुद्धसत्त्वात्मिकः ।

शङ्खं चक्रमसि गदामपि वहन्विश्वप्रथं त्रायते

तस्मै प्राज्ञलिरसि दाशरथ्ये श्रीजानकीजानये ॥ ५ ॥

१. 'पुस्तकचन्द्रिकाधारेण लिखितोऽयमय विश्वगर्भस्तवः. तत्र पुस्तकप्रथमस्यमा-
तुलस्य मद्राजपुरामदारवास्तवस्य श्रीमते जागन्नाम्न्यायैस्य प्रवृत्तित्वात् सालयने लि-
खितम्. द्वितीयं तु कवेर्वाग्भूयैः लिख्यशास्त्रास्त्रयस्यलक्ष्मणसातवाहिनः संशयित प्रेषितं च।
तच्च सालयप्रलिखितं मन्वाद्यरेः' इति श्रीकुण्डुग्यामी शारदा साजीरनिपासी.

संवर्तव्यतिपह्नभङ्गरूपां चण्डाट्टहासस्फुर-

द्विध्यण्डां नितिलाक्षिपावकशिखानिर्दग्धविश्वत्रयाम् ।

शूलोद्भासिकरां पुरा वहति यः शुभ्रां तनुं तामसीं

तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ६ ॥

शक्राय उचलनाय धर्मपतये रक्षोधिपायाम्मसा-

मीशाय श्वसनाय शर्वसखये रुद्राय धात्र्यै दिवे ।

अर्यम्णे शशिने हराय हरये स्रष्ट्रे परब्रह्मणे

तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ७ ॥

सूर्याचन्द्रमसोर्महीन्दुसुतयोर्देवाधुराचार्ययो-

इच्छायानन्दनसिद्धिकासनययोर्मूर्त्या च केत्वात्मना ।

मेपादिष्वचतीर्य राशिषु नृणां प्राप्याणि यः प्रापये-

तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ८ ॥

सालम्रागशिलासु चण्डकिरणे हृत्पुण्डरीके नृणा-

माविर्भूय यथोचितं दिशति यः स्वैष्टं फलं भावितः ।

सत्तामात्रतया स्थितोऽपि सकलेष्वर्थेष्वमेयाकृति-

स्तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ९ ॥

गाढोन्नद्धनटाय पङ्कजदशे कालाम्बुवाहत्विये

सव्यासव्यकरात्तत्रापविशिखायांस्फुरत्तूणये ।

आत्रा च मियया च संभवदलंकाराय पार्श्वद्वये

तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १० ॥

नोपासे कमलासनं न कलये नव्येन्दुचूडामणिं

नालोके नमुनिद्विपं न गणये देवानथान्यानपि ।

मौलौ केवलमार्यदेशिकपदाम्मोजद्वयं भावयं-

स्तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ११ ॥

नामान्यष्टशतं च यस्य मगवानाचष्ट पत्न्यै शिवो

धाता यच्चरितं शृकण्डुतनयादद्यापि शृण्वन्स्थितः ।

आ बालादवकर्ण्यते भुवि कृता बाल्मीकिना यत्कथा
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १२ ॥
 मन्नाग्नेहनमेव न प्रयमतो गन्त्रार्चने का कथा
 शङ्खेवास्ति न दैवतैक्यमनने चर्या ममैतादृशी ।
 किं कुर्यामलसः परंतु करुणामव्याजमात्तन्वते
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १३ ॥
 नाधीतं विधिवन्न वा गुरुकुलावासादि चीर्णं व्रतं
 श्रौतसार्तविधिष्वनाचरणमाचारो निषिद्धेष्वपि ।
 धर्मापेक्षधनेन जीवनमिति प्रासान्यघान्युज्जितुं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १४ ॥
 संमूर्च्छेत्कफरुद्धमार्गविलुठल्लाणाभिघातवृट्-
 जाडीबिस्लथसंधिधन्धसुहृदारब्धास्त्रिलाङ्गव्यथैः ।
 द्रक्ष्यन्ते यमकिंकरा नृभिरिति श्रुत्वा तदप्राप्तये
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १५ ॥
 शक्तः किं भिषगेषु भेषजमिदं सिद्धयेत्किमेषा रुजा
 किं धार्येत पुरेय किंन्वहमपि स्यामिस्त्युदारस्पृहः ।
 अत्राप्यैव मनोरथं निपतति प्राणीति निवेदत-
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १६ ॥
 सायं प्रातरहर्निशेति समये गच्छत्यनालोचिते
 प्रत्यासीदति जीवितावधिदिने काले कटाक्षोन्मुखे ।
 किं धैर्यं क्व कुतूहलं तनुभृतामित्यन्तरालोचर्य-
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १७ ॥
 नेक्षन्ते गतिमायुषः स्वमुदरं पुष्पन्ति जाल्माः परं
 लोके पाणिपदं प्रसार्य रदनानुद्धाद्य गुञ्जन्त्यसूत्र ।
 कस्तेषां पशुभिर्विशेष इति मा भूर्वं तथेति स्वयं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १८ ॥

आसन्ने पतने तनोः क दयिता क आतरः कात्मजाः

क श्लिग्धाः क महीपतिः क गुरवस्तापं तदापोहितुम् ।

तावद्योऽवतरन्ददि क्षपयितुं शक्नोति सर्वा शुचं

तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १९ ॥

कत्यत्रामृपत क्षितौ कति मरिष्यन्ति म्रियन्ते कती-

स्यालोच्यैवमिवात्मनोऽपि वपुषः पाते शुचं भाविनीम् ।

उद्वेगेन गरीयसा तरलितः स्वामिन्दयस्तेत्यहं

तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ २० ॥

कस्यार्याः कति पण्डिताः कति महीपालाः कति श्रोत्रियाः

कत्याचारजुषः क्षितौ कवलिताः कालेन घोरात्मना ।

संप्रत्येष गतः क विस्मरति किं भीतोऽस्मि तस्मादत-

स्तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ २१ ॥

भो गृहीत विनद्यत महरत श्लिशीत मा मुञ्चत

द्वेषा दारयतेति घोरवचनैर्भूमहभीमाननैः ।

मा भूवं यमकिंकरैः कृतभयो देहान्त इत्याशया

तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ २२ ॥

पन्थाः शर्करिलः प्रतप्तसिकतस्त्रीक्ष्णोन्मिपरकण्टको

विद्यस्सूचिनिभास्यदंशमशकः कुप्यहश्चत्कुङ्कुरः ।

यस्यास्तां नगरीं यमस्य मनुजैर्गम्यां निशम्याकुल-

स्तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ २३ ॥

नाश्रं नाम्बु न वाहनं न वसु न ष्टाया न शीतानिलो

यस्मिन्नास्ति घनातपोष्पसिकृतोदन्यादानाध्याकुले ।

हं प्रेतेशपुरीपथं प्रविशतां षष्णाम्लदधुं नृणां

तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ २४ ॥

याता येन जडाः प्रसन्नमतयो सुव्या यदान्या मटा

राजानः पिशुनाः परोपट्टतयो मूकास्तथा वाग्मिनः ।

गन्तव्यं नियमेन तं यमपुरीमार्गं स्मरन्साध्वसा-
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ २५ ॥
 यत्रास्ते मलमूत्रपूयरुधिरमाया विगाढुं नदी
 पर्यङ्कः शयितुं हुताशनमयस्तप्तायसस्त्रीसखः ।
 कस्तामिच्छतु चेतसापि नगरीं याम्यामतस्तद्विया
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ २६ ॥
 नीतानां नरकं नृणां यमभटैर्भूमैर्गृहीत्वा दृढं
 हा किं पापमकारि हा न विषदे हा भन्ति हा का गतिः ।
 इत्याक्रन्दितघोरगन्तकपुरं मे मास्तु पाहीत्यहं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ २७ ॥
 दृष्टेष्वन्तर्ककिंकरेषु दलति तासेन हृन्मर्मणि
 प्राणे निष्क्रमणोन्मुखे कथयिता को मे तदानीं वशाम् ।
 विज्ञाय स्वयमेव तावदभयं देहीति याचन्नहं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ २८ ॥
 यावन्मे न स दुर्दशाविमनसः कर्णान्तमाक्रामति
 क्रूरः कालकरालकासरगलव्यालोलघण्टाध्वनिः ।
 तावत्पूर्वमुपेत्य पाहि कृपयेत्यद्यैव विज्ञापयं-
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ २९ ॥
 मूर्धानं मुसलैस्तुदन्ति नयने विध्यन्ति सूचीशतैः
 सिञ्चन्ति द्रुतसीसकं श्रवणमोद्विन्दन्ति खड्गैस्तनुम् ।
 मर्त्यानां यमकिंकरा इति भियः का वा कथा मे यत-
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ३० ॥
 आशाधीशजिदाशरेन्द्रजयिनं रामं श्रितानां पुरो
 धूमोर्णारमणस्य किं भटगणो धूनोतु गुर्धर्गिदाः ।
 तेन स्थामहमाश्रितो रघुपतिं लोकेशमित्युल्लिखं-
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ३१ ॥

कुर्वेऽहं सकृदेव च प्रपदनं याचे तवासीति च
 श्रीमानघ घटेत दातुममयं मे सर्वभूतादिति ।
 पर्यालोच्य कथंचिदप्यनुगुणीकृत्यातिलोलं मन-
 स्तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ३२ ॥
 पर्याकृष्य परस्त्रियाः परधनादप्यन्तरङ्गं चर्लं
 पारुष्याद्विनिवृत्त्य थाचमनृतादन्यापवादादपि ।
 ध्यातुं स्तोतुमलं भवन्ति कतिचिद्भूमावहं केवलं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ३३ ॥
 यावच्चित्तमघाद्विकृष्य सुकृते यत्नेन निक्षिप्यते
 तावत्तिष्ठदिवात्र धावति पुनस्तस्मिन्गते केवलम् ।
 एवं दुर्वशमेव संप्रति वशीकर्तुं प्रयस्यन्निदं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ३४ ॥
 आत्मा श्रेयसि वर्तितोऽपि विषयानेवानुयाति द्रुतं
 यत्कीदृशश्चतुरन्तयाननिहितोऽप्यारोहति क्षमारुहान् ।
 निमार्हं यदनुग्रहेण तमिमं शंसन्ति सन्तोऽधुना
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ३५ ॥
 सुप्तं जागरितं स्थितं प्रचलितं भुक्तं तथोपोषितं
 किं वक्ष्यामि यदात्मने हितमिहामुत्रापि तत्र स्मृतम् ।
 हा हा किं करवाणि सांप्रतमिति त्यक्त्वा शुचं नन्दितुं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ३६ ॥
 आजन्माहमिदं दिनावधि गता सा सा दक्षा स्वप्रय-
 त्पश्यामो यदि तत्र तत्र मनसा श्रेयो न किञ्चित्कृतम् ।
 किं वा भावि तथाविधस्य भवतु तस्यन्नितो वा परं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ३७ ॥
 श्रोतुं प्रातुमवेक्षितुं रसयितुं स्प्रष्टुं च फौतूहल्य-
 द्धेत्विन्द्रियपञ्चकं तत इतो मामेकमाकर्षति ।

दीनो दीनदयालवे तदधुना पाहीत्युदस्यन्भुजौ
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ३८ ॥
 कस्मादस्तु वशे मनो यदरिभिः कामादिभिः कृष्यते
 जीयन्ते कथमिन्द्रियाणि विषयानन्दप्रवृत्तानि मे ।
 प्राच्या वासनया यथैवमभयत्तागेव मङ्कुं बला-
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ३९ ॥
 कामेन भ्रमति क्रुधा वितपते लोणेन संक्षिप्यते
 मोहेनान्ध्यमुपैति माघति मदेनेर्षत्यकाण्डे परान् ।
 मात्सर्येण च मामकं हृदयमित्यस्यैव संशुद्धये
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ४० ॥
 धम्मिल्लः शिखिबर्हभाररुचिरः पूर्णेन्दुकान्तं मुखं
 धृत्तोत्तुङ्गघनौ स्तनौ कृशतरो मध्यो नितम्बः पृथुः ।
 इत्यासक्तमिदं बधूपु हृदयं मा भूविति प्रार्थयं-
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ४१ ॥
 के श्रुत्याः क इयात्मजाः प्रणयिनी का नाम के मातरः
 कौ मातापितरौ च के च शुरवः क्रुद्धस्य पुंसः पुरः ।
 तत्क्रोधो न भवेद्यथा मम तथा कार्या दयेति ह्युषं-
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ४२ ॥
 अप्राज्ञं वसु गृह्यते प्रशुरसंसेव्यश्च संसेव्यते
 प्राणाश्चेदपि यान्ति यान्स्वतिथये नानं पुनर्दीयते ।
 कुक्षिः खोऽपि न पुप्यते यदुदयाहोभं तमेवोज्जितुं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ४३ ॥
 भार्येत्यामिषभस्त्रिकां सुत इति प्राक्स्वाधमर्णागतं
 पिण्डं मांसमयं स्वपूर्वसुकृतध्वंसं तथार्था इति ।
 विद्यायेन च चतमतस्त्वमथ तं मोहं जिह्वासन्नहं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ४४ ॥

आचारेण च विद्यया च विभवैश्वान्नप्रदानेन च
 स्फीतेर्वन्द्युजनैश्च किञ्च यशसा को मेऽस्ति भूमौ समः ।
 इत्याकस्मिकमुज्झितुं निखिलमप्युत्सेकमभ्युत्सुक-
 त्समै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ४५ ॥
 दातारं कृपणोऽयमित्यकुटिलं जिह्वोऽयमित्युन्नतं
 नीचोऽसाविति सर्वेशान्बकुशलं प्रज्ञाजडोऽसाविति ।
 इत्थं यो मुखरीकरोति मनुजांस्तं मत्सरं प्रोज्झितुं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ४६ ॥
 एतत्कृत्यमिदं स्वकृत्यमिति मे सावान्चिवेकः कुतः
 कामक्रोधविमोहलोभमदमात्सर्योपरुद्धे हृदि ।
 तेनाधानि समाचरन्नपि गतिं प्राप्तुं समीचीमहं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ४७ ॥
 दिक्पालेषु दिवस्पतिममृतिषु स्वाकारमेदेषु यो
 भूत्वा दण्डधरो ददाति जगतां स्वस्थानुरूपं फलम् ।
 पापं नाशय मेऽथवा दिश दिवं पापात्मनोऽपीत्यहं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ४८ ॥
 उद्यानोपवनाटवीहृदसरोवापीतडागापगा-
 कृपाराचलनीवृदम्युदतडिन्नक्षत्रतारामहेः ।
 आकीर्णं कृमिकीटपक्षिपशुभिः पश्यन्मृषेद्रं जग-
 त्समै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ४९ ॥
 मातुर्गर्भजुपस्ततो निपततो जातस्य सर्वेष्वपि
 व्यापारेष्वपटोर्धयस्युपचिते तत्तद्विययाकाङ्क्षिणः ।
 रूग्णस्यान्तगतस्य या व्यसनिता मर्त्यस्य तामुज्झितुं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ५० ॥
 विष्णून्नामिपरकभाजि जठरे मातुर्यदालोचितं
 जातो देवतपूजया जनिमृतिक्लेशं विजयामिति ।

हा तद्विस्मृतवानपि प्रहितधीः पुण्येन केनाप्यहं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ५१ ॥
 स्थूलोऽहं प्रथमं कृशोऽहमधुनेत्येवं शरीरे भव-
 न्नात्मप्रत्यय एष शास्त्रविवृते भेदेऽपि देहात्मनोः ।
 मासुन्मुञ्चति नेति संप्रति तमुन्मुञ्चेयमित्युत्सुक-
 स्तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ५२ ॥
 न स्थूलो न कृशस्तथा न पुरुषो न स्त्री न षण्डस्तथा
 नो बालो न युवा न चापि दृशमीत्यात्मा यथा ज्ञास्यते ।
 कर्तव्या करुणा तथा रघुवरेत्यभ्यर्चनायप्रित-
 स्तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ५३ ॥
 चेतः कर्म करोति गार्हितमसौ कर्तृत्वमेतद्गतं
 निक्षिप्यात्मनि मानवो जडमतिर्भुङ्क्ते कृतं तत्कलम् ।
 भोकृत्वानुदयाय नाहमधुना कर्तेति बोद्धुं तत-
 स्तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ५४ ॥
 वश्यो जाङ्गलिकस्य वानर इव स्वात्मापि यस्य स्थितः
 कस्तं शास्ति स तिष्ठतु व्रजतु वा निद्रातु जागर्तु वा ।
 मां दुर्निग्रहमानसं शुभपथेऽवस्थाप्य शाधीत्यहं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ५५ ॥
 पूर्वं यत्र जना ययुः क्षितितले निक्षिप्य देहाग्निजा-
 स्तद्गन्तव्यमवश्यमन्तकपुरं सेनेति धीरस्ति चेत् ।
 कः कर्म प्रतिपिद्धमाचरतु सा नास्तीति तल्लिप्सया
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ५६ ॥
 कार्ये कार्यमिह त्वया पितृपते साहाय्यकार्यं प्रभो
 मा भूवन्मम शोघनाय विधिभिः क्लेशा भटानां तव ।

आत्मानं परिवापयेयमिति यत्सर्वेश्वरायाधुना

तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ५७ ॥

सप्ताष्टैः कवलैः सुपूरमुदरं प्रादेशमात्रं वह-

न्विष्वग्भ्राम्यति विश्वगर्भ इव यो विचारजनाकाङ्क्षया ।

सोऽहं संप्रति देशिकस्य कृपया मोहं त्यजन्मुक्तये

तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ५८ ॥

नद्यामस्ति विशुद्धमम्बु विपिने नानादलान्यासते

सन्त्यङ्गी च करौ च किं न मुकरो देवस्य पूजाविधिः ।

प्राप्या तेन भवाब्धितीर्णिरलसद्ग्राप्यहं श्रेयसे

तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ५९ ॥

एकं नालमिदं किमुन्नतपदप्राप्त्यै मम प्रायशो

यज्जातोऽस्मि सतां कुले रघुपतीं मक्त्या विशुद्धात्मनाम् ।

दुग्धस्योपरि शर्करामिष फलं प्राप्तुं ततोऽप्युत्तमं

तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ६० ॥

देहोऽयं पतितेति बान्धवजनोऽप्याकन्दितेति क्रिया

सा सोर्ध्वं चलितेति वर्षशतमप्येतौपरस्तादिति ।

नैहं वेदि न किं न नित्यवदिदं जानन्निवापि स्थित-

स्तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ६१ ॥

काका मेचक्रिता यका धवलिताः पारावता धूमिताः

फीराः श्यामलिताः पयो मधुरितं निम्बद्रवस्तिकितः ।

तिन्तिण्याः फलमम्लितं च मुवने येनाखिलेशात्मने

तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ६२ ॥

कर्णद्रोणरणप्ररूढयशसः पार्थस्य कृष्णे गते

तन्नारीजनतस्करैः परिभवो येनाधिको लम्बितः ।

१. 'पतिना' इत्यादि भविष्यति छन्दः. २. 'न्याकन्दिता' इति च पाठभेदो दृश्यते.
३. 'येता' इति आहर्ष्य इति गनी धातुः. ४. 'नादं वेद न' इति पुष्पकान्तरे.

यन्मित्रावरजौ निशाचरपतेर्भ्रातुः स्वमुश्च श्रवो-
नासच्छेदकृतौ दिगीशजयिनो नाथं श्रितांस्त्रं नरान् ।
नेक्षन्ते यमकिंकरा इति विदंस्तस्याश्रयाकाङ्क्षया
तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ७० ॥
यत्पातादशुचिर्महीति जनने स्वात्वा निघायानलं
नीत्या बरसमितः पुनन्ति मनुजा मेध्यं कथं तद्वपुः ।
कुर्वन्तस्य परिग्रहो मम पुनर्मा भूदिति प्रार्थनां
तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ७१ ॥
यावन्तोपगतेषु जन्मसु पुरा देहाभ्युतास्तावतां
बुद्ध्या संकलने तु वेत्ति कुणपच्छन्नां समस्तां महीम् ।
एवं भावितनूगणग्रहणं क्लेशं जिहासन्नहं
तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ७२ ॥
संयोज्यास्थिचयं जुगुप्सितमिमं बद्धा सिराभिर्मिथो
लिङ्ग्याद्युक्त्विपशितैस्त्वचा पिदधता धात्रा शरीरं कृतम् ।
एतस्मिन्नतिकृत्सिते चिरमहंकारं स्थितं प्रोज्झतुं
तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ७३ ॥
अन्तस्यं वपुषो यदस्ति पिहितं तत्र त्वचा चेन्मुहु-
र्दण्डेन श्वभृगालकङ्कनलिभुनसहं नरो वारयेत् ।
इत्याधाय मतिं वपुष्यहमिति ज्ञानं लनीहीत्यहं
तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ७४ ॥
धास्यं तद्गतमेव यत्र मनसो मीमर्ष्यं तथा यापितं
तारुण्यं च वृथा न यत्र विपया भुक्ता न चीर्षि तपः ।
प्राप्तं वार्धकमक्रियार्हमधुना कुर्या किमन्यत्पुन-
स्तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ७५ ॥

१. 'लिङ्ग्याद्युक्त्विपशितैः' इति पुन्यमान्तरे. 'लिङ्ग्या द्वीहेत्यर्थः' इति च तत्र पुनश्च
द्विहितम्. पुनश्चरथये 'लिङ्ग्याद्यु-' इति वन्ते. अर्षेण पूर्ववत्, कर्त्तव्ये तु 'लिङ्ग्याद्युक्त्वि-
शितैः' इति.

मौलिस्त्वत्प्रणतिं करोतु शृणुतां कर्णो त्वदीयां कथां
 वाणी खौतु मचद्गुणान्करयुगं त्वामर्चतु प्रत्यहम् ।
 पादौ स्नां च भवत्प्रदक्षिणगती कुर्वन्निति प्रार्थनां
 तस्मै प्राञ्जलिरसि दाशरथ्ये श्रीजानकीजानये ॥ ७६ ॥
 पापान्निःशयनप्रतिग्रहकृतादन्यस्वचौर्योत्थिता-
 द्विप्राथाहत्तिसंभवात्परबधूगात्राभिमर्शाद्भ्रतात् ।
 अन्यत्संभवि यत्तदथ्य करयोर्मोक्षाभिलाषादत-
 स्तस्मै प्राञ्जलिरसि दाशरथ्ये श्रीजानकीजानये ॥ ७७ ॥
 केशाः काशनिभाः सिराविपमित गातं गतिर्विक्रुधा
 चक्षुःश्रोत्रमपादवं युवतयो नेच्छन्ति चञ्चामिव ।
 अस्त्वेवं विषयस्पृहा तु न गरुत्यदेति तद्भानये
 तस्मै प्राञ्जलिरसि दाशरथ्ये श्रीजानकीजानये ॥ ७८ ॥
 बाधिर्येऽपि यथा नरः पटुनटीगानानि शुश्रूषते
 सत्यान्ध्येऽपि दिदक्षते मृगदशां तारुण्यलक्ष्मीमपि ।
 शान्तावर्षितधीरहं क्षपयितुं तां तामसी वासनां
 तस्मै प्राञ्जलिरसि दाशरथ्ये श्रीजानकीजानये ॥ ७९ ॥
 दारापत्यसनाभिगोधनगृहप्राप्तोपवन्त्यापगा-
 कूपाराचलमेपचन्द्रदिनकृत्तारादि दृश्यं जगत् ।
 न द्रष्टुं क्षणमुञ्जितां तनुमिति शात्या भयान्मृत्सुत-
 स्तस्मै प्राञ्जलिरसि दाशरथ्ये श्रीजानकीजानये ॥ ८० ॥
 आरूढं चतुरन्तयानिमवनीपालार्पितं किं ततो
 मृत्याः सन्ति च किं ततो बहु तथा लब्धं धनं किं ततः ।
 मर्त्ये सति मानवस्य तदहं मृत्योर्भयालिर्भरा-
 च्मै प्राञ्जलिरसि दाशरथ्ये श्रीजानकीजानये ॥ ८१ ॥

१. तथा च भागवते—'वाणी गुणानुकरणे दक्ष्य कथायां हर्षां च कर्मणु मननर
 पार्योर्नः । एतस्मात्तिरस्मिन् विषाणज्जमाप्रणामे दृष्टिः सदा दर्शनेऽस्तु भगवत्तनुनाम् ॥' इति.

अस्त्यन्नं शुभमस्ति शीतजलमप्यस्ति प्रदाता जनः

शक्या च क्षुदुदन्यया सह निराकर्तुं शरीरे स्थिते ।

त्यक्तेऽप्यत्र तयोः क्षमाय सृकृते धीः स्यान्ममेतीच्छया

तस्मै प्राञ्जलिरस्ति दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ८२ ॥

तैलाभ्यङ्गशुभान्नभोजनदुकूलाच्छादनामोदव-

ङ्गन्धालेपनपुष्पधारणतरुण्यालिङ्गनाद्यैः सुखैः ।

राजाप्युज्ज्वति पोषितं वपुरिति ज्ञात्वा तन्मस्थिरां

तस्मै प्राञ्जलिरस्ति दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ८३ ॥

धर्मेणोद्भटमारुतेन पयसो वृष्ट्या हिमेनर्तुपु

क्लिश्यन्तेऽहि बुभुक्षया निशि तथा स्वप्नेन कामेन च ।

मर्त्याः खल्विति मर्त्यता मम पुनर्मा भूदितिच्छन्नहं

तस्मै प्राञ्जलिरस्ति दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ८४ ॥

कोऽहं प्राग्जननात्तनूपतनतः पश्चाद्भवेयं कथं

कः प्रामोक्षु दिवं च्यवेत नरके को वेति चिन्तां विना ।

आयुक्तः सततं निजौदरभृतावप्यात्मनः श्रेयसे

तस्मै प्राञ्जलिरस्ति दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ८५ ॥

शास्त्राप्यप्यभिगत्य मत्सरभृतः कुत्सां मिथः कुर्वते

वाञ्छन्तोऽन्यवधूर्धसन्ति विषयव्यावृत्तचित्ता इव ।

इत्थं वेत्नुषियोऽपि का मम कथा तद्गुणग्लानये

तस्मै प्राञ्जलिरस्ति दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ८६ ॥

शुश्रूषा न पितुर्न मातुरपि नो गोब्राह्मणेष्वाद्रो

नाचार्ये न गुरौ न च स्वविरके विसम्प्लेशोऽपि वा ।

येषां तेऽपि नरास्तरन्ति निरयं यत्र प्रपत्तिं गता-

स्तस्मै प्राञ्जलिरस्ति दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ८७ ॥

ह्यं गर्भं दधती न या सुरमगान्मासान्दद्यापि प्रम्-

र्गा स्तन्यार्पणदुग्धपायनसुसैर्वर्षैरपार्मीषिरम् ।

यत्तस्यै हितमेतदप्यकृतमित्यस्य क्षयायांहस-

स्तस्यै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथ्ये श्रीजानकीजानये ॥ ८८ ॥

सन्नेहं सदयं समस्कुरुत मां यो जातकर्मादिभि-

र्व्यापारैः पितुरस्य किं कृतमभूत्पथ्यं परत्रोचितम् ।

एतेनापि यदस्ति पातकमिदं दूरीचिकीर्षन्नहं

तस्यै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथ्ये श्रीजानकीजानये ॥ ८९ ॥

इष्टं वार्यं वितीर्य घासकवलानिष्टानदस्त्वा हृदं

रज्जवाषट्कञ्च शिरोधरां च निखिलं दुग्ध्वा पयक्षूपताम् ।

यो द्रोषोऽस्ति गवां नृणां स न भवेदस्माकमित्युत्सुक-

स्तस्यै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथ्ये श्रीजानकीजानये ॥ ९० ॥

यान्तर्वा अपि देवता इति जगत्याह श्रुतिः सूरयो

येषामङ्गिरजोभिरङ्गिसलिलान्याहुः पवित्राणि च ।

भक्तिस्तेषु मम द्विजेषु भवतादित्याशिषा प्रेषित-

स्तस्यै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथ्ये श्रीजानकीजानये ॥ ९१ ॥

यस्यांचार्यकमस्ति यस्य गरिमा विद्याविशेषमहो

साक्षादीश्वर एष इत्यविशयानोपासितव्यः स किम् ।

प्राप्तव्योऽयमुपासितव्य इति च प्रैस्युद्भवं काङ्क्षया

तस्यै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथ्ये श्रीजानकीजानये ॥ ९२ ॥

प्रस्युस्थानमथाभिवादनमुभे यत्रागते निर्यतां

माणानां पुनरागमाय विदितं यूनां न यस्कोटिभिः ।

एकी यन्नादवैति वृद्धमनिशं तं विश्वसानीत्यहं

तस्यै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथ्ये श्रीजानकीजानये ॥ ९३ ॥

धेदयावर्तिनि च स्वमर्तरि शुभाचाराहमस्मीति त-

द्गार्या वेति यथा तथेन्द्रियगणेऽप्यर्थाजिपिद्धान्गते ।

१. आशिषा इत्येवमर्थः; अङ्गिरजोभिः उद्देश्यैः; २. 'इतिगणना' इत्येव
पुनश्चतुर्थेऽपि, 'इत्यभिवाद्य' इत्येवपुनार्कः. ३. प्राप्सुद्भवं प्रतिजननम्

बुद्धि स्व विमलं न वेत्तु मम किं त्वेनां पुनीहीत्यह
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ९४ ॥
 मत्त्वा साधुरसाविति स्त्रियगपि ज्ञात्वा तदीया सर्ती
 स्त्रीपुसानपि तद्गृहे सुचरितान्निश्चित्य धूर्तानपि ।
 भुक्त्वान्नान्यपि डाम्भिकस्य भवने प्राप्तान्ययान्युज्जितुं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ९५ ॥
 वापीकूपतडागकर्मणि तथैवारोपणे भूरुहा-
 मन्धो-गो-वसु वाससा वितरणे यज्ञकतूना विधौ ।
 मर्त्याना हृदय प्रवर्तयति यत्पादाब्जसंसेवनं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ९६ ॥
 माज्ञादप्यधिको जड सुकृत्तिनोऽप्युत्कर्षवान्पातकी
 पुत्रोऽर्हजनकादपि स्तुतिपदं बालश्च वृद्धादपि ।
 येनार्थेन स यत्पदाम्बुजसकृच्छानेन लभ्या नृणा
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ९७ ॥
 मल्लीदामसुगन्धिचारुचिकुरा मायञ्चकोरीदृशः
 पीनोत्तुङ्गपयोधरा पिकवधूसुस्निग्धकर्णधरा ।
 हेमाङ्गच. सारगर्भिता युवतयो लभ्या यमभ्यर्चता
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ९८ ॥
 यन्नानन्दमयं यदाप्य न पुनर्मर्त्यं समावर्तते
 यत्र ब्रह्महेन्द्रचन्द्रशकलोत्तसा निनसाभृत, ।
 तद्विष्णोः परमं पदं नियतथा लभ्येत यस्यार्चया
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ९९ ॥
 अप्राजेऽपि पण्डिता इति पुरो य. श्लाघया भ्राम्यतो
 यस्मिन्विद्वदविद्वदन्तरमतिर्नास्त्येव दातु- प्रमो. ।
 प्रजानामतिदु सह कलिमह त जेतुमेवाज्ञसा
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १०० ॥

आपद्वासनमास्त्रमध्वरविधेरयामनर्हं कुलं
 येयामर्हमभूच्च ब्रुव्यमुभये ते यद्गृहीतैर्द्विजैः ।
 याज्यन्ते किमिमं ब्रुवे कलिमतस्तस्य प्रहारेच्छया
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १०१ ॥
 किं त्वं मे नियतां ददासि न भृतिं यः सम्यगध्याप्यसे
 निर्णीतां भृतिमर्पये न भवते नाध्यापयस्येव यः ।
 इत्थं यो गुरुशिष्ययोः कलहकृज्जेतुं कटुं तं कलिं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १०२ ॥
 ऊढा नाळमिति प्रैजासु जनितास्त्रप्युद्ग्रहन्तीतरां
 नाळं सेति च गूढमन्यगृहिणीं गृह्णन्ति भोक्तुं नराः ।
 इत्युद्दीपयतः कलेः स्मरमपि प्राप्तुं जुगुप्सामर्हं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १०३ ॥
 दौष्टं साधुषु साधुतामपि तथा दुष्टेषु मूढेष्वपि
 प्राज्ञत्वं वत मूढतामपि पुनः प्राज्ञेषु यः शंसति ।
 राज्ञोऽग्रे पिशुनः कलौ स नरकी मा भूषमित्युत्सुक-
 क्षसै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १०४ ॥
 संमुखन्मनसो मम प्रतिदिनं संभावितानां पुनः
 पापानामपनोदनाय सुवचे यस्यैव नाग्निं स्थिते ।
 भीतिः का परलोकतस्तनुभृतां पीडाकरात्पापिनां
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १०५ ॥
 रामेत्युद्धरितव्यमक्षरयुगं तथापि भक्त्या सकृ-
 द्वाप्या तेन विमुक्तिरेव यदि तज्जानात्स्वपि न्नायसि ।
 किं वश्ये सुखमास्य देवि रसने शिरोऽग्रे मम स्तः फरी
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १०६ ॥

१. 'प्रजा तु जनपुत्रयोः' इति वैजयन्ती. २. 'शिरोऽग्रे' इत्यत्र 'वरपापिनि वा'
 इति पुराणप्रयेऽपि दृश्यते.

सन्तः पातकतूलचण्डपवनं शंसन्ति यत्कीर्तनं
यत्काश्यामुपदिश्य विश्वपतिना मुक्तिर्तृणां दीयते ।
यच्च श्रीशसहस्रनामसदृशं यन्नाम तन्निश्चितं
तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १०७ ॥
सत्यानन्दचिदात्मवस्तुनि रमन्तेऽस्मिन्यतो योगिन-
स्तस्माद्राम इतीदमेव हि परं ब्रह्माभिषत्ते पदम् ।
इत्येवं विष्टुणोति यौगिकतया यन्नाम विद्वज्जन-
स्तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १०८ ॥
अध्यातुष्व कवित्वचूतविटपं वाल्मीकिपुंस्कोफिलो
जल्पनाम यदीयमद्भुतसुधामाधुर्यधुर्याक्षरम् ।
शृण्वन्तं जनमाशु संघटयति श्रेयैःसमृद्धिस्त्रिया
तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १०९ ॥
यस्त्वयन्तविचारणैकमुलभो यः सर्वलोकेश्वरो
यस्मिन्नायतते स राक्षसपतिक्षुभ्यज्जगद्रक्षणम् ।
यथास्नत्कुलदेवता निरुपमा यस्यैव दीने दया
तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ११० ॥
कस्माच्चिद्वधभोपकारमुदितात्कल्याणशीलान्मुने-
र्व्यक्तयासोश्चरिते निशम्य गुणयन्पुण्ये यदास्याक्षरे ।
कृत्स्नेऽप्येऽपि गतेऽजनि द्विजकुले कश्चित्किरातः पुरा
तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १११ ॥
नित्या न कतवः कृता न नितरामर्यान्त्रथोपार्जिता
भुक्ता न प्रमदा यथोचितरसं का नाग मोक्षे स्पृहा ।
इत्थं जन्म निरर्थकं परिणमन्नेतुं कथंचित्फलं
तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ११२ ॥

कौमारे विहृतं वृथा न किमपि ज्ञातं मदाद्यौवने
 दैर्बल्यैकपदे किमस्ति सुकरं प्राप्ते पुनर्वार्षिके ।
 आयुश्च स्ववति क्रमादिति विदन्दैवादहं सांप्रतं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ११३ ॥
 पूर्वद्युर्यमपश्यमद्य तु न तं पश्यामि यद्भूतले
 कालस्यैव न किं कठोरमनसः क्रूरो विहारक्रमः ।
 इत्थं हन्त विनश्वरेषु मनुजेष्वन्यस्करिष्यामि किं
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ११४ ॥
 कायो अश्रयति कस्यचित्तु तमनुक्रन्दन्त्यहो बान्धवा-
 स्तोषामप्यहह क्षणैः कतिपर्यैर्भ्रश्यन्ति काया न किम् ।
 काले खेलति कः स्थिरोऽस्तु भुवने दिष्टाहमेतद्विबं-
 स्तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ११५ ॥
 यां पश्यन्त्यतिसुन्दरीमनशने तामेव शौच्याकृति
 भूतेन मसने दुरीक्षवपुषं रोगे जुगुप्साकृतिम् ।
 नीमाङ्गी मरणे नरा इति विदन्दारैपणां निन्दितां -
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ११६ ॥
 कस्या धर्मपरा मतिर्मवतु का साध्वी प्रसूतां प्रजां
 तस्या वा तनुरस्तु लक्षणवती काले कलौ दारुणे ।
 तद्वारेषु वृथा परिग्रहरुचिर्यत्तत्पलप्राप्तये
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ११७ ॥
 पुत्रश्चेज्जनितः स जीवति न वा जीवन्स कामो न वा
 कामो वंशकरो न वा स इति यन्मज्जन्ति चिन्तार्णवे ।
 मर्त्या यत्तनयैपणा तत इयं व्यर्थेति मत्याप्तये
 तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ११८ ॥
 विध्युक्तेन पथा कथापि न नृणां विचारजनसाधुना
 यद्विप्रा अपि धर्ममार्गविमुखा नैवाचरन्त्याश्रमान् ।

राजानश्च घनेप्सवोऽस्त्रविषयस्त्यक्तुं तदर्धेपणां

तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ ११९ ॥

राजद्वारि निविश्य राजपुरुषानाश्रित्य रातिदिवं

शास्त्रेषु प्रकटय्य पाटवमपि प्राप्ते घनेऽप्यंहसा ।

दायादैरुपभुज्यते तदपि न त्वंहो विरक्तुं तत-

स्तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १२० ॥

कृच्छ्राचेद्धनमर्जितं जनयति ज्ञातिष्वसूयां परां

इष्टिं राजसु दण्डने वधकरं चोरेषु चौर्योद्यमम् ।

गुर्वीमार्जितवस्तु भीतिमस्रुखां हातुं तदर्धस्पृहां

तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १२१ ॥

स्यानिध्राम जगत्पते निरुपमत्तव्यन्तवेद्य प्रभो

त्वद्भीतिं कुरुतामयं विरचितो मे विश्वगर्भस्तवः ।

एतेन क्षुयतां नृणामभिमतं देहीति याचन्नहं

तस्मै प्राञ्जलिरस्मि दाशरथये श्रीजानकीजानये ॥ १२२ ॥

तस्मै प्राञ्जलिरस्मि सर्वजगतां नाथाय पायोनिधि-

त्वङ्गमुद्गततरङ्गमङ्गुरशरोदन्याय धन्यरात्मने ।

पौलस्त्यश्रुतिमण्डलीलटहतालुण्टाकघण्टाकन-

क्तोदण्डाटनये विनम्रमुनये श्रीजानकीजानये ॥ १२३ ॥

दिष्ट्या लब्ध्यापि कल्पद्रुममपचिनुते तस्य पत्राणि भोक्तुं

लब्धायाः कामधेनोरपहरति सकृद्भुक्तभूमार्जनाय ।

संप्राप्तं हन्त चिन्तामणिमपि खनति भीद्विचिध्वंसहेतो-

र्मूढोऽयं याचते यः किमपि फलमिह प्रीतमीशं रघूणाम् ॥ १२४ ॥

हुंकुर्वद्विरुदधितभ्रुकुटिभिर्मृत्योर्भटैस्ताभितं

देवेन प्रहितस्य दाशरथिना मां तानुमाधावनः ।

आरोहेदपि किं मम श्रुतिपथं प्राणप्रयाणक्षणे

दिकोणेपु विसृत्वरो हनुमतो छाद्गुरुघण्टारवः ॥ १२५ ॥

इति विश्वगर्भस्तवः समाप्तः ।

इन्दुदूतम् ।

सस्ति श्रीणां भवनमवनीकान्तपङ्क्तिप्रणम्यं
 प्रौढप्रीत्या परमपुरुषं पार्श्वनाथं प्रणम्य ।
 श्रीपूज्यानां गुरुगुणवतामिन्दुदूतं प्रभूतो-
 दन्तं लेखं लिखति विनयो लेखलेखानतानाम् ॥ १ ॥
 यत्र ध्योभव्यतिगशिखरेप्यर्हतां मन्दिरेषु
 मूर्तीर्जनीर्नयनसुभगाश्चन्द्रशालानिविष्टाः ।
 दशै दशं विनयविनतोऽधो विमानावतार-
 क्लेशं नासादयति निकरो हृद्यविद्याधराणाम् ॥ २ ॥
 यत्रोत्सर्पच्छिक्करफिरणैः शोभयन्नभ्रदेशं
 साक्षालक्ष्मीवसतिरनिशं राजते राजलोकः ।
 मेर्वारूढभिदधनगरस्पर्धयेवाधिरूढं
 शैलामण्यं कनकनिकपस्त्रिग्धमं पञ्चकूटम् ॥ ३ ॥
 यथेभ्यानां भवनततयः काश्चिदद्रेस्तटाग्रं
 प्राप्ताः काश्चित्पुनरनुपदं सन्ति तासामथस्तात् ।
 काश्चिद्भूमावपि भृशचलत्केतवः कान्तिदहता
 निर्जेतुं घामिव रुचिमदात्प्रस्थिता निर्व्यवस्थम् ॥ ४ ॥
 यत्र क्रीडोपवनपदवीक्रीडतां नागराणां
 विष्वक्तूर्यत्रिकपरिचयप्रीतिमाविष्करोति ।
 नृत्यत्केकिप्रकरसुमगा मञ्जुगुह्याद्विरेफा
 वातोद्भूतद्रुमदलततिध्वानवादिशहृद्या ॥ ५ ॥
 श्यामं यस्मिन्नुपलरन्तितं दन्तिनं मत्तरूपं
 पुरुषाभ्यामुपरि कलितं वीक्ष्य शङ्केऽद्रिशृङ्गे ।
 उत्तीर्यतत्पुरमनुपमं स्वर्गलोकादिहेन्द्रो-
 ऽद्राक्षील्लोकैरिति विरचितं चिह्नमेतद्यकास्ति ॥ ६ ॥

१. एतद्व्यक्तुर्नाम ग्रन्थदर्शनेन तु स्पष्टं नोपलभ्यते, पुस्तकमप्यस्याऽप्यत्रात्मकं प्रायोऽनुपलभ्यते

स्थासुः शुण्डायुध इव मदात्कुण्डलीकृत्य दन्तौ
 कृत्वोत्तानावुपलरचितो यत्र हस्त्यद्रिशृङ्गे ।
 स्वर्गं जेतुं नभसि रमसादारुक्षोरमुष्य
 द्रङ्गस्येव स्फुटयति महाधीरनासीरभावम् ॥ ७ ॥
 तस्मिन्योधाभिधपुरवरे श्रीमद्राचार्यपादा-
 देशान्गासांश्चतुर उपितो यो विनीतो विनेयः ।
 साधुः सैष प्रहरविगमे भाद्रराकारजन्वा
 माचीशैलोपरि परिगतं शीत्तरश्मिं ददर्श ॥ ८ ॥
 दृष्ट्वा चैनं स पुरमगुरुध्यानसंधानलीन-
 स्थान्तःकान्तं तमिति रजनेः स्वागतं व्यञ्जहार ।
 सद्यः साक्षाद्गुरुपदयुगं नन्तुमुत्कण्ठितोऽपि
 द्रागेतेन स्थितिपरवशो यन्दनां प्रापयिष्यन् ॥ ९ ॥
 दिष्ट्या दृष्टः सुहृदुद्धपतेऽस्माभिरघातिविस्वं
 पीयूषोषैर्भृशमुपचरन्प्राणिनामीक्षणानि ।
 पुण्यैः प्राच्यैः फलितमतुलैरसदीयैरुपेया-
 ज्ञापुण्यानां नयनविपर्ययत्प्रियः सार्यगाणः ॥ १० ॥
 देहे गेहे कुशलमतुलं वर्तते कच्चिद्रिन्दो
 नीरोगाङ्गी सुभग गृहिणी रोहिणी तेऽस्त्यभीष्टा ।
 अन्याः सर्वा अपि सकुशला दक्षजाः सन्ति पव्यः
 पश्चार्चिः शं कलयति हृदानन्दनो नन्दनस्ये ॥ ११ ॥
 यद्वायं ते स्फुटमनुचितो वार्तवार्तानुयोग-
 स्त्वप्यायत्तां जगति सकले जानतो मे सुस्तासिम् ।
 मन्तव्योऽयं तदपि सरमः येहमारोपितत्वा-
 र्त्वादीयः ग्यात्कदशनमपि येहधारोपसिक्तम् ॥ १२ ॥
 काहो शीतोपगतगतनु प्राक्तनार्थं निदेह-
 क्षेमे कायं चरमभरतक्षेत्रयाम्यार्थभागः ।

मार्गोऽतीतः कथमयमियान्कोमलैः स्वच्छपादैः
 प्रौढप्रौढैः शिखरिशिखरैर्दन्तुरीभूतदेशः ॥ १३ ॥
 मार्गश्रान्तः क्षणमिह सुखं तिष्ठ विश्रामहेतो-
 र्रुत्तुङ्गेऽस्मिन्शिखरिशिखरे दत्तपादावलम्बः ।
 हृद्यः पद्माभिघवरसरः संभवस्त्वां समीरः
 सर्पलुचैः सुखयत्तु सखे केतकीगन्धबन्धुः ॥ १४ ॥
 नस्था सीमंथरजिनपतिं प्राप्तपुण्यप्रकर्षो
 भूयो नन्तुं त्रिभुवनगुरुं बाहुदेवं सहर्षः ।
 मार्गे तीर्थप्रणतिविगल्फापपङ्कः स्वमौला-
 यर्हसैत्याद्धित इति जगद्बन्धु बन्दामहे त्वाम् ॥ १५ ॥
 खिन्नां तीव्रात्तपपरिचयात्तोयदस्तोयवृष्ट्या
 सिद्ध्यन्त्यद्भ्रसुखयति कृपिं शोषकालोपपन्नः ।
 प्रीतिं तद्गन्धिप्रयसस्व मम प्रापिता चित्तवृष्टिं
तोत्पत्तौ रहसि भवता गच्छता बन्धुना द्राक्ष् ॥ १६ ॥
 शान्तिं नीते श्रम इति ततश्चेतसि स्वास्थ्यमाप्ते
 दस्या कर्णाववहितमनाः श्रोप्यसि प्रार्थनां मे ।
 न श्रान्तानां सुखयति कथा स्निग्धवर्गोदितापि
 स्वस्थे चित्ते प्रणयमधुरा बुद्धयो ह्युद्भवन्ति ॥ १७ ॥
 श्रुत्वा याच्यां मम हिमरुचे न प्रमादो विधेयो
 नो वाबज्ञाम्यधिकविभवोन्मत्तचित्तेन कार्या ।
 प्रेमालापैश्चतुर(?)वयितानिर्मितैर्विस्मृतिं न
 प्राण्य प्रायः प्रयितयशसः प्रार्थनाभङ्गभीताः ॥ १८ ॥
 आतस्नातस्तव गुणनिधिः पश्य रत्नाकरोऽसौ
 चर्षे चर्षे नवजलधरप्रापितैरभ्युपूरैः ।
 विश्वं विश्वं तरुणतपनोद्गामतापाभितप्तं
 मेरुसैकं मुम्बयति सदाभीष्टविश्वोपकारः ॥ १९ ॥

किं नु व्रूमस्तव जनयितुस्तस्य दानप्रियत्वं
 यो देवानां सततममृतैः कल्पयामास वृत्तिम् ।
 अश्वं चोच्चैःश्रवसमसगं नागमैरावतं च
 दत्त्वेन्द्रस्य त्रिभुवनपतेः पूरयामास वाञ्छाम् ॥ २० ॥
 कन्यां दत्त्वा जगति विदितां यौतके कौतुकीं च
 योऽद्भान्मोदाद्युगपदमलं कौस्तुभं पाञ्चजन्यम् ।
 एवं विश्वंभरमस्तितां ग्रीणयामास लोभा-
 द्यन्नाद्यापि श्वशुरवसतिं संत्यजत्युत्तमोऽपि ॥ २१ ॥
 जीयाद्युस्ते जगति विदिता आतरः पञ्च चञ्च-
 न्माहात्म्यालो वितरणभटाः पारिजातद्रुमाद्याः ।
 द्राक्संकल्पोपनतसकलाभीप्सिता अप्यभीष्टं
 याचन्ते यान्विनयविनता नाकिनो वासवाद्याः ॥ २२ ॥
 मूर्खं प्राङ्गीयति च कुतनुं कामरूपीयति द्रा-
 न्वीनं शूरीयति च कुटिलं माह्वलीयत्यवश्यम् ।
 क्रूरं शान्तीयति गतकलं सत्कलीयत्यजलं
 लोकं सोऽयं जयति निस्सिलस्त्वद्गिगन्यः प्रभावः ॥ २३ ॥
 याते श्यामा सुभग दयिता वर्षयत्युग्रलक्ष्मीं
 पकं पर्णं हुळयसि यया विप्रयुक्तस्त्वमिन्दो ।
 सापि श्रान्तं भुवनमस्तिन्नं स्वस्वकर्मभ्रमेण
 निद्रादानात्सुप्तयति सदाभीष्टविश्वोपकारा ॥ २४ ॥
 पीयूषार्द्रैस्त्वमपि किरणैर्ब्रह्मस्यावरास्यं
 भूतग्रामं सुखयसि सुतं संस्पृशन्द्राक्विपतेव ।
 क्रूरैः शूरप्रकटितकरैर्निर्भरं झिष्टलोकां
 विप्राभिर्वापयसि वमुधां सत्यमेवासि राजा ॥ २५ ॥
 एवं विश्वोपकृतिकुशलः कः कुटुम्बे न वेऽस्ति
 प्रायः सद्भिः प्रथितचरितैस्त्वादृशैर्वर्णनीये ।

यद्वा रत्नाकर इति यशः प्राप युष्माभिरेवा-
 भ्मोधिर्वमुर्मवति महिमोदारसत्त्वैस्त्रनूजैः ॥ २६ ॥
 तस्माद्धन्धो जलधितनय प्रार्थनां मे समर्थ
 व्यर्थोर्कर्तुं न खलु कथमप्यर्हसि प्रौढवंश्य ।
 येनोत्कृष्टं जगति विदितं याचमानस्य जन्तो-
 र्माञ्जाभङ्गे भवति लघुता नैव सारिकं त्वमुष्य ॥ २७ ॥
 नाशक्यं ते भुवनबलये मित्र पश्यामि किञ्चि-
 तेजःपुञ्जैरनतिजरटैरक्रमाक्रान्तविश्व ।
 पादान्मूर्ध्नि त्रिपुरजयिनः कौतुकेनोपधाया-
 हाय स्मेरीकृतततजगद्गद्यापि शौर्यप्रतापः ॥ २८ ॥
 कामं क्षामाकृतिमपि जगद्यज्यन्तं न कोऽपि
 छेत्तुं शकस्वादिव भवतो मातुलस्यानुभवात् ।
 गोपालोऽपि त्रिभुवनमिदं क्रान्तवान्यन्निपथा
 तत्राप्येतन्नभयति तव श्यालकस्यैव तेजः ॥ २९ ॥
 या चाञ्जल्याद्भुवि विजयते विद्युतो नीचसद्गा-
 र्त्सिन्धूरन्धकरणगुणतो श्यामलां धूमलेखाम् ।
 सापि भ्रातुर्भवति भवतो माननीयानुभावा-
 द्विश्वे दोषान्गणयति जनो को हि राज्ञो भगिन्याः ॥ ३० ॥
 गन्तव्यस्ते तपनतनयातीरकोटीरमिन्दो
 सूर्यद्रङ्गो गुरुपदयुगस्पर्शसंप्राप्तरङ्गः ।
 गत्वा तत्र त्रिभुवनजनध्येयपादारविन्दो
 द्रष्टव्यः श्रीतपगणपतिर्भाग्यसंभारलभ्यः ॥ ३१ ॥
 मार्गं तस्य प्रचुरकदलीषाननैः फान्तदेवं
 स्थाने स्थाने जलधिद्रयितासंततिध्वस्तखेन्द्रम् ।
 आफर्ष्यान्तःकरणविपये(?) त्वापयोक्तं मयेन्दो-
 ऽभीष्टं स्थानं गजति हि जनः प्राङ्गलेनाध्वना द्राक् ॥ ३२ ॥

शैलादस्मादुपसर पथा दाक्षिणात्येन बन्धो
 गन्धोद्रेकोल्लसितकुसुमस्तम्भितेन्द्रिन्दिरेषु ।
 स्थाने स्थाने सरसरसरसः काननेष्वंशुपूरै-
 र्भोदं संपादय कुमुदिनीफुल्लपुष्पेक्षणानाम् ॥ ३३ ॥
 जुष्टे तिष्ठ क्षणमुद्धुपते त्वं युवर्णाचलस
 क्रीडावापी सवनसरसैर्मारुतैः शान्ततापः ।
 तन्नत्यानां सकलदिवसक्षुद्रचयापीडितानां
 सौहित्यं त्वत्किरणकषलैः स्नाचकोराङ्गनानाम् ॥ ३४ ॥
 तस्मिंश्शैलेऽन्तिमजिनधरा वामवामेयदेव-
 प्रासादौ यौ तरुणकिरणैः संगरं निर्मिमाते ।
 मध्यस्थः सन्सुषटितरुषी तौ कुरु प्रायशो य-
 ज्योत्सुहानां भवति महतैवापनेयो विरोधः ॥ ३५ ॥
 तत्र क्रीडोपवनसरसीस्रच्छनीरान्तरेषु
 स्नात्वा स्वैरं प्रतिठुतिमिपान्नव्यधौतांशुकः सन् ।
 ज्योत्स्नामालैः रूपय मधुरैर्वारिवाभेयदेवौ
 कर्पूराच्छैस्तदनु च करैरर्जयाभ्यर्च्य पुण्यम् ॥ ३६ ॥
 तस्माभस्ताजगरमपरः स्वर्गं एवास्ति यस्य
 प्रीतिभ्यानां भवननिकरैर्ध्वस्तमाना विमाना ।
 काप्येकान्ते कृतयसतयः सञ्जलज्जाभिभूता
 भूमीपीठावतरणविधौ पद्भुतामाश्रयन्ति ॥ ३७ ॥
 यद्यप्याशु ग्लपितमयना हस्तानिन्यस्तवभ्रत
 दृयन्ते चेत्किरणनिकरैर्निर्भरं विप्रयुक्ताः ।
 विप्रो (१) यद्यभिश्चित्तिरुतां योपितां च स्वदीये-
 ज्योत्स्नामालैस्त्रिमिरनिकरैर्दूरनिर्वासिने स्यात् ॥ ३८ ॥
 न प्रस्थेयं तदपि भयता वीक्ष्य दक्षेक्षणीयं
 द्रष्टुं शृङ्गारितकुवलयं चित्रमंपूर्णमेनम् ।

विष्वग्दत्त्वा नयनयुगलं सम्यगालोकनीयं
 पश्चात्तापस्तुदति हृदयं दर्शनीये हृदये ॥ ३९ ॥
 तसाज्जालंघरपुरवरादुत्पतन्शीघ्रगामी
 श्रीरोहिण्याः परिसरमय प्राप्स्यसि त्वं निमेपात् ।
 स्थित्वा तत्र क्षणमियमपि प्रेक्षणीया समन्ता-
 लान्तःशल्यं स भवति सतां सार्थको यो विलम्बः ॥ ४० ॥
 तस्यां वैकं सुखसुदुपते धार्मिकाणां महीयो
 यच्चैत्यानां शुचिरुचिमतामस्ति पङ्क्तिव्यवस्था ।
 तन्मध्यस्थे न भवति पथि प्रस्थितानां प्रयासो
 दूरादेव प्रणतशिरसां देवदेवप्रणामे ॥ ४१ ॥
 तेनैवाथ त्वमपि विचरिष्यत्यवदयं पथेन्दो
 श्रद्धाशाली स्फुटमुभयतश्चैत्यमालाञ्चितेन ।
 नामं नामं जिनभगवतामाकृतीधैत्यसंस्थाः
 पश्यनेकान्तरमवहितः सुष्ठु सव्यापसव्यम् ॥ ४२ ॥
 एकं चैतद्द्वचनममलं मामकीनं न चित्ता-
 दुत्तार्ये स्वीकृतनिजसुहृत्कार्यसिद्धे निदानम् ।
 पण्यस्त्रीणामिह हि नगरे संनिवेशो गरीया-
 नास्ते तस्माद्दृतिमतिहराद्दूरमेवाभिगच्छेः ॥ ४३ ॥
 काचिन्नाग्याः श्रयति समतां भोगिलोकोपगूढा
 हस्त्री काचित्फलयति कलां तत्र किंपाक्यहयाः ।
 काचिद्दत्तां तुलयति युवभ्रंशहेतुः पणसी
 काचिद्धान्ध्यप्रथननिपुणा याति वात्यासस्तीत्वम् ॥ ४४ ॥
 काचिच्छीघ्रेनैयनविश्रितैर्गर्भं यूनां भिनधि
 नर्मालापैर्हरति हृदयं काचिदाकृतहृदयैः ।
 काचित्सांनिहितविकसितैर्गोहयत्यल्पमुद्धी-
 नैर्धैर्यं काचित्पटुचतटोद्घातनैर्दुष्टति द्राक् ॥ ४५ ॥

तस्मादासां युवजनपृषद्भागुराणामवश्यं
 दूराच्यागो भवति हि नृणां श्रेयसेऽमुत्र चात्र ।
 तत्राप्यङ्गीकृतनिजसुहृद्ब्रह्मचाह्वयेस्त्वाहशस्य
 व्यासङ्गो नोचित इति हितं द्विखिरेतद्ददामि ॥ ४६ ॥
 तस्याः पुर्या भवति पुरतो नातिदूरेऽम्बुदाद्वि-
 र्द्रष्टव्योऽसौ तरुपरिवृतोद्भ्रमभ्रंकापामः ।
 नादैर्गातैरिव जनमनांस्याहरन्कीचकानां
 गन्धर्वाणामिव नचमरुच्चालनाद्दूर्णमानैः ॥ ४७ ॥
 शृङ्गेऽमुप्योन्नतिभृति सरस्तीरभूमिप्ररूढा-
 न्दूर्वाङ्कुरान्किल फलयिष्यत्यसौ ते कुरङ्गः ।
 भूयः कालक्षुदुदयकृशब्धारणीयोऽयमिन्दो
 सामश्रम्भोभरतृणततेर्दुर्लभाखेटतोऽस्य ॥ ४८ ॥
 कूजद्विर्ये श्रुतिमुखकरा कौकिलैर्मल्लिकाना-
 मामोदैश्च प्रस्रमरतरैः प्राणिनो मोदयन्ति ।
 उद्गच्छद्भिर्नवनवतृणैर्यय(ः)वैहूर्यषद्-
 क्षोणीपीठा इव विदधते शं निकुञ्जा वृमाणाम् ॥ ४९ ॥
 तेपुञ्जीर्मा स्म भवदमितः स्वर्धूमस्तुतैस्तै-
 र्वाणानाद्वैरपहृतमना दूरकृष्टो मृगले ।
 मा भूस्तेदस्तदनु च तदन्वेपणे वा विलम्बो
 गन्तुं त्यक्त्वाश्रितमणुमपि र्वाहृशा नोत्सहन्ते ॥ ५० ॥
 तस्मात्सस्मान्प्रयनयिष्यान्नायमत्यन्तदूरं
 गन्तुं सद्यो नवधनतृणास्यादविसिप्तचेताः ।
 यन्निर्ममा अपि करिवरा अर्बुदाद्रेः कुडङ्गे-
 प्वप्राणाः स्युर्बहलविदपिष्वन्यजन्तोः कथा का ॥ ५१ ॥
 (त्रिभिर्बिद्येषकम्)
 यद्यप्येतद्गनवनगतं नान्धकारं कराम्भ्रं
 हन्युर्मा भूसदपि हि गवान्से मृदुत्वे विषण्णः ।

येपूष्पांशोरपि.....कराः कुण्ठतामाश्रयन्ते-
 ऽनङ्गक्रीडासदसि दिविपत्सुञ्चलीनां दिवापि ॥ ५२ ॥
 तत्र श्रीमान्विमलवसतौ भाति नाभेयदेव-
 सेवायात्तन्निदशनिकरः पूर्णपादोपकण्ठः ।
 नेमिस्वामी दिशति च शिवान्यानतानां निविष्टः
 साक्षादिन्द्रालय इव वरे घस्तुपालस्य चैत्ये ॥ ५३ ॥
 रूप्यस्यच्छोपलदलमयौ नित्रदोस्कीर्णनित्रौ
 चञ्चन्द्रोदयचयचितौ कल्पितानीलशिख्यौ ।
 जीयास्तां तौ विमलनृपतेर्वस्तुपालस्य चोच्चौ
 मासादौ तौ स्थिरतरयशोरूपदेहाविव द्वौ ॥ ५४ ॥
 एषा भूमिर्विमलविभुना ब्राह्मणेभ्यो गृहीता
 चैत्यं कर्तुं रिपुसुरजिता रूप्यमास्तीर्य विष्वक् ।
 ऐतिह्यानि त्वमिति जरतां कुर्वतां मिश्रगोष्ठीं
 तत्र श्रोम्यस्यनुसृतभवचन्द्रिकाणां मुखेभ्यः ॥ ५५ ॥
 द्रष्टव्यः स्यादयमपि सखे भीमसाधोर्विहार-
 स्मार्त्तौषीकप्रिदशसदनस्फानिगर्षोपहृष्टीः ।
 एवं चैतन्निभुवनमतिक्रम्य शोभाविशेषैः
 प्रासादानामिह समुदितं प्रीतिगोष्ठे त्रिकं किम् ॥ ५६ ॥
 आसौ चैत्यं स्वरतरुतं नातिदूरे यदेषां
 तत्रोत्तुङ्गध्वतस्यु दिशास्सर्हतो वन्दमानः ।
 साक्षाद्दृष्टं समवमरणं यद्विदेहावर्नीषु
 तत्परिकारोदयमहर्ष्यं संनारिष्यन्वयदयम् ॥ ५७ ॥
 अग्रे चाप्राशृतङ्गहरिदासतां ये विहाय
 द्रष्टव्यान्ते न रात्रु भवता मन् वन्ता जिनार्चा ।
 दिग्बेद्यानां षट्कमनिनां (!) द्रव्यन्दिङ्गमृष्टां य-
 तार्हद्विम्बं सुभिहितशुनेर्गणयोगं विनाश्वम् ॥ ५८ ॥

किञ्चिद्दूरे भवति च ततस्तत्र दुर्गोऽचलाख्यो
 गौली तस्मिन्विलसति चतुर्द्वारमुत्तुङ्गचैत्यम् ।
 यादृक्तत्रोच्छ्रितमनुपमस्वर्णरीरीविमिश्रं
 न क्षमापीठे कचिदधिगतं तादृगर्चाचतुष्कम् ॥ ५९ ॥
 नीचैः किञ्चिद्भवति च ततः कान्तमर्हन्निशान्तं
 श्रान्तं तारादिव नवरुचां गन्तुमूर्ध्वं..... ।
 दुर्गस्याधोऽप्यथ जिनगृहं श्रीकुमारस्मितीन्दो-
 र्वन्देयास्तेष्वनुपममते मावतः श्रीजिनार्चा ॥ ६० ॥
 अस्त्येषोऽद्रि.....मुपचितो भूरिदिन्यौपधीभि-
 स्तस्मादस्योपरि किर रसं चन्द्रिकाणां पिश्विष्य ।
 एताः पुष्टिं दधतु च रयादौपधीश.....तेऽन्न-
 स्पर्शात्स्त्रीणां परममुदितं यौवनं भर्तृसङ्गः ॥ ६१ ॥
 शैलेऽस्त्यस्मिन्प्रतिपदमहो लौकिकी तीर्थराजी
 मिथ्यादृष्टिसितिपतिनतिप्राप्तगिभ्यानुभावाम् ।
 न द्रष्टव्या मृग भवता कौतुकादप्यसौ य-
 न्मालिन्यं स्यात्तद्रभिगमनाच्छुद्धसम्यक्त्वरञ्जे ॥ ६२ ॥
 इत्थं स्थित्वा स्थिरतरभियां लोकनीयोऽर्जुदाद्रि-
 रस्या दृष्टा जगति हि जनो गण्यते गर्भ एव ।
 दृष्ट्वा चैनं प्रज गजपते सत्वरैः पादपातै-
 र्नालसं स्यादुपकृतिकृतां त्वादृशां सुतमानाम् ॥ ६३ ॥
 ग्राम्यामस्माद्भ्रज नगवरान्मारवीनां नवीनां
 श्रीखण्डार्ची वपुषि रचयंश्चन्द्रिकाणां तरङ्गैः ।
 सिद्धद्रष्टे क्षणमथ सरस्वत्युपेते विलम्ब्य
 राजद्रङ्गं भुवनविदितं यास्यति त्वं निमेषात् ॥ ६४ ॥
 तत्रालोक्य स्वपतितनयं राजतेजोऽभिरामं
 दर्माङ्कुरच्छलपुलकिता त्वामुपस्थास्यतेऽमी ।

आमूलाग्रं तरलिततनुवींचिहस्तैरुदस्तै-

दूरादालिङ्गितुगिव रसात्साग्रमत्यन्धिकान्ता ॥ ६५ ॥

पपा कापि प्रचुरतरमैः काननैः कम्पकूला

कापि क्रीडद्युवतिनिकरैरप्सरःसेवितेव ।

सद्वेपेव कचन विततैरम्बरैर्धातमुक्तै-

मुक्ताशुच्यबलिरुचितैः काप्यलंकारितेव ॥ ६६ ॥

प्रीणात्पेपाखिल * * * * रजनान्सत्पयःपानदाना-

दुस्तङ्गस्थान् रमयति च तान्केलिलीलाविलोलान् ।

दूरादालिङ्गति च विततैर्वाचिहस्तैः पुनीते

पूतान्नास्याः कथमभिहिता(?)नेयगावानगर्याः ॥ ६७ ॥

नद्याश्वास्याः सुचिरगुभयोः कूलयोः संनिविष्टा-

श्वक्राह्वानां हृदयदयिताश्वाश्रुभिः झिन्ननेत्राः ।

पादैर्मां स्मारतिमुपनयैर्धप्रयुक्ताः प्रसङ्घैः

कण्ठमाणा नहि विरहिणः कृच्छ्रमीपत्सहन्ते ॥ ६८ ॥

आरूढानां भवनवलर्मां गौर्जरीणां स्थदीक्षा

फुलाक्षीणां प्रियतमकरन्यस्तहस्तोत्पलानाम् ।

पश्यन्तीनां नगरमभित्तोऽलंकृतं चन्द्रिकाभि-

र्नन्धो निर्वापय निजकरैः सुष्ठु दृक्करवाणि ॥ ६९ ॥

क्रीडाहर्म्यं प्रियसहचरीप्रेरणाभिः प्रविष्टाः

शय्योत्सङ्गं प्रणयचटुभिः प्रेयसा प्रापिताश्च ।

श्रीढोद्रेकाद्रुहमणिमुपाहत्य कर्णोत्पलेन

कान्तोपान्ते तमसि कथमप्यासते या विमुग्धाः ॥ ७० ॥

मा कार्षास्त्वं तरुणकिरणैर्जालमार्गप्रविष्टै-

स्तासां कान्तप्रसभहृतसञ्चीचराणां प्रकाशम् ।

किं कुर्युः संवरितुमनलं भूष्णवस्तास्त्वदंश-

न्मीग्धादेवानयगतभयास्त्यञ्जसंश्रुत्यायाः ॥ ७१ ॥ (युग्मम्)

तत्राद्यानां ततिषु निहिता भूरिरन्नमकारा-
 स्तारास्ताराधव तव करैः सुष्ठु संयोगमेत्य ।
 प्राप्तोच्छासा इव नवरुचो दर्शनीया मविष्य-
 न्युल्लासं हि प्रथयति चिराद्दन्धुवाहानुषङ्गः ॥ ७२ ॥
 लक्ष्मीस्तत्रारमति सततं भूरि कोटिध्वजानां
 गेहे गेहे बहुविधधनैः क्लृप्तनानास्वरूपा ।
 दृष्ट्वा चैनां सुभग भगिनीं त्यक्तचाञ्चल्यदोषां
 चिन्तातीतं नियतमतुलं प्राप्स्यसि त्वं प्रमोदम् ॥ ७३ ॥
 एकैकोऽस्य ध्रुवगुडुपते पादकोऽन्यैः पुराणां
 दृन्दैस्तुल्यो जनपदसमान्येव शाखापुराणि ।
 ...मैकैकं पृथुतरमुखमामतुल्यं तदस्य
 माहात्म्यं कः कथयितुमलं मासवाग्वैभवोऽपि ॥ ७४ ॥
 मुक्तापुजान्मतिपद...रुन्नरराशीन्मवाला-
 कूराण्यशहान्मृगमदसरान्धीक्ष्य भूयो वरांश्च ।
 गा ज्ञासीस्त्वं स्वपितुरुदधेर्हन्त सर्वस्वमात्त-
 द्रहो द्वेष मृष्टिगुणतो ज्येष्ठरत्नारुरोऽस्ति ॥ ७५ ॥
 अस्य व्यक्त्या निशमनमहो वर्षलक्षानुपासि
 सामान्येनामृतकर ततश्चैकदेशो विन्धोस्यः ।
 तस्मिन्दृष्टे निरिलगपि तद्दृष्टमेवावधेयं
 सर्वं दृष्टं वदति हि जनो वर्षिकादर्शनेन ॥ ७६ ॥
 रलज्योतिः कमकरजत्तज्योतिरट्टावलीषु
 स्तीपुंसाद्गामरणतरुणज्योतिरत्र प्रतीये ।
 दीपश्रेणीप्रकटितपटुज्योतिरिन्दोस्वदीय-
 ज्योतिर्येगि भवतु विविधज्योतिषा संनिपातः ॥ ७७ ॥
 तत्र मत्पापजमनुगृहं दीपकानां कदम्बे
 श्लोकं पौराणिक इव निधि व्यजयत्यर्थनामम् ।

गत्वा प्रागाणिक इव महान्व्यञ्जयन्सर्वतोऽर्थे
 वैलक्ष्यं तं तरलितकरः प्रापयिष्यत्यवश्यम् ॥ ७८ ॥
 तस्माद्द्रक्षाच्छमनकफुगिः प्रस्थितस्यान्तरा ते
 स्वर्गाकारं नगरमपरं छाटदेशस्य पुण्ड्रम् ।
 दर्शं दर्शं मनसि परमप्रीतिरापत्स्यते य-
 ज्ञानालक्ष्मीरुचिरयुषां तत्र वासो जनानाम् ॥ ७९ ॥
 लङ्काद्यङ्गां मनसि दधती तोयराशौ ममज्जा-
 तीते हृदभ्यो वसति च पदे हन्त वसोकसफरा ।
 पातालं प्राविशवपगदा सापि भोगावती मां
 दृष्ट्वा रम्यामनुपमतमां धाटपद्मीमभिरुचाम् ॥ ८० ॥
 मध्येऽस्त्यत्र प्रचुरसुख(प)मो मण्डपोऽत्यन्ततुङ्ग-
 स्तत्र स्थिरा चतसृषु दिशास्त्रीक्षणीर्यं स्वयेन्दो ।
 द्रष्टासि द्वाविश्रयमनुपमामस्य विष्वक्पुरस्य
 रम्यं क्षेत्रच्छुचिरुचिचतुर्द्वारैश्चैत्यानुकारम् ॥ ८१ ॥
 अत्यासन्नं भृगुपुरमितो यास्यसि प्रौढदुर्गा
 दुर्गन्धाशोभिन्नतगतिमुरैर्भूरि पौरैः परीतम् ।
 भूपीठे मत्सदृशमपरं वर्तते वा न वेति
 द्रष्टुं रङ्गान्तरमिव समारूढमुच्चप्रदेशम् ॥ ८२ ॥
 तस्योपान्ते सुखयति नदी नर्मदा नर्मदोर्मि-
 स्तोमै रोमोद्गममतिहिमैः कुर्वती नौस्थितानाम् ।
 श्रीढङ्गन्धद्विपगदरसोद्दामगन्धिप्रवाहा
 चञ्चत्क्रीडावनघनतटा नाव्यनीरा गभीरा ॥ ८३ ॥
 आलोक्य द्वाग्मुवनममृतैस्तरपयन्तं भणन्तं
 तातं आतर्भवतु मुदिता नर्मदा ते तन्ज्वा ।
 प्रासोह्लासो भवतु च भवानप्यपेत्य क्षणेन
 संसारे यज्जनितजनकप्रेमबन्धो गरीयान् ॥ ८४ ॥

तत्र स्थित्वा भृगुपुरमहावप्रवातायनाभे
 दृष्ट्वा हृष्टो निजतनुमुबो धावनोद्वल्गनानि ।
 गच्छेः स्रच्छे तरणिनगरोपान्तभूमिप्रदेशे
 श्रीश्रीपूज्यक्रमविहरणध्वस्तपापप्रवेशे ॥ ८५ ॥
 खर्जूरीणां विमिनपटलीतुङ्गतालद्रुमाणां
 तत्र श्रेणिस्तपनतनयातीरभूमिप्ररूढा ।
 मन्दं मन्दं प्रसृमरमरुत्कम्पितां मौलिकम्पैः
 श्लाघामन्तः सृजति नगरस्यास्य लोकान्तरस्य ॥ ८६ ॥
 पोतश्रेणीपरिचयमिपाचीरवेष्टद्विमाना
 मज्जद्वन्द्वारकवरवधूर्नागरीर्नागरीभिः ।
 लादुस्वच्छस्फटिकरुचिराम्गोभरैरुत्तरमा
 तापी तत्र श्रयति तदिनी स्वर्गगङ्गानुकारम् ॥ ८७ ॥
 एनां संगच्छति जलनिधिः प्रत्यहं द्वित्तिरस्याः
 सौभाग्येनातिशयगुरुणा कर्मणेनेव वश्यः ।
 एभ्रच्छन्नस्त्वमपि भवितास्येतयोर्योगकाले
 पित्रोः पश्यन्क इह सुरतं लज्जते नेजडोऽपि ॥ ८८ ॥
 तत्र श्रीमत्तपगणपतेः सद्विहारानिलोर्मि-
 मुष्ठातङ्गां फलदलमुमस्फातिसंपन्नवृक्षाम् ।
 इष्टामेहः परिगतघनोद्भासि भूयिष्ठसस्तां
 वक्ष्यस्यर्हत्समबसरणापालादोषामिव क्षमाम् ॥ ८९ ॥
 नग्रीगृताः प्रतिपदमहो लुम्बिदृन्दैः फलानां
 शरणैर्योषा इव धनवतां सन्ति कम्पाः कन्द्यः ।
 क्षिग्यच्छायैर्मधुरफलदैर्मण्डपैर्गोलानीनां
 गेहैर्माता इव सुमनसां तत्र कान्ता यनान्ताः ॥ ९० ॥
 क्षीप्ताः पुष्पैरविरलदृष्टा मण्डली चम्पकानां
 तन्नोपाने वृष्यति फलैर्लक्षिता पद्मवैद्य ।

नागध्रेणीममसृणसृणि हेमघण्टावलीढां

..... ॥ ९१ ॥

उद्यानानां नगरमगितः संततिर्याति नाना-

वृक्षैर्लक्षैर्विघसुमनःसंवितानां लतानाम् ।

क्रीडद्दम्पत्युचितकदलीमन्दिरैर्वालकानां

गेहैः क्रीडाभवनसरसी दीर्घिकावापिकाभिः ॥ ९२ ॥

पोतान्पोतानिव जलनिधेः कुक्षिनिक्षिप्तनाना-

वस्तुस्तोमांश्चतुर भविता पश्यतस्ते विछम्यः ।

जाम्रजैत्रध्वजपरिगताज्जमद्रङ्गतुल्या-

न्पश्यन्नेतान् भवति जनः कोऽत्र विक्षिप्तचेताः ॥ ९३ ॥

दुर्गो भर्गोज्ज्वलवपुरिहोत्कन्धरश्चन्द्रशाला-

दम्भात्सौघच्छदिरुपचितो मौक्तिकच्छत्रशाली ।

नानायन्त्रप्रहरणधरो युद्धसज्जोग्रशस्त्रः

क्षत्रस्यैव श्रयति सुखिनां धैर्यगर्वाद्दुरस्य ॥ ९४ ॥

गोपीनाम्नः किमिह सरसो वर्णयामो महत्स्वं

यस्कीराग्धेः फलयति कलां मथ्यमानस्य नो चेत् ।

आस्ते कुक्षौ किमिह निहिता मेहरद्यापि किं वा

वीचिक्षोभो मधनजनितत्रासतोऽत्रागतस्य ॥ ९५ ॥

नीलच्छायां कचिदविरलैर्नागवल्लीदलीधैः

शुभ्रच्छायं कचन कुसुमैर्विस्तृतैर्विक्रयाय ।

पिञ्जे चङ्गैरतिपरिणतैः कुत्रचिच्छेषुदण्डै-

र्नानावर्णै पुरमिदमिति घोतते सर्वदापि ॥ ९६ ॥

पोतोत्तीर्णाम्बुधिपरतटोद्भ्रामिनो वस्तुवृन्दा-

न्द्राप्ससंख्यातुं क इह गणनाकोविदोऽपि क्षमेत् ।

इष्टे मातुं क इवरजःस्वर्णमाणिक्यपुञ्जा-

न्युज्जानेभारुणतररुचींश्चाङ्कुरान्विद्वमाणाम् ॥ ९७ ॥

रूप्यस्वर्णप्रकरघटनप्रोत्थितैष्टशाला-
 गर्भोद्भूतप्रतिरवशतैस्त्वारतारैष्टकारैः ।
 नात्र कापि प्रभवितुमर्लं दुष्टदौर्गत्यभूतः
 पूतः क्षौद्रे ह्युपशमविधौ मन्त्रसारष्टकारः ॥ ९८ ॥
 यत्र श्राद्धास्ततमुमनसो विश्वमान्या वदान्याः
 संख्यातीता अमितविभवाः प्रौढशाखाः प्रशाखाः ।
 कुत्राप्याद्याद्य(?)रकजनिताः संस्थिताः कल्पवृक्षाः
 प्रादुर्भूतास्तपगणपतिमौढपुष्पानुमावात् ॥ ९९ ॥
 शिल्पिमष्टै रचितविविधानेकविज्ञानहृद्यं
 हिङ्गुल्लवाद्यैः कनकस्रचितैर्षर्णैर्केवर्णनीयम् ।
 दत्तानन्दं स[ह्य]दयहृदां वृन्दमर्हद्द्रुदाणां
 चित्रैश्चित्रं क इह न जनो धीदय चित्रीयतेऽन्तः ॥ १०० ॥
 मध्ये गोपीपुरमिह महाश्रावकोपाश्रयोऽस्ति
 कैलासाद्रिमतिमट इव प्रौढलक्ष्मीनिधानम् ।
 अन्तर्षत्पार्हितमतगुरुप्रौढतेजोभिरुद्य-
 ज्ज्योतिर्मध्यस्थितमधवता ताविपेणोपमेयः ॥ १०१ ॥
 भित्तौ भित्तौ स्फटिकसरुधौ कुट्टिमे कुट्टिमे च
 संक्रामंस्त्वं सुभग भविता स्वात्तलक्षस्वरूपः ।
 युक्तं चैतत्परणिनगरोपाश्रयस्यान्यथाश्री-
 र्द्रष्टुं क्षम्या न खलु वपुर्पैकेन युष्माहशापि ॥ १०२ ॥
 तस्य द्वारारुणभुवि भवान्स्वैर्यमालम्ब्य पश्य-
 न्साक्षदेवानिव नृजनुपो द्रक्ष्यति श्राद्धलोकान् ।
 हस्त्यारूढानय रथगतान्सादिनश्चार्थपौ----(?)
 प्यर्भाञ्श्रोतुं रसिकहृदयाम्शीप्रमाटीकमानान् ॥ १०३ ॥
 मायकूरिद्विपमदरसाधीयन्मालानिपान-
 त्रिणां श्लिष्टागिष पनजनमातमंमर्दसेदात् ।

द्वारं स्वस्याङ्गणभुवमतिप्रेङ्खितैस्तोरणानां
 खेहादाधासयति मरुतां प्रेरणेनेव शश्वत् ॥ १०४ ॥
 मध्ये तस्याः श्रमणवसतेर्मण्डपो यः क्षणस्य
 सोऽयं कान्त्यानुहरति सतां तां सुधर्म्यां मधोनः ।
 मुक्ता चन्द्रोदयपरिचितस्वर्णमाणिक्यभूषा-
 श्रेणीदीप्तो विविधरचनाराजितस्तम्भशोभी ॥ १०५ ॥
 मध्ये सिंहासनमनुपमं तस्य शक्रासनाभं
 चेतश्चेत्तस्सखयति सतां हृषपद्यानुकारम् ।
 सार्लकारं सुघटितमहासंघिबन्धं सुवर्णं
 स्वच्छच्छायं सुललितचतुःपादसंपन्नशोभम् ॥ १०६ ॥
 दीप्तोपान्तः स्वसदृशरुचा पादपीठेन नम्र-
 क्षमाभृच्छ्रेणीमुकुटघटनाकोमलीभूतधाम्ना ।
 पङ्कचोद्भूनामिव गुणशुजा मौक्तिकस्वस्तिकेन
 व्योमो लक्ष्मी किल निदधतोपेन्द्रपादाश्रितेन ॥ १०७ ॥ (युग्मम्,
 तत्रासीनं परिणततपस्तेजसा पीनमन्तः-
 शुक्लध्यानोद्भवममहोद्द्योतितात्मस्वरूपम् ।
 साक्षात्तीर्थकरमिव जगज्जन्तुजीवावुभूतं
 मूर्त्या शान्ताद्भुतमधुरया दत्तभठ्यप्रभोदम् ॥ १०८ ॥
 अभ्यस्तानां गुरुमुखकजादागमानां निधानं
 साक्षादाद्यं गणधरमिवानेकलब्धिप्रधानम् ।
 ज्ञानालोकप्रकटितजगत्त्वदत्तावधानं
 ध्यानं धर्म्यं हृदि निदधतं सिद्धिशुभ्योपधानम् ॥ १०९ ॥
 आकर्षन्तं कठिणतपसां लीलया सिद्धिराज्यं
 स्वर्गादीनां सुखमनुपमं मन्यमानं नृणाय ।
 आमां मालावतिप्रयुतपः काश्चितः श्वेतकान्ति
 सम्यग्लिप्तं किल धवलया लेश्यमान्तर्बहिः ॥ ११० ॥

कुलाम्भोजश्वसितमसिति श्मश्रुकूर्चाङ्कुरोद्या-
 नाविभ्राणं सितमुखपटीं चाननाम्भोजहंसीम् ।
 हस्ताम्भोजे दधतमपलां चैद्रुमीमक्षमालां
 रागं प्रासागिव गुरुगुणैर्घूर्णमानां च चित्रे ॥ १११ ॥
 अङ्गे धर्मध्वजमुरुमहः शोभमानं दधानं,
 श्रेयोलक्ष्म्या प्रहितमिव सखेहया पुण्डरीकम् ।
 प्रायः पद्मासनपरिचितं राजहंसोपसेव्यं
 स्वाध्यायेनानुगतवदनं ब्रह्म सप्तभरूपम् ॥ ११२ ॥
 कर्णोपान्ते पलितकपटारसुष्टु विज्ञप्यमानं
 स्थानभ्रंशव्यधितजरसैकान्तमेकान्तकान्तम् ।
 स्वामिहोकाभजरममरं स्थानकं प्राप्तुमर्ह-
 न्कुर्वन्मूमी विहरसि मया स्वीयतां काधुनेति ॥ ११३ ॥
 स्फूर्जद्गाव्यान्कतिचन दद्या स्निग्धमालोकयन्तं
 कांश्चिचेपरिसितकलनया स्वायतीन्प्रीणयन्तम् ।
 पूर्वोपात्तास्सलितसुकृतश्रेणिसौभाग्यभाजः
 कांश्चिन्मीलौ करघटनया लब्धसिद्धीन्सृजन्तम् ॥ ११४ ॥
 आशीर्दम्भाक्षमदसुमतां हस्तविस्तारणेन
 हस्तान्यस्ताविव निजयशौ धर्मलाभौ ददानम् ।
 कल्याणानां निधिमिव महावारपारं महिमा-
 माचाराणां भवनमवनवाकरं सत्क्रियाणाम् ॥ ११५ ॥
 अर्हद्गर्भं तनुमृतमिवास्तोकलोकोपकृत्ये
 कैवल्यं वा विदितभुवनं पुंस्वरूपोपपन्नम् ।
 प्रत्यक्षं वा सुरुतभिनयं शासनस्यार्हतस्य
 मूलं निःशेषसपदतरोर्जह्मं कस्पृक्षम् ॥ ११६ ॥
 कष्टमातं नतमुमनसां जापमौनप्रयुक्तै-
 र्गन्तं मन्त्रैरिष्टपटुर्दार्ढ्यरिहृत्कारनादैः ।

सम्यग्मामस्मरणशमिताशेषपापोपतापं

लक्षोष्णांशुप्रतिभटजगद्ध्यापि तेजःप्रतापम् ॥ ११७ ॥

धैर्येणातिप्रथितयशसा स्वर्णशैलं जयन्तं

गां तीर्थेनातिशयगुरुणाम्भोनिधिं लज्जयन्तम् ।

सौन्दर्येणाप्रतिममहसा मन्मथं तर्जयन्तं

चारित्र्याद्यैः सुविहितगुणैर्विश्वमावर्जयन्तम् ॥ ११८ ॥

मौनध्यानाद्यगलविधिनाराधिताचार्यमन्त्रं

सेव्यं देवैरुपपदगतैर्ब्रह्मचर्यानुरक्तैः ।

नम्रप्राणिप्रकरविविधप्रार्थनाकामकुम्भं

दान्तं शान्तं मृदुमपमर्दं निःस्पृहं धीतदम्भम् ॥ ११९ ॥

विद्याषट्त्रिः सुभगतनुभिश्चारुचारित्रवर्षैः

श्रीगुर्वाज्ञाविनयनिपुणैः सेवितं साधुवर्षैः ।

श्रद्धालूनां पृथुपरिपदि प्रौढघाता निषण्णं

त्रायस्त्रिभौरिव परिगतं संपवीन्द्रं सुराणाम् ॥ १२० ॥

धन्देयाः श्रीतपगणपतिं सार्वभैदंयुगीनं

पीतं पुण्यप्रभवमुदभेर्नन्दनत्वं लभेथाः ।

प्राच्यैः पुण्यैः फलितमत्रुलैस्तावकीनैः सुलब्ध-

जन्मैतत्ते नभसि च गतिर्नाविनीते कृतार्था ॥ १२१ ॥

(चतुर्दशभिः कुलकम्)

अद्यानर्थैर्गलितमकलैः पापशङ्कैर्विलीनं

क्षीणं दोषैर्गलितमशिवैर्दुष्टकष्टैः प्रणष्टम् ।

रुग्णं रोगैर्मृतमनुशयैर्विप्रयोगैर्विनष्टं

सर्वातङ्गोपशमनिपुणं द्रक्ष्यसि श्रीगुरुं यत् ॥ १२२ ॥

पुण्यादस्माद्दृशमुपचितात्किंवदन्तीफलङ्क-

स्थैपा यास्यत्यमृतकरं भो निष्कलङ्कं भवन्तम् ।

मन्येऽवश्यं शतगुणधृणिं सत्वरं बीक्षिताद्यै

सर्वांगीष्टं फलति न चिराद्दर्शनं द्वीदृशानाम् ॥ १२३ ॥

हृद्यातोच्चैर्गुखरगुरजैर्गायनानां च गीतै-

र्गायन्तीनां गुरुगुणगुणांश्चारवैः श्राविकाणाम् ।

स्वाध्यायैश्च श्रमणकृतिनां तर्कचर्चाविचारैः

शब्दाद्वैते भवति भवता स्वैर्यमानस्य तत्र ॥ १२४ ॥

विज्ञसिर्नो यदपि भवता दुष्करानासपुंसा

पार्श्वे किं चामरहिमकराः पाठकास्ते सगोत्राः ।

संबीक्ष्यैवायसरमुचितं तत्र वाच्यं तथापि

नेतारो हि ध्रुवमवसरे प्रेक्षिणि प्रीतचित्ताः ॥ १२५ ॥

स्थित्वा तस्माद्विजनसगये श्रीगुरोः पादपद्मं

स्पृष्ट्वा स्वच्छैर्हिमकरकरैर्दिशु विज्ञप्यमेवम् ।

शिष्योऽणीयान्विनयविजयो ह्यावशावर्तभाजा

विज्ञतिं ध्याहरति महता वन्दनेनाभिवन्द्यम् ॥ १२६ ॥

यच्छ्रीपूज्यक्रमयुगमिलादुर्गमध्ये नतोऽहं

प्रागासं नौपठतिमिव तद्विस्तरामि क्षणार्धम् ।

श्रीतातानां यदुरुकूपया भाषणं स्वयमाणं

सर्वाङ्गीर्णं सपदि पुत्रकोद्रेदमाविष्करोति ॥ १२७ ॥

तुष्परमुल्लासयति करणान्युल्लसन्त्येव भूयो

भूयो गच्छत्युपगुरुपदं गाढमुत्कण्ठते च ।

भाष्यश्रिते सृजति नयने गद्गदान्कण्ठनादा-

नेतचेतः प्रणयरसतश्चेष्टते नैकधाभे ॥ १२८ ॥

निद्रादोषो जगति विदितो जागरश्चाप्रमादः

संप्रत्येतन्मम तु हृदये वैपरीत्येन भाति ।

निद्रा याते गुणमनुगुणं दर्शनं यो ददाना

जागर्यां च प्रगुणमगुणं तत्र विप्रं सृजन्तीम् ॥ १२९ ॥

जागर्यांश्चा जपति रसना सुप्पदास्या यथा मे

निद्रायामप्युपहितमनाम्प्येन राक्षस्यैव ।

तस्मात्संप्रत्यहनिशि****वा जागरानिद्रयोर्मे

मेदं लोका अपि पटुधियो जानते नापरीक्ष्यम् ॥ १३० ॥

शङ्कातक्कैर्मेलिनमगुणैरुत्सृजन्पूर्वपक्षं

सिद्धान्तं सद्भिभव भवदाराधनं संधितोऽस्मि ।

संभाव्यस्तत्परमगुरुभिः स्निग्धया प्रेमदृष्ट्या

येनात्यर्थं फलितसकलप्रार्थितोऽर्थो भवेयम् ॥ १३१ ॥

इति धीमेघदूतच्छायाकाव्यमिन्दुदत्ताभिधं काव्यं समाप्तम् ।

श्रीकृष्णानन्दकवीन्द्रधिरचितं

सुदर्शनचम्पूकाव्यम् ।

नारायणपदान्मोजमकरन्दमधुम्रतः ।

कृष्णानन्दः करोत्येनां चम्पूं सर्वमनोरमाम् ॥ १ ॥

शास्त्रं स्मृतिं च साहित्यं कृष्णानन्देन धीमता ।

अधीत्य क्रियते चम्पूः शं पूरयतु सर्वतः ॥ २ ॥

वंदद्भ्रातृकरालकालियशिरोभङ्गप्रसङ्गोच्छल-

द्रक्तव्यक्तजलौघपूर्णयमुनाकुलप्रबाहोत्सवः ।

स्फूर्णहर्जयकंसकेशिमथनो राधामुखेन्दूदये

जीवञ्जीवसमः करोतु कुशलं श्रीकृष्णदेवः प्रभुः ॥ ३ ॥

अपि च ।

ब्राह्मदारस्वितदन्तिदन्तमुसलोत्पाटप्रतिष्ठोल्लस-

त्पौरस्त्रीपरिवेषपूरितमहाकीर्तिर्यशोदात्मजः ।

गोपीवृन्ददृगन्तपीवरमहापीयूषधाराशत-

ज्ञानक्लिन्नकलेवरः कलयतां कल्याणमग्न्याहृतम् ॥ ४ ॥

१. 'विदाद्याशमुनीन्द्र(१७०४)संमितशके-' इति ग्रन्थान्तिमपघतो वैकमे शरदि १८३९(=A. D. 1783) भावणशुक्रदशागीगुदनासरे इमं ग्रन्थं रचितवान्द्री-कृष्णानन्दकवीन्द्र इत्यवगम्यते.

अत्र लोकाः पृच्छन्ति—

कस्यैप क्रियते चम्पूरुमहीपालशिरोमणेः ।

गद्यपद्यमयी लोके श्रुतिचित्तसुखप्रदा ॥ ५ ॥

अस्ति समस्तमहीमण्डलाखण्डलप्राययादववंशावतंसमहाराजाधिराज-
वेराजितराजधानीविभूषितमण्डजयश्लमेरो नाम देशः । स च

प्रथितवरसरोभिः सेवितः सर्वकालं

विविधविटपिवाटीवृन्दविद्योतितश्रीः ।

कृपिभिरुचितकाले सर्वलोकोपकारी

मण्डजयश्लमेरो देशरत्नं विभाति ॥ ६ ॥

तत्रानेकनगरग्रामप्राकारपरिखाप्रासादप्रतोलिकाप्रकारैरभिमण्डितान्त-
र्णण्डलार्द्धिर्मण्डलोद्देशः । गजगलदविरलमदजलचलत्सेककुशलमुसलाकार-
पारासंपातनिष्पातसंपादिताशेषभूकपाणाङ्गनाजनप्रवर्तमानमहामहोत्सवाभि-
रागकामवेवोदामसजलजलदागमप्रतीतिमयोजकः । तत्रापि महापवित्र-
मत्तिसुप्रसिद्धं भाटीकुलम् ।

समस्तलोकेष्वतिसुप्रसिद्धं समस्तराजन्यगणस्तुतं च ।

भाटीकुलं सर्वगुणानुपेतं वर्णाश्रमाचारपरायणं च ॥ ७ ॥

भूमण्डले कुण्डलतामुपैति यदोः कुलं चन्द्रकलाविशुद्धम् ।

तत्रापि भाटीकुलमप्रमेयं समस्तभूमावतिशोभमानम् ॥ ८ ॥

भाटीकुलावतंसो दुर्जनशालो महीपालः ।

आसीत्प्रसिद्धजन्मा शंकरधर्मा सुतस्तस्य ॥ ९ ॥

एतस्याजनि राजनीतिद्वयितः सर्वार्थचिन्तामणिः

सर्वस्वाम्यगुणः प्रतापतपनः प्रोचससप्तार्णवः ।

प्रत्याशापरिपूरकः प्रतिदिनं कारुण्यवारांनिधिः

श्रीमद्वीरमुदर्शनो नृपचरो जीयात्सहस्रं समाः ॥ १० ॥

अपरं च ।

स्फूर्जदुर्जनशाल एष विनयी दाता महीमण्डले

भाटीवंशसमुद्भवोऽनिविदितः श्रीशंकरोऽस्यात्मजः ।

लोकानामुपकारकेण सुचिरं धात्रा धरामण्डले

वीरो धीरमुदर्शनोऽतिकरुणो राजा कृतोऽयं कृती ॥ ११ ॥

कुमार इव धूर्जटेः सुरपतेर्जयन्तो यथा

पठत्यनुदिनं गुरोर्निखिलबालविद्यां मुदा ।

मुदर्शनमहीपतेर्नृपतिचक्रचूडामणे-

र्यशस्करणसुन्दरो जयति बालवृन्वारकः ॥ १२ ॥

वेदव्याकरणादिशास्त्रकवितालंकारसाङ्गाम-

व्याख्यानस्फुरदिन्दुसुन्दरयशोवृन्देन देवात्मना ।

विश्वव्यापककामराजगुरुणा सोऽयं मुदा दीक्षितो

वीरो भूपमुदर्शनो यदुकुले भूमण्डलाखण्डलः ॥ १३ ॥

मुदर्शनो महाराजो विभाति क्षितिमण्डले ।

यथा शोभाकरश्चन्द्रो जगदानन्ददायकः ॥ १४ ॥

तस्यैषा क्रियते चम्पूः सुदर्शनमहीपतेः ।

दानसंमानसंपद्भिः सर्वेषां सुखदायकः ॥ १५ ॥

अतिप्रचण्डदोर्दण्डकलितासिदण्डखण्डीकृतारातिचक्रसीमन्तिनीसमु-
स्सारितशिरोवर्तिसिन्दूरधाराभरणसमस्तारुणीकृतदिग्बलयवर्तिबहुकालोप-
चीयमानबिरहव्यथाकुलितचारुचक्रयाकमिथुनमिलनोच्छ्वासविश्वाससंभाव-
कः सुदर्शनो नाम राजा विराजते मध्याह्नमार्तण्डमण्डलोपमप्रचण्डप्र-
द्योतविद्योतिताशेषविगन्तरमहाप्रसिद्धमानसादिसरोवरालंकारप्रदोषमुद्रित-
सरोरुहोदरवर्तिमकरन्दलुब्धमधुपश्रेणीबन्धमोक्षणाकालप्रचारशाङ्कारोद्गीत-
यशोराजहंसः ।

स एष नृपधैरवः समरसीम्नि दुर्वारणः

समस्तधरणीपतिप्रथितलब्धयुद्धोत्सवः ।

यदीयरिपुनागरीनयनवारिसंपादित-

प्रसन्नसरसीरसी चरति कीर्तिहंसीगणः ॥ १६ ॥

प्रचण्डचण्डांशुसमप्रभावः पुरा न भूतो न च कौऽपि भावी ।

सुदर्शनो नाम महाबलोऽसौ यदोः कुले राजकुलावतंसः ॥ १७ ॥

सुदर्शनयशोगानं कस्य कस्य न रोचते ।

कृष्णानन्दसमुत्पन्नं किं पुनर्व्रजमण्डले ॥ १८ ॥

तस्यायं क्रमः—

वारंवारमुदारवारणघटासंघट्टसंभाविता-

रातिक्ष्मापत्तिवीरधीरजलविप्रव्यक्तकरकं पयः ।

पीत्वा वर्षति बैरिवारिजमुखीनेत्राम्बुयुष्पाद्यशो-

मुक्ताः पुष्यति राजराज किमसिः किं स्वातिधाराधरः ॥ १९ ॥

श्रीमद्वीरसुदर्शनाथ मृगयारम्भं विमुञ्चाद्भुतः

सातङ्गं हरिणः पते द्विजपतेर्भूयादनर्थो महान् ।

किं च त्वं चतुरोऽसि निर्घलष्यन्नः कर्षूरपूरश्रिया

सान्ध्यं सौम्य सगागमिष्यति सदा निर्दोषदोषाकरः ॥ २० ॥

सुदर्शनमहाराजे दानाथ सशुपागते ।

नृत्यन्ति गुणिनां गेहे कविता वनिता इव ॥ २१ ॥

सुदर्शनमहाराजे महादानं मकुर्वति ।

नृत्यन्त्यपि च गायन्ति दिक्षु भिक्षुकयोषितः ॥ २२ ॥

गृहं यदीयं स्फटिकाभिरामं संपूर्णकार्यं शृपमध्वजस्य ।

सेवां समासाद्य शुरोः प्रसादाच्छ्रीकामराजस्य महान्न तस्य ॥ २३ ॥

कवित्वशक्तिर्मधुरा च थाणी भाषासु गीर्वाणवचोमये च ।

यस्यास्ति भूमौ स धनी कुलीनः स पण्डितः सर्वगुणानुपेतः ॥ २४ ॥

साहित्यविद्यानिपुणः सदैव शास्त्रेषु सिद्धान्तसमस्तवेत्ता ।

ज्ञाता विशेषं कवितारसस्य दाता चिरं जीवतु सत्कवीनाम् ॥ २५ ॥

एतस्य द्वे गार्थे । दास्यश्च संजीवनी च ।

शुश्रूषणाय प्रतिपन्नभावा मनोरथज्ञा भुवि सुप्रसन्ना ।

पत्युः पदाम्भोरुहलुब्धशृङ्गी संगीतविद्यानिपुणस्य तस्य ॥ २६ ॥

पद्मेव कृष्णस्य, वृषध्वजस्य गौरीच गौरी, मकरध्वजस्य ।

रतीव, शक्रस्य शचीव, भूमौ सातोमरी वीरसुदर्शनस्य ॥ २७ ॥

सुवर्णदानेन समस्तकालं सातोमरी पीतमयं करोति ।

गहीतलं राजतपुञ्जदानैः शुक्लं कदाचित्कुरुते समन्तात् ॥ २८ ॥

सोही च—

माणिक्यमुक्ताफलगुम्फितेन हारेण तस्या हृदयस्थितेन ।

नक्षत्रताराग्रहमण्डलानि विनिर्जितान्येव निर्जैर्मयूखैः ॥ २९ ॥

सुवर्णपात्रेण करस्थितेन सुवृत्तमुक्ताफलपूरितेन ।

नित्यान्यितं विप्रवरावितेन सोही यद्यश्चन्द्रमसं विमाति ॥ ३० ॥

संजीवनी च—

गन्धर्वकन्या भुवि चित्रलेखा लोकोपकाराय कृतावतारा ।

संजीवनीमूर्तिमिपादशेषसौन्दर्यचातुर्यनिवासभूमिः ॥ ३१ ॥

विराजते सर्वगुणानुपेता संजीवनी कल्पलतेव भूमौ ।

कदापि यं पश्यति दूरतोऽपि तस्यापरिक्लिभ्यति हेमवृष्टिः ॥ ३२ ॥

अधीतवेदस्तु सुदर्शनोऽसौ बाल्ये धनुर्वेदपरस्ततोऽभूत् ।

महाबलः पञ्चशराभिरामो दिने दिने यौवनमाततान ॥ ३३ ॥

गान्धर्वविद्यासु महाप्रवीणो वीणामृदङ्गादिषु तालदक्षः ।

तथापि नित्यं नृपतिर्गुणिभ्यो ददाति भूरि द्रविणं महेश्छः ॥ ३४ ॥

मल्लिरनेकैः कृतमुष्टियुद्धप्रहारसंहारविचेष्टितैश्च ।

खड्गप्रहारोत्पतनप्रकारं गुरोः सकाशादधिगम्य सद्यः ॥ ३५ ॥

शरैरनेकैर्निजवैरिर्वंशं विपाटयामास युवा सहासम् ।

ग्रन्थिप्रहारैः सकलं निरीक्ष्य लक्ष्मीकृतं चारुविशालवक्षाः ॥ ३६ ॥

वीणारसं केवलमेव एव जानाति विख्यातविलासहासः ।

..... ॥ ३७ ॥

यत्सभायां वाराङ्गनाः—

संगीतविद्यानिपुणाः सदैव नृत्यन्ति गायन्ति सुवर्णवर्णाः ।

वाराङ्गनाश्चन्दनकुङ्कुमाल्याः सुभाषितं कामफलाप्रवीणाः ॥ ३८ ॥

प्रफुल्लपङ्केरुहपत्रेण मृदङ्गवाद्यादिभिरभ्युपेताः ।

यदक्षिपातेन मनो मुनीनां सद्यो नवं चञ्चलतामुपैति ॥ ३९ ॥

ता एव गायन्ति विलासवत्यः स्वभावतः कोकिलकण्ठनादैः ।
 पदप्रहारैरिव कामदेवं विव्रोधयामासुरघीतविधाः ॥ ४० ॥
 एतादृशी यद्यथ दृश्यते न संश्रूयते किं तु विदूरतोऽपि ।
 नेत्रं नभोमण्डलमेव नैव जातं यदा किं चरितं विधातुः ॥ ४१ ॥
 ब्राले मुहूर्ते किल सावधानो गुरोः पदाम्भोरुहचिन्तनाय ।
 सरोरुहाक्षोऽतिविनीतनिद्रो मनो ददौ पूर्णमनोरथश्रीः ॥ ४२ ॥
 ततः परं स्मृत्यनुसारतोऽसौ धर्मार्थकामानसिदुर्लभांश्च ।
 स चिन्तयामास वरप्रकारैः कुलोचितैः सर्वजनप्रतिष्ठैः ॥ ४३ ॥
 ततः समुत्थाय महासुशीलः स्नानादिकं साङ्गमतो विधाय ।
 शुद्धद्विषासाः कृतचन्दनादिक्रियागुलेपः कृतभूतशुद्धिः ॥ ४४ ॥
 देवोपमो देवगृहं गतोऽसौ सुदर्शनो नाम नृपावतंसः ।
 कालेयकाचैरतिमुप्रसिद्धैः सुगन्धिभिः पूजनमाचकार ॥ ४५ ॥
 दक्षोपचारैः सस्रु षोडशेन पञ्चोपचारेण च पञ्चदेवान् ।
 स पूजयित्वातिविशुद्धचेता नित्यं च कर्मापि तथाकरोत्सः ॥ ४६ ॥
 नित्यं च दानं कुरुते नृपोऽसौ सुवर्णरत्नादिकमप्रमेयम् ।
 द्विजेभ्य एव प्रतिपादयित्वा योगालयं दिव्यमुपागतोऽसौ ॥ ४७ ॥
 दिव्यासनस्थोऽतिविशुद्धचित्तो धायुं समारुपति योगयुक्तः ।
 शनैः शनैरुच्छ्वरितासनोऽसौ योगीश्वरो योगविशारदश्च ॥ ४८ ॥
 ततो लघूकृत्य वपुः स्वकीयमाकाशसंस्थं विधिवच्चकार ।
 ततो गुरूकृत्य सुनिश्चलोऽसौ गुरोः प्रसादाद्विरिचक्षकार ॥ ४९ ॥
 एवंविधैर्योग्यैः प्रसिद्धैर्युवा यद्गनां नयनाभिरामः ।
 संसारसौम्याय गृहस्थितोऽपि योगीश्वरोऽसौ नृपतिर्विभानि ॥ ५० ॥
 मुक्त्यधेर्मकः श्रुतिभिः प्रसिद्धः सर्वस्य शाग्वन्त्य हि योगमाहुः ।
 उक्तस्ततः सर्वगुणानुपेना जनाः समाश्रित्य तरन्ति पारम् ॥ ५१ ॥
 अहोऽनुकम्पा वसतो जगत्यां महीपतिर्षारमुद्गर्जनोऽमी ।
 योगीश्वरोऽयं समधीतविधो ददाति चित्तं भुवि याचकेभ्यः ॥ ५२ ॥

यस्य सभायां पण्डिताः—

प्रमेयसिद्धान्तपदार्थवार्ता विचारयन्तः कथयन्ति सारम् ।

समस्तलोकेष्वतिदुर्लभं च ते पण्डिता यस्य गृहे वसन्ति ॥ ५३ ॥

कवयश्च—

सुधास्यन्दसंदोहसंदेहकारि क्वचित्काव्यभव्याक्षरं नर्तयन्ति ।

क्वचिद्वीतसंगीतविद्यानवद्याः क्वचिद्दृष्टनीतिं विनीता वदन्ति ॥ ५४ ॥

क्वचिल्लोलरोलम्बमाताकुलाङ्गान्मतङ्गानहो देहि देहीति वाचः ।

क्वचिद्वाजिराजीरिति स्पष्टवाचां विवर्तुं मुदा सर्वदा नर्तयन्ति ॥ ५५ ॥

ज्योतिषिकाश्च—

भविष्यदर्थं सततं ब्रुवन्ति मध्येसभं वीरसुदर्शनस्य ।

ज्योतिर्विदः सर्वगुणानुपेताः स्वष्टिमन्तो नृपतेः प्रसादात् ॥ ५६ ॥

वैद्याश्च—

अधीतविद्या निपुणाः सदैव दृष्ट्या वदन्ति प्रतिपन्नरोगान् ।

निदानतो रोगपरीक्षया च चिकित्सया सर्वजनोपचारान् ॥ ५७ ॥

मल्लाश्च—

मनागनायासरसेन येन चूर्णीकृतः प्रस्तर एव सद्यः ।

स तादृशो मल्लधरः सभायां विराजते वीरसुदर्शनस्य ॥ ५८ ॥

नटाश्च—

संनोहयन्तो निजनर्तनेन समस्तलोकानपि पण्डितांश्च ।

नानाविधं वेपथरं वहन्ति रसेषु सर्वेषु विपश्चितश्च ॥ ५९ ॥

शैलूषकाश्च—

वंशं समारोहति निर्विशङ्कमधः पतत्यूर्ध्वत एव सद्यः ।

तथैव तिष्ठत्यपि वंशमूले कुत्रापि नाघातकथाप्रसङ्गः ॥ ६० ॥

नटी च—

तथा तथा गायति चन्द्रकान्तमुखं वहन्ती मधुरस्वरेण ।

यथा यथा श्रोत्रगतेन सद्यो मोहं समायान्ति महर्षयोऽपि ॥ ६१ ॥

वन्दिनश्च—

प्रभातकाले सततं पठन्ति सत्काव्यमुखैःस्वरमाश्रिताश्च ।

सद्वन्दिनो वीरजनस्य चित्तं युद्धाय बद्धादरतां नयन्ति ॥ ६२ ॥

समस्तधरणीपालप्रसिद्धवरकार्मुकः ।

प्रतिष्ठापूरकः पूरैः पूरयन्निव सर्वतः ॥ ६३ ॥

एकदा स एव सुदर्शनो महाराजो मृगयाव्याजेन वैरिग्रामासन्नो बभूव ।

श्रीमद्वीरसुदर्शनं सुविदितं युद्धाय बद्धादरं

मत्वा दारुणसानुमाश्रितवती व्यालोलचैलाश्चला ।

नेत्रोत्पन्ननवीननीरकणिकान्याजेन नप्रानना

दधे वैरिविलासिनीं प्रतिदिनं मुक्ताफलानां तुलाः ॥ ६४ ॥

ततोऽतिदूरं यमुनानिकुञ्जमाग्नेटकार्थं नृपतिः प्रतस्थे ।

विलासिनीमिर्वरसैनिकैश्च करेणुकारोहणतत्पराभिः ॥ ६५ ॥

मातङ्गमालोपरिसंस्थितेन ध्वजेन चामीकरचिह्नितेन ।

वाताभिघातैरतिमुन्दरेण स शोभमानो मृगयां जगाम ॥ ६६ ॥

इतस्ततो हस्तिकराभिघातनिपातसंजातमहाध्वनीनाम् ।

मार्गस्थितानां विबुधद्रुमाणां पङ्क्तिरुमः केवलमारराज ॥ ६७ ॥

गलन्मदाः केचिदमी मत्वा विदूरतः सैनिकतः प्रयान्ति ।

दन्ताहतानैरुविशालवृक्षशाखासमालंकृतभूमिभागाः ॥ ६८ ॥

गच्छन्ति गर्जन्ति सहस्रशोऽप्युद्यन्ति सर्वत्र धिना विचारम् ।

दन्तैः समुत्पाट्य तरुं सगग्रं शुण्डाभिघाताह्वनेपमालाः ॥ ६९ ॥

महागजाः प्रौढवृत्तप्रहारा विशृङ्खला भीमवरा बभूवुः ।

धूलीभिरासादितभूषणाङ्गा दन्ताभिघाताहतवर्षताश्च ॥ ७० ॥

महीभुजो वीरसुदर्शनस्य समन्तरान्यपश्चिन्नकीर्तः ।

सर्वाणि कार्याणि समस्तान्तं विगोभमानानि मुग्धैः प्रमाशन् ॥ ७१ ॥

लक्षं ह्येषां यस्य मृदे वसन्ति कथं न दास्यो लघुभिर्देवोभिः ।

कदाभिघातो न कदापि तेषामङ्गे गिरेर्लघुनशरदन्व ॥ ७२ ॥

विराजते चञ्चलवाजिराजी सुवर्णमाला मणिभूषिताश्च ।
 विशुद्धहेमासनपृष्ठलम्बलूपचारोच्छ्रितकन्धराश्च ॥ ७३ ॥
 महाजवा ह्रस्वविशुद्धकर्णा मृगानुगाः पक्षधरा इवोर्व्याम् ।
 बाहा विशिष्टाः कृतचारुचेष्टाः सदधवाहैरभिशिक्षिताश्च ॥ ७४ ॥
 नृत्यन्ति धावन्ति मनोरयज्ञाः समीरणा एव हि मूर्तिमन्तः ।
 वराश्ववाहोर्ध्वकृतोरुत्राहुसंभावनालङ्घितकन्दराश्च ॥ ७५ ॥
 हयं समारुह्य नृपाधिराजः सुदर्शनोऽयं नकुलावतारः ।
 गतागतानेकविधप्रकारविचारसंभारमथाकरोत्सः ॥ ७६ ॥
 मृगाननेकान्मृगयासु हत्वा क्षलेण चास्त्रेण करस्थितेन ।
 स हापयत्येव करस्थितेन श्येनादिना पक्षिवराणि भूयः ॥ ७७ ॥
 पुनः प्रतस्थे मृगयानुब्रन्धी स बन्धुवर्गेर्बरवाजिसंस्थैः ।
 पदातिवर्गैर्गणनातिरिक्तैरितस्ततः शीघ्रतरप्रयाणैः ॥ ७८ ॥
 शार्दूलसंधान्दहशेऽथ भृश उपत्यकायां यदुयंशवीरः ।
 ततो विशङ्क्यः पुरुषावतंसो जातमर्ह्यः कृतसंनिधानः ॥ ७९ ॥
 दृष्टास्त्वनेका महिषास्तदानीं शृङ्गमहाराहतवृक्षसंघाः ।
 सुदर्शनेनाप्रतिभेन तेन महामतङ्गोपमसङ्गिनश्च ॥ ८० ॥
 तीक्ष्णेन खड्गेन करस्थितेन शरेण चामीकरभूषितेन ।
 मुष्यक्तहासेन विना प्रयासं यथैव दृष्टा निहतास्तथैव ॥ ८१ ॥

यस्तु दुःशासनोऽपि न परस्त्रीवस्त्रापहारकः, यस्तु कृपाचार्योऽपि
 कृतराजसेवः, यस्तु कुमारोऽपि न पाण्डातुरः, यस्तु युधिष्ठिरोऽपि न
 कौन्तेयः, यस्तु धर्मजयोऽपि न सोदरापहन्ता, यस्तु भीमसेनोऽप्य-
 कृतान्याययुद्धः, यस्तु पावकोऽपि नाश्रयासः, यस्तु धर्मराजोऽपि नान्तकः,
 यस्तु प्रचेता अपि न पाशी, यस्तु पुण्यजनोऽपि न दनुजः, यस्तु जगन्ना-
 णोऽपि नातीन्द्रियः, यस्तु घनदोऽपि न कुबेरः, यस्तु सकलार्थप्रदोऽपि न
 दिगम्बरः, यस्तु प्राचीदिवपतिरपि न गोत्रमित्, यस्तु गणपतिरपि नैकदन्तैः,

वेदाकाशमुनीन्दु (१७०४) संमितशके भासे तथा श्रावणे
 पक्षे वै भवले तिथौ दशमिते वारे गुरौ शोभने ।
 कृष्णानन्दकवीन्द्रनिर्मितमहाचम्पूरिय पूर्यतां
 काम वीरसुदर्शनस्य नृपतेर्विश्वस्य विचाजुषः ॥
 इति श्रीकृष्णानन्दकवीन्द्रविरचिता सुदर्शनचम्पूः समाप्ता ।

श्रीकुसुमदेवविरचितं

दृष्टान्तकलिकाशतकम् ।

शिवस्मरणमेवैकं संसारान्तरुनाशनम् ।
 पनौघो घोरदावामिनिर्वापणपटुर्भवेत् ॥ १ ॥
 साधुरेव प्रवीणः स्यात्सद्गुणामृतयर्णने ।
 नयचूताङ्गुरास्वादबुधलः कोकिलः किल ॥ २ ॥
 दुर्जनो दूषयत्येव सता गुणगणं क्षणात् ।
 मलिनीशुरते धूमः सर्वथा विमलाम्बरम् ॥ ३ ॥
 यथा द्रोणो विभात्यस्य जनस्य न तथा गुणः ।
 प्रायः फलङ्क एवेन्दोः प्रस्फुटो न प्रसन्नता ॥ ४ ॥
 विवेक एव व्यसनं पुत्रा क्षपयित्वा क्षमः ।
 अपहृत्सु समर्थोऽसौ रविरेव निशातमः ॥ ५ ॥
 प्रायः सन्त्युपदेशार्हा धीमन्तो न जडाशया ।
 तिलाः शुशुमरीगन्ध्याहिनो न यवाः क्वचित् ॥ ६ ॥
 चिन्त्यते नय एवादावमन्द्रं ममुपेप्सुभिः ।
 विनश्य पूर्वं मिहोऽपि दन्ति दम्निनमोजमा ॥ ७ ॥
 संस्थिनस्य गुणोत्कर्षः प्रायः प्रस्फुरति स्पृष्टम् ।
 दग्धन्यामरस्तण्डस्य स्फारीभवति सौरभम् ॥ ८ ॥
 मनसिददयं धत्ते रोपेणैव प्रसन्नताम् ।
 भ्रूना गजदङ्गारः प्रसादं नभनेतराम् ॥ ९ ॥

उत्तमः क्लेशविक्षोभं क्षमः सोढुं नहीतरः ।

गणिरेव महाज्ञाणधर्षणं न तु मृत्कणः ॥ १० ॥

स्वजातीयं विना वैरी न जय्यः स्यात्कृदाचन ।

विना यज्ञमणिं मुक्तामणिर्भेद्यः कथं भवेत् ॥ ११ ॥

सज्जना एव साधूनां प्रथयन्ति गुणोत्करम् ।

गुप्पाणां सौरभं प्रायस्तनुते दिक्षु मारुतः ॥ १२ ॥

उपकर्तुं यथा स्वल्पः समर्थो न तथा महान् ।

प्रायः कूपस्पृषां हन्ति सततं न तु चारिणिः ॥ १३ ॥

सति शीले गुणा भान्ति पुंसां शौर्यादयो यथा ।

यौवने सदलंकाराः गोभां विभ्रति सुभ्रुवः ॥ १४ ॥

जडः प्रभवति प्रायो दुःखं विभ्रति साधवः ।

शीतांशान्ब्रुदिते पद्मं संकोचं याति चारिणि ॥ १५ ॥

गुणेन स्पृहणीयः स्यान्न रूपेण युतो नरः ।

सौगन्ध्यहीनं नादेयं पुष्पं कान्तमपि क्वचित् ॥ १६ ॥

कश्चित्कस्थचिदेव स्यात्सुहृद्विश्रम्भभाजनम् ।

पद्मं विकासयत्यर्कः संकोचयति कैरवम् ॥ १७ ॥

ईश्वराः पिशुनाञ्शदवत्पुष्पन्तीति किमद्भुतम् ।

प्रायो निषय एवाहीन्द्रिजिह्वान्दघतेतराम् ॥ १८ ॥

संपद्यास्ते परैः साकं विपदि स्वजनैर्जडः ।

जृम्भतेऽम्भोरुहं गृहैः शुष्यत्युदकशैवलैः ॥ १९ ॥

गीचावमानमलिना यो शुद्धे संपदं पुमान् ।

लशुनाकां स कर्षूरचर्चा वितनुते तनौ ॥ २० ॥

व्यसनानन्तरं सौख्यं ह्यल्पमप्यधिकं भवेत् ।

कापायरसमास्त्राय स्वाद्वृत्तीवाम्बु विद्यते ॥ २१ ॥

गुणानामन्तरं प्रायस्तज्जो जानाति नेतरः ।

मालतीमल्लिकामोदं प्राण वेत्ति न लोचनम् ॥ २२ ॥

प्रभृतवयसः पुंसो धियः पाकः प्रवर्तते ।
 जीर्णस्य चन्दनतरोरामोद् उपजायते ॥ २३ ॥
 कामाय स्पृहयत्यात्मा संयतोऽपि मनीषिणः ।
 वीथीनियमितोऽप्युक्षा शप्पमासाय धावति ॥ २४ ॥
 धनागमेऽधिकं पुंसां लोभमभ्येति मानसम् ।
 निदाघकाले प्रालेयः प्रायः शैत्यं वरत्यन्म् ॥ २५ ॥
 सहजोऽपि गुणः पुंसा साधुवादेन वर्धते ।
 कामं सुरसलेपेन कान्तिं बहति काञ्चनम् ॥ २६ ॥
 निन्दा यः कुरुते साधोस्तथा त्व दूषयत्यसौ ।
 ये भूतिं यः क्षिपेदुच्चैर्भूमिं तस्यैव सा पतेत् ॥ २७ ॥
 स्त्रमावं नैव मुञ्चन्ति सन्तः संसर्गतोऽसताम् ।
 न त्यजन्ति रुत गङ्गु कारुसंपर्कतः पिकाः ॥ २८ ॥
 संपत्तौ फर्कशं चित्तं स्वलस्यापदि कोमलम् ।
 शीतलं कठिनं प्रायस्तप्तं मृदु भवत्ययः ॥ २९ ॥
 प्रायः प्रकुप्यतितरा प्रीत्यैव प्रसरो जनः ।
 नयनं स्नेहसंपर्कात्कालुष्यं समुपैत्यलम् ॥ ३० ॥
 शुर्मं बाप्यशुर्मं कर्म फलकालमपेक्षते ।
 शरधेयं फलत्याशु शालिनं सुरभौ क्वचित् ॥ ३१ ॥
 भोगेच्छा नोपभोगेन भोगिना जातु शान्म्यति ।
 लवणेनान्तरालेन तृष्णा प्रत्युपजायते ॥ ३२ ॥
 दुर्लभोऽप्युत्तमः प्रायः स्वजार्तायेन लभ्यते ।
 कर्णकोटरगं वारि वारिणैवावकृष्यते ॥ ३३ ॥
 जन्तोर्नैरुपभोगस्य दृश्यते भुवि न्यक्षिता ।
 वाताशिनो द्विजित्त्वं विदित्तं पश्य वेधसा ॥ ३४ ॥
 अक्षितं सज्जनं दृष्ट्वा द्वेष्टि नीचः पुनः पुनः ।
 फवलीहृरते सम्यं त्रिषु दिवि विभुंतुदः ॥ ३५ ॥

न लभन्ते विनोद्योगं जन्तवः संपदां पदम् ।
 सुराः क्षीरोदविशोभमनुभूयामृतं पपुः ॥ ३६ ॥
 संयतं क्रोमलं चित्तं साधोरापदि कर्कशम् ।
 सुकुमारं गधौ पत्रं तरोः स्यात्कठिनं शुचौ ॥ ३७ ॥
 आकरः कारणं जन्तोर्दोर्जन्यस्य न जायते ।
 कालकूटः सुधासिन्धोः प्राणिनां प्राणहारकः ॥ ३८ ॥
 गुणदोषाववाप्येते पुंसां संशीलनाद्बुधैः ।
 लेभे पीयूषगरले मन्यनादम्बुधेः सुरैः ॥ ३९ ॥
 स्वभावं न जहात्येव साधुरापद्रुतोऽपि सन् ।
 कर्पूरं पावकस्पृष्टं सौरभं लभतेतराम् ॥ ४० ॥
 न व्यासिरेषा गुणिनो गुणवाज्जायते ध्रुवम् ।
 चन्दनोऽनलसंदग्धो न भस्म सुरभि क्वचित् ॥ ४१ ॥
 अप्यापत्समयः साधोः प्रयाति श्लाघनीयताम् ।
 विधोर्विभुंतुदास्कन्दविपत्कालोऽपि सुन्दरः ॥ ४२ ॥
 धिना परीक्षां नो तत्त्वं प्रसिद्धं जायते सतः ।
 स्वधर्मबन्धान्नो शुद्धिर्जायते कर्षणं धिना ॥ ४३ ॥
 प्राप्य वित्तं जडास्तूर्णं निर्वृतिं यान्ति नान्यथा ।
 तोयमासाद्य गर्जन्ति न रिक्ताः स्तनयिलवः ॥ ४४ ॥
 कार्योपेक्षो जनः प्रायः प्रीतिमाविष्करोत्यलम् ।
 लोभार्थं शौण्डिकः शप्येभ्यं पुष्पाति पेशलैः ॥ ४५ ॥
 दुर्जनो जीयते युक्त्या निग्रहेण न धीमता ।
 निपात्यते महावृक्षस्तत्समीपक्षितिक्षयात् ॥ ४६ ॥
 सुखदुःखे समे स्यातां जन्तूनां क्लेशहेतुके ।
 भूधिं स्थितानां केशानां भवेतां स्नेहछेदने ॥ ४७ ॥
 दुष्टदुर्जनदौराल्यैः सज्जने रज्यते जनः ।
 आरुक्ष पर्वतं पान्यः सानौ निर्वृतिमेत्यलम् ॥ ४८ ॥

स्वभावमुन्दरं वस्तु न संस्कारमपेक्षते ।
 मुक्तारत्नस्य शाणाश्मघर्षणं नोपयुज्यते ॥ ४९ ॥
 शोभते विदुषां मध्ये नैव निर्गुणमानसः ।
 अन्तरे तमसां दीपः शोभते नार्कतेजसाम् ॥ ५० ॥
 युक्त्या परोक्षं बाधेत विपक्षक्षपणक्षमः ।
 शोपयत्यचिरेणैव प्रान्तरस्थमलं पयः ॥ ५१ ॥
 दुर्गदेशं प्रविष्टो हि शूरोऽन्येति पराभवम् ।
 गाढपङ्कनिममाङ्गो गातङ्गोऽप्यब्रसीदति ॥ ५२ ॥
 नयेनाङ्कुरितं शौर्यं जयाय न तु केवलम् ।
 अन्ययुक्तं विषं मुक्तं पथ्यं स्यादन्यथा मृतिः ॥ ५३ ॥
 मृदुभिर्बहुभिः शूरः पुंभिरेको न बाध्यते ।
 कपोतपोतकैरेकः श्येनो जातु न बाध्यते ॥ ५४ ॥
 येनात्मा पण्यतां नीतः स पयान्विष्यते जनैः ।
 हस्ती हेमसहस्रेण क्रीयते न मृगाधिपः ॥ ५५ ॥
 गुणो गुणान्तरापेक्षी स्वरूपख्यातिहेतवे ।
 स्वभाववात्यं छावण्यं तारुण्येन मनोहरम् ॥ ५६ ॥
 सुलभं यस्तु सर्वस्य न यात्यादरणीयताम् ।
 स्वदारपरिहारेण परदारार्थिनो अनाः ॥ ५७ ॥
 विकृतं निजमात्मानं वक्षीः संस्क्रुते जडः ।
 परेम्यः स्वशरीरस्य के वा भूषां वितन्वते ॥ ५८ ॥
 क्षणक्षयिणि सापाथे भोगे रजन्ति नोत्तमाः ।
 संत्यज्याम्भोजकिञ्जल्कं न प्रार्थयति शैवलम् ॥ ५९ ॥
 असंभवगुणस्तुत्या जायते स्वात्मनसपा ।
 फणिकारं सुगन्धीति षदन्केनोपहस्यते ॥ ६० ॥
 धनाशया सलीकारः कस्य नाम न जायते ।
 दूरादाभिवलोभेन बध्यते तेचरः सगः ॥ ६१ ॥

तटस्थैः स्थापिताश्चेतो विशन्ति गुणिनां गुणाः ।
 उत्कोचितानां पद्मानां गन्धो वायुगिराहतः ॥ ६२ ॥
 निजाशयवद्रामाति पुंसां चित्ते पराशयः ।
 प्रतिमा मुखचन्द्राभे कृपाणे याति दीर्घताम् ॥ ६३ ॥
 अधमं वाधते भूयो दुःस्ववेगो न तूत्तमम् ।
 पादद्वयं व्रजत्याशु शीतस्पर्शो न चक्षुषी ॥ ६४ ॥
 गुणवान्मुचिरस्थायी न देवोऽप्यभिजायते ।
 तिष्ठत्येकां निशां चन्द्रः श्रीमान्संपूर्णमण्डलः ॥ ६५ ॥
 यत एवागतो दोषस्तत एव निवर्तते ।
 अग्निदग्धस्य विस्फोटशान्तिः स्यादग्निना ध्रुवम् ॥ ६६ ॥
 स्वधियो निश्चयो नास्ति यस्य संध्रमते स्वयम् ।
 प्रवातवालपत्रस्थः पटस्तत्र निदर्शनम् ॥ ६७ ॥
 कथाप्रयन्धे बन्धयेऽपि कश्चिदेवानुरज्जते ।
 प्रायश्चासादयत्यन्तः श्वसन्नि.....सकैकसम्(?) ॥ ६८ ॥
 बुद्धिगत्तामिमानः को भवेत्प्रज्ञोपजीविनाम् ।
 अन्यदीयैरलंकारैर्नाहंकारो विभूषणे ॥ ६९ ॥
 उत्तमोऽप्यधमस्य स्याद्याञ्जानग्रकरः क्वचित् ।
 कौस्तुभादीनि रत्नानि यथाशे हरिरम्बुधिम् ॥ ७० ॥
 प्रयत्ने समके केचिदेव स्युः फलभागिनः ।
 क्षीरोदमथनाद्देवैरमृतं प्रापि नासुरैः ॥ ७१ ॥
 गुणैः पूजा भवेत्पुंसां नैकसाम्राज्यायते कुलात् ।
 चूडारत्नं शशी शंभोर्यानशुचैःश्रवा हरेः ॥ ७२ ॥
 भोगः परोपतापेन पुंसां दुःस्वाय न स्थिरः ।
 पानमप्यसृजः क्षिप्रं स्वपीडायै जलौकसाम् ॥ ७३ ॥
 नोपभोगपरानर्थान्कोऽपि संचिनुते चिरम् ।
 आखवः किमलंकारानात्मन्यादृत्य कुर्वते ॥ ७४ ॥

विवर्णवचनैर्भन्युर्गूढोऽप्यन्तः प्रकाशते ।
 इन्धनान्तरसंस्थैश्च ज्वलत्यग्निः पयःकणैः ॥ ७५ ॥
 निकटस्थं गरीयांसमपि लोको न मन्यते ।
 पवित्रामपि यन्मर्त्या न नमस्यन्ति जाह्नवीम् ॥ ७६ ॥
 स्वजनः स्वात्मवज्जन्तुर्जायते गुणयान्परैः ।
 गोपैर्गोपवदज्ञायि हरिर्देवैर्जगत्पतिः ॥ ७७ ॥
 उत्तमस्तोपमायाति तदङ्गः पोष्यते यदि ।
 पृष्ठः प्रसीदति प्रायः पादाभ्यङ्गेन न स्वयम् ॥ ७८ ॥
 सर्वत्र गुणवानेव चकास्ति प्रथिते नरे ।
 मणिर्भूश्चि गले वाहौ पादपीठेऽपि शोभते ॥ ७९ ॥
 उक्तमं सुचिरं नैव विपदोऽपि भवन्त्यलम् ।
 राहुमसनसंग्रतक्षणो विच्छादयेद्विधुम् ॥ ८० ॥
 प्रायः स्वभायं मुञ्चन्ति सन्तः संसर्गतोऽसताम् ।
 चण्डाश्चण्डातपात्पादा हिमांशोरमृतसृजः ॥ ८१ ॥
 तुल्यं परोपतापित्वं क्रुद्धयोः साधुनीचयोः ।
 न दाहे ज्वलतोर्भेदक्षन्दनेन्धनयोः क्वचित् ॥ ८२ ॥
 न भासि घाञ्छा वैजात्ये न देवा भान्ति यादिनि ।
 अङ्गनं दूषणं वक्त्रे भूपणं फिल लोचने ॥ ८३ ॥
 दुर्भगः स्यात्प्रकृत्या यो विभूत्यापि स तादृशः ।
 गोमयः श्रीनिवासोऽस्ति न तथापि मनोहरम् ॥ ८४ ॥
 गुणानर्चन्ति जन्तूनां न जातिं केवलं क्वचित् ।
 स्फाटिकं भाजनं भग्नं फाकिष्यापि न गृह्यते ॥ ८५ ॥
 आगच्छद्दुस्तयो भाति यथैव न तथा गतः ।
 हिमांशोरुदयः सायं चकास्ति न तयोपति ॥ ८६ ॥
 मनस्विनो न मान्यन्ते परतः प्राप्य जीवनम् ।
 बलिभुग्भ्यो न कान्हेभ्यः स्पृश्यन्ति हि कोकिलाः ॥ ८७ ॥

संतोषक्षतये पुंसांमाकस्मिक्धनागमः ।

सरसां सेतुभेदाय वर्षेधः सूचनस्थितः ॥ ८८ ॥

जीयते भूगतोऽप्यात्मा कालेनात्मापि स्वर्गतः ।

भवेत्सशानमुद्यानमुद्यानं च सशानगम् ॥ ८९ ॥

उद्यशेखरगं वस्तु शुभं स्यात्सुखकारणम् ।

उपशामयते बाधं यथैवामृतसंस्कृतम् ॥ ९० ॥

संतुष्यत्युत्तमः स्तुत्या घनेन महताघमः ।

प्रसीदन्ति जपैर्देवा बलिभिर्भूतविग्रहाः ॥ ९१ ॥

स्वजातीयविघाताय माहात्म्यं दृश्यते नृणाम् ।

श्येनो विहङ्गमानेव हिनस्ति न भुजङ्गमान् ॥ ९२ ॥

गुरुं प्रयोजनोद्देशादर्चयन्ति न मक्तितः ।

दुग्धदात्रीति गौर्गेहे पोष्यते न तु धर्मतः ॥ ९३ ॥

महतां तादृशं तेजो यत्र शाम्यन्त्सनीजसः ।

ध्वलं यान्ति प्रकाशेन तारका हि विवस्यतः ॥ ९४ ॥

दाता दानस्यान्तरा स्यात्पृथिव्यां गेहे गेहे याचकानां समूहाः ।

चिन्तारत्नस्यास्ति सत्त्वे विवादो मार्गे मार्गे रेणवः सन्त्यसंख्याः ॥ ९५ ॥

चारुता अपवशेन पदार्थे धैर्येण तदनु वादिगुणत्वात्(?) ।

बेणुगो भवति मञ्जुरसो...यन्नगो हि सुखदः कृतशब्दः(?) ॥ ९६ ॥

नराः संस्कारार्हा जगति किल केचिस्सुकृतिनः

समानायां जाल्यामपि वयसि सत्यां परिधयः ।

अयं दृष्टान्तोऽत्र स्फुटकरणतोऽप्यभ्यसनतः

शुक्रः श्लोकान्वक्तुं प्रभवति न काकः कचिदपि ॥ ९७ ॥

धनमपि परदत्तं दुःखमौचित्यभाजां

भवति हृदि तदेवानन्दकारीतरेषाम् ।

मल्लयनरसबिन्दुर्वर्धते न प्रसन्नं

नयति च रसबाहादेवमत्यन्तमत्र ॥ ९८ ॥

फालक्रेण परिणामवशादनव्या

भावा भवन्ति खलु पूर्वमतीव तुच्छाः ।

मुक्तामणिर्जलदतौयकणोऽप्यणीया-

नसंपद्यते च चिरकीचकरन्ध्रमध्ये ॥ ९९ ॥

इयं कुसुमदेवेन कविनैकेन निर्मिता ।

दृष्टान्तकलिका नाम जृम्भतां कविमानसे ॥ १०० ॥

इति श्रीब्रह्मदेवविरचित दृष्टान्तकलिकाशतक समाप्तम् ।

श्रीकामराजदीक्षितविरचिता

शृङ्गारकलिकात्रिशती ।

लक्ष्मीविहृतविलासावलोक्तितानन्दितस्वान्तः ।

पश्यति शुरौ विधातरि लज्जानसकन्धरो हरिर्जयति ॥ १ ॥

मतिपादयति समुद्रे लक्ष्मीमन्तःपटे धृते गुरुबुधाम्याम् ।

सद्भवनदर्शनेत्कः प्रपदालम्बी हरिर्जयति ॥ २ ॥

देवः स पातु दितिजनिनायफनिषनैषिताधिकक्रोधः ।

लक्ष्मीवदनमुष्पाकरदर्शनसंजातसौम्यसद्भावः ॥ ३ ॥

योगान्तरं न योगे सत्येकस्मिन्भवति शशिशीर्षे ।

कृतपद्मासनरचने जयति(तरां) सत्त्वचरणार्था(ः) ॥ ४ ॥

नाभीकमलनिवासश्चतुर्मुखाश्रित्तया मुग्धः ।

पुरुपायिते रमायाः समीलितलोचनो विधिर्जयति ॥ ५ ॥

क्षीराम्बुधौ मुकुन्द स्थितं समालोक्य शेषशाम्यायाम् ।

सदक्षिणाक्षिणीलनलमकरा सा जयति लक्ष्मीः ॥ ६ ॥

लक्ष्मीपाणिच्छले दक्षिणनयने मुरारातेः ।

आनन्दितः कुटुम्बी जयति विधिर्नाभिवास्तव्यः ॥ ७ ॥

१. श्रीकामराजदीक्षितोऽयमक्षरमुष्पधर्षोत्रिशतीः कर्तुः श्रीकामराजदीक्षितस्य पुत्र आसीत् । कामराजदीक्षितशती इत्येव प्रत्याश्रयन्त्यस्य (१) शृङ्गारकलिकात्रिशतीनामको मुक्तकमन्थः, (२) काम्येन्दुदद्याकारयोऽयं धारमन्थयेति ।

लक्ष्मीमुखमालोकति भगवति सेष्या वचोदेवी ।
 ननु वदनाग्निजधीणाकणनमिपाज्जयति हुंङ्कृतिं ददती ॥ ८ ॥
 वाल्मीकप्रभृतीनां चरणयुगं संततं हृदि भजामि ।
 यद्वशतः पदवन्धे सामर्थ्यं जायतेऽस्मदादीनाम् ॥ ९ ॥
 हृदि भावयामि सततं तातं श्रीसामराजमहम् ।
 यत्कृतमक्षरगुम्फं कवयः कण्ठेषु हारगिव दधते ॥ १० ॥
 संपादितसुरसार्थव्यह्वनपदवन्धदृष्टसद्भावम् ।
 वाचस्पतिमिव काव्यं विबुधाः पश्यन्तु विनयमुखाः ॥ ११ ॥
 उद्धृतदोषा सगुणा युक्तैकावलिमुखैरलंकारैः ।
 सरसा सुवृत्तवर्णा कविता वनितेव मानसं हरति ॥ १२ ॥
 सुजनः करोतु हृदये कृतिमेतां ब्राह्मणो यथा वेदम् ।
 यदि दुर्जनोऽन्त्यज इव त्यजति तदा कैव हानिरसाकम् ॥ १३ ॥
 मुग्धामिव युवलोकाः सरसां शृङ्गारकलिकाख्याम् ।
 कमलकलिकामिवालय एनां रसयन्तु रसिकजनाः ॥ १४ ॥
 श्रीसामराजजन्मा तनुते श्रीकामराजकविः ।
 मुक्तकफाव्यं विदुषां प्रीत्यै शृङ्गारकलिकाख्यम् ॥ १५ ॥
 असमशरबाणवेधव्यथिताङ्गी मीननयना सा ।
 स्मृतदयितसंगमसुखश्रुथनीवी जीवितं धत्ते ॥ १६ ॥
 अपयास्यति पञ्चशरः पष्टेऽहनि किं करिष्यति ममायम् ।
 इत्यालम्बितधैर्या मर्यादां नातिचक्राम ॥ १७ ॥
 अवधिं विधाय तरसा दिनपञ्चकमञ्चितं सुभूः ।
 पिकनिकरश्रुतपञ्चमशब्दा पञ्चत्वमापेदे ॥ १८ ॥
 अक्षर्युते विरचितसुरतपणे श्रेयसि प्रसमम् ।
 आलोक्य सखीवदनं साचिर्मुखी प्राहसद्दाला ॥ १९ ॥

१. कामराजदीक्षितमुत्पेन वनराजदीक्षितेन रचिता, (१) रसिकरञ्जनम्, (२) बलभा-
 द्र्या नाटिका, (३) शृङ्गारसतकम्, (४) पद्मवर्णनं चेति ग्रन्थचतुष्टयी प्राप्तेति (The-
 odor Aufrechts Catalogus catalogorum).

अंतिकठिनं कृष्णमुखं स्तनयुगलं भाति जलजाक्ष्याः ।
 शृङ्गारपूर्णकलशद्वयमिव मदनस्य मुद्राङ्गम् ॥ २० ॥
 अतिशयितप्रीतिजुषोरकलितचिचकं नताधरं यूनोः ।
 श्रुतशब्दमात्रमहृताधररागं जुम्बनं जयति ॥ २१ ॥
 अवतार्य मृषणचयं यावत्लातुं समेति हरिणाक्षी ।
 तावत्क्षुतवति गथि सा पुनर्दधौ नासिकामरणम् ॥ २२ ॥
 आगामिनि बुधचारे भविता सखि मङ्गलो वारः ।
 श्रुत्वा चकितेऽन्यजने स्वयमादित सा कदम्बसौभाग्यम् ॥ २३ ॥
 आश्लेषलालसे सति दयिते वाहू रसात्प्रसारयति ।
 नैजाङ्गुलित्रयगियं नतानना दर्शयामास ॥ २४ ॥
 हृदयदेव मानिनीनां संमाननमानसानने भाति ।
 यद्वलिधूसरालकफलिक एष ते प्रियः पुरतः ॥ २५ ॥
 हृदितमेव मनोगतमस्याः स्फुटमातनोत्यभिपायम् ।
 यदनिशमेपा बाला यातायनसंश्रिता भवति ॥ २६ ॥
 ईप्सितमस्याः फः किल वेद यदेपालिमप्येऽध्वम् ।
 रोपकपायितसालसनयना सहसा स्थिरीभूता ॥ २७ ॥
 ईदृशमेव तवेदं रूपं द्रष्टुं मदीयनयनयुगम् ।
 घृतजन्म जन्ममाजां नवं नवं प्रीतिमावहति ॥ २८ ॥
 ईश्वर एष जगत्यां शृङ्गाररसीयसारधेत्ताम्नि ।
 यः सर्वदार्धनारीभूतशरीरो वियोगभीत्येव ॥ २९ ॥
 उद्गतकुचां नवोदां वीक्ष्य तथा परिचचारार्या ।
 गर्तुः प्रसादमनिशं प्राप यथा सा त्रियामार्थम् ॥ ३० ॥
 उत्तमितकर्णयुगलं क्रिसु धायसि गानलोभेन ।
 गन्धवहपूरितान्तरकीचकशब्दोऽयमुत्ससि ॥ ३१ ॥
 उद्भिन्नस्तनमुकुलां प्रतिवेशिवधूं विलोम्य युवा ।
 भीदति जम्बीरसुगं निजमधरं दशानि साहूतम् ॥ ३२ ॥

ऊर्ध्वञ्जुस्थितमर्घासनोपविनिवेशितैककरम् ।

ऊर्ध्वमुखमूर्धितैकस्तनमस्या लीलया दृपत्क्षेपः ॥ ३३ ॥

ऋद्धिं परस्य वीक्ष्य प्रतिवेश्मा मोदमावहति ।-

सत्यापि विभवे गृहिणी भूषासु मनो न संधत्ते ॥ ३४ ॥

ऋजुरबला पतिमूचे मन्मातृगृहादयं प्राप्तः ।

उपचार्यतामितीर्थं गोपायत्यसमयागतं जारम् ॥ ३५ ॥

ऋक्षाणि मौक्तिकानि प्रसारितान्यङ्गणे नभसि ।

चन्द्रेण रागिणा किं पूर्वाशावारवनितायाः ॥ ३६ ॥

ऋक्षं जनमयवशतो विज्ञाय सफम्बलं जारम् ।

परिष्वजे कृच्छाङ्गी रुदतीमथ जहास हलिकजनः ॥ ३७ ॥

ऋतुमभिगम्य यसन्ते पालाशं दरविकासकुसुमाग्रम् ।

दर्शयति सस्मितास्या निभृतं कौमारजाराय ॥ ३८ ॥

एतावदेव गुरुजनसमक्षमिन्दीवराक्षी सा ।

निजगाद ग्रहणस्य स्नानं गृह एव दुःखिता तनयाम् ॥ ३९ ॥

एरण्डवीथिकान्तर्गारं गतमीक्ष्य हलिककन्या ।

एणफर्त्तनस्वरामिपरङ्गिवने सा तदायासीत् ॥ ४० ॥

एतावतालमित्थं निगदन्तीं खिलसर्वाङ्गी ।

अवनतमुखी दिनान्ते सखीजनं हासयति सुभूः ॥ ४१ ॥

एतदिदं तरुसुमं गृहाण वरवर्णिनीस्युक्ता ।

यूना मिपेण नीता रभसात्कुञ्जोदरं सुतनुः ॥ ४२ ॥

एकक्रमात्प्रवृत्ता दूषणमणनाय तत्र सुभग सुभूः ।

मयि मौनमञ्चति द्राग्गणनाभ्रंशे सलज्जहासाभूत् ॥ ४३ ॥

ऐक्षवरसं हि मधुरं वदन्ति केचित्परेऽमृतं तु परम् ।

अर्हति न षोडशीमपि कलामचाहुं प्रियाघरसुधायाः ॥ ४४ ॥

ऐन्दवमुदेतु धिम्बं निवृत्य यास्यामि नैजगृहम् ।

धनतरतमालवीधीपथेन संकेतमुपयामि ॥ ४५ ॥

ओमिति यत्प्रियदूर्ता जगाद नतकन्वरं कुरङ्गाक्षी ।
 प्रणवः स शीलस्वप्ननिगमारम्भस्य संकथितः ॥ ४६ ॥
 ओंकारः स्मरकेलेः स्वाहाकारो वियोगदुःखानाम् ।
 उपगूहनहुंकारस्तस्याः करकङ्कणकाणः ॥ ४७ ॥
 ओरुसि पिपीलिकाभिः कृते यसत्यहिपतिः शीघ्रम् ।
 किमसंभाव्यममुष्मिञ्जिह्वगतौ च द्विजिह्वे च ॥ ४८ ॥
 औपम्यरहितभेतद्वदनं कथमिन्दुसदृशमघाभूत् ।
 इत्यालप्य मृगाक्षी साक्षीभूतं निनिन्द कन्दर्पम् ॥ ४९ ॥
 औत्सुक्यादुच्चलितं मानेन पुनः स्थिरीकृतं हृदयम् ।
 प्रियसदनं प्रति गन्तुं स्थातुं दोलायितं तस्याः ॥ ५० ॥
 औदनमग्न्यत्रैकं चषकं परिवेषयन्ती सा ।
 प्राप्नुणिकस्य तु पात्रे विहसन्ती द्वितयमर्पयामास ॥ ५१ ॥
 अञ्जनमलिनाधरपुटमवेक्ष्य दयितं कुरङ्गाक्षी ।
 रोषकपायितनयना तरसंमुखमादधे मुकुरम् ॥ ५२ ॥
 अश्रे निवेश्य करकृतं चषकं चुचुक उल्लते तस्याः ।
 जाकारयति गुरुजनमपि तत्र च हुंकृतिः समं जयति ॥ ५३ ॥
 अम्बरमद्भृतगीदृशभेकं मम दीयतां मुममे ।
 श्रुत्वेति स्तब्धतनुः स पुनः कार्यं विसलार ॥ ५४ ॥
 अन्तः प्रेमलज्जितां मुग्धामनुकूलयति मयि रसेन ।
 श्रवणोत्पलसंसर्पी जातो मधुकृन्निच्छद्यैः ॥ ५५ ॥
 अः कमलजाकराजस्पर्शमगुञ्जतमनसिजो जयति ।
 रत्युत्कण्ठाजागरविकसितनाभीतरोज्ज्वाला ॥ ५६ ॥
 फलिका मधुकुरपङ्क्तिं मृदयत्यन्तम्यमौरभापि मालत्याः ।
 रंत्युत्सुकयोः राजनयनोः सनिधिर्हरा स्फुटीभवति ॥ ५७ ॥
 फामप्रेतायेदमग्नः स सञ्ज इमशानवासायः ।
 अर्भाङ्गि धृतदारो वन्दितवन्त्र मगरिगि ॥ ५८ ॥

कियदभिगोपयसि त्वं कित्तव परप्रणयिनीप्राण ।
 कस्तूरिकापरिमलः कथमथ शक्यो वरीतुमयम् ॥ ५९ ॥
 कीर्तनसमये शौरिर्वन्दत्सु जनेषु हरिदासम् ।
 न चलति पदात्पदमपि पतिता तत्पादयोरार्या ॥ ६० ॥
 कुतुकं विलोकयिष्ये मियतो दधिविक्रयस्याहम् ।
 संभ्रमविस्मृतकञ्चुकपरिधाना पुलककञ्चुकीं दधे ॥ ६१ ॥
 कूर्पासकमाल्लेपे कार्त्वी नीवीविमोक्षे च ।
 याचितवती नयनयोश्चुम्बनसमये विमुग्धाभूत् ॥ ६२ ॥
 केतकरजसा व्यापृतमभवधूनोः फपोलतलम् ।
 पाण्डुरितमाननमभूश्चित्रं नलिनाभनयनायाः ॥ ६३ ॥
 कैदारिकेऽत्र मार्गः किं वामे दक्षिणेऽथवेत्युक्ते ।
 निकटोपवनाध्वानं प्रदर्श्य सा नम्रितास्यासीत् ॥ ६४ ॥
 कोपकपायितनयना नयनाञ्चलसत्कुशानुभे ।
 पादपतितेऽपि नीवीमाकर्षति सक्षिता सखीमैक्षत् ॥ ६५ ॥
 कौतुकदर्शनलालसचित्तेन स्वगृहरक्षणे गुरुजनेन ।
 विनियुक्तापि मृगाक्षी पुस्कितवपुरास सा नितराम् ॥ ६६ ॥
 कंदर्पाकुलचित्ता गुरुजनपुरतो नबोद्धा सा ।
 लज्जामन्थरतारकमालोक्य पतिं निशश्वास ॥ ६७ ॥
 कः किल कथ्यः कुतुकं नागेशस्तल्पितो येन ।
 तल्पीकृतोऽथ सोऽपि व्रजनार्या मल्लिकाकुञ्जे ॥ ६८ ॥
 स्वर्जुरीरानयितुं नियोजिता बत गतैकाहम् ।
 आरोहणावरोहणसमये मम स्वण्डितो देहः ॥ ६९ ॥
 स्वाण्डवमधुरिमल्लुब्धो भाण्डपतद्धारयानुलिप्ताङ्गः ।
 मार्जनमिषेण लग्ना धिक्कार्या सा विभीषयति लोकम् ॥ ७० ॥
 खिद्यतु मां गुरुलोकः कथमेनां वार्धिकीं यात्राम् ।
 त्यक्तं समुत्सहेऽहं यत्र स्त्रीपुंससंमर्दः ॥ ७१ ॥

खुरधातदलितपृथ्वीरजोभिरमितोऽम्बरे व्याधे ।
 पशुभिः सायं यूनोः कयोश्चिदालिङ्गनं जयति ॥ ७२ ॥
 खेदाय मे भवति तद्गोपायसि यदम्बुजाक्षि महिमानम् ।
 यावकपदाङ्किता ते कथयति भालस्थली सुकृतम् ॥ ७३ ॥
 खलननयने भानं मुञ्च वधान प्रिये प्रीतिम् ।
 मासैव विजयदशमी यास्यन्ति न वासरा याताः ॥ ७४ ॥
 गजमदमुगन्धिशालालितरुमालोक्य प्रगे व्याधी ।
 पर्यचरस्पतिमधिकं गुञ्जाभूपाकुरूपमपि ॥ ७५ ॥
 गायत्रीजपपूर्तं मम मुखमुच्छिष्टमातेने ।
 प्रातरिति वदति दधिते हसस्सु लोकेषु नम्रितास्याभूत् ॥ ७६ ॥
 गिरिकन्यार्शकरयोस्तस्मै प्रेम्णे नमस्कुर्मः ।
 यत्र फटाक्षक्षेपे जयति समं नित्यमभिलापः ॥ ७७ ॥
 गीष्पतिदारविहारी चन्द्रः स कलङ्कतामासः ।
 स पितामहः स्वकन्यागामी तत्सत्य आभाणः ॥ ७८ ॥
 गुणपूर्णे किं मानैर्वर्षाः प्रतियान्तु धर्मसमयेऽपि ।
 सुरभिः शरच्च शिशिरो हेमन्तो जायतां नित्यम् ॥ ७९ ॥
 गूढव्यञ्जद्विनयप्रवृत्तमदनगुलिकाकृतिस्तन्या ।
 यदि मोहिता युवानः पूर्णकुचात्रे तु किं कर्ता ॥ ८० ॥
 गेहक्रियासु गुरुजननियोजिता संभ्रमत्वरिता ।
 वसनाञ्जलसंवरणव्याजेनादर्शयत्स्वाद्रम् ॥ ८१ ॥
 गैरिकमण्डितगण्डः सखि यातु करी विभेहि दयाम् ।
 विरचितपत्रालिकुने पुरतो मा याहि मा याहि ॥ ८२ ॥
 गोपस्त्रियः प्रदश्यं स्तनयुगलं तन्ब्रुजालकृतकयुक्त्वाः ।
 कन्दुकमिममर्षय मे हरिणेत्युक्ते नहास नन्दवपुः ॥ ८३ ॥
 गौरयवशतो मालागधिकतरं पर्यचरदार्या ।
 उद्दिशरोमलतिकाफन्यायितस्तनमुकुलपुग्गाम् ॥ ८४ ॥

गङ्गातरङ्गशीतलपवनस्पर्शेन भिन्नगात्राहम् ।
 कथमुपयामि नमस्यापुष्पाहरणाय गुरुजननियुक्ता ॥ ८५ ॥
 गः कार्तिकेशशङ्कातद्धितहृदयोऽङ्गमारूढः ।
 खवदनशुण्डादण्डाकलितशिवास्तनयुगो जयति ॥ ८६ ॥
 घनतरघनाघनानामचिरद्युतिभीषिताखिलजनानाम् ।
 आलोक्य यातृयुगलं सुखितैका दुःखितापरा चित्रम् ॥ ८७ ॥
 घातुफमदनशराहतिजर्जरिताङ्गी विचेतनापि बधूः ।
 आलीमुखनिस्तमितयनामश्रवणेन सोज्जीवा ॥ ८८ ॥
 घुर्धुरति वेज्रवत्यास्तीरोपवनेषु मण्डलकः ।
 सखि वद कथमुपयास्ये सलिलाय नियोजयत्यार्या ॥ ८९ ॥
 घूर्णितनयनो मधुना कुलाङ्गनाशीलखण्डनोद्युक्तः ।
 आलिङ्गति पर्यङ्गस्थितमार्जारीं तदीयनखदूनोऽपि ॥ ९० ॥
 घोषं नवजलदानां श्रुत्वा विरहाकुला तन्वी ।
 निश्वासच्छलतो ननु पवनाखं तत्र निक्षिपति ॥ ९१ ॥
 घण्टायौषं श्रुत्वा शिवगानश्रवणभक्तिमती ।
 पतितं स्नानांशुकमपि न वेद तत्संमुखस्यापि ॥ ९२ ॥
 छाराधनाभिसक्ता प्रतिदिनमेकाकिनी यान्ती ।
 आर्याभिसायमनिशं खिन्नशरीरा समायाति ॥ ९३ ॥
 चरणानतद्वयितशिरःशिरोरुहप्रथितमङ्गीरा ।
 लघु भौचयन्त्यवनता गतमाना लक्षिता सहचरीभिः ॥ ९४ ॥
 चामीकराङ्गकान्तिः कृताम्भकाराभिसारवेद्यापि ।
 संस्मृतदयितसमागमजातस्त्रम्भा जनैर्ज्ञाता ॥ ९५ ॥
 चिरपरदेशनिवृत्ते दयिते विरहातुरा तन्वी ।
 उपसि स्मृतताम्बूला जहास चाहासयत्तमपि ॥ ९६ ॥
 चीनार्द्रचीवरपरिष्वक्तविभक्ताखिलावयवा ।
 रसमशेष नताङ्गी नाङ्गीकुरुते मनः कस्य ॥ ९७ ॥

चुम्बनमसकृद्युनोर्गवाक्षनिर्विष्टवक्रयोर्यति ।
 प्रविवेशतः प्ररूढे प्रेमलतायाः प्रसूनमिव ॥ ९८ ॥
 घूर्णहुष्टरसज्ञः पद्माक्ष्याः प्रथमवीटिकादाने ।
 उपहस्यते प्रभाते वचने वचने प्रजापत्या ॥ ९९ ॥
 श्वेतश्चञ्चलभावं मुञ्च वधानान्तरे धैर्यम् ।
 पिफरषमन्मथडिण्डीवोपकरो याति मधुसमयः ॥ १०० ॥
 रसिकानन्दनिकायां श्रीमत्कविकामराजरचितायाम् ।
 इति शतकं परिपूर्णं प्रथमं शृङ्गारकलिकायाम् ॥ १ ॥

द्वितीय शतकम् ।

भोक्तुं प्रसीक्षते त्वां द्विपास्य पञ्चाननः सवने ।
 श्रुत्वा धात्रीवचनं पलायितो गणपतिर्जयति ॥ १ ॥
 श्वेत्रे विगलितपद्मे कुले परिलम्बहुगुप्ते ।
 आलीपु गण्डपालीलीना पुलफेषु भीनाक्ष्याः ॥ २ ॥
 चौरमुपागतमीक्ष्य ध्वान्ते शिश्नेप भीपयितुमेपा ।
 सोऽपि तदानन्दबघाचौर्यं कर्तुं विससार ॥ ३ ॥
 चौरद्वारपीठनिलयो धूर्तस्तपसि स्थितः कश्चित् ।
 साकूतमानतमुखं सह समरोदीदरोदयत्काञ्चित् ॥ ४ ॥
 चन्दनपङ्कजजार्द्रौ वक्षसि निहिता जलार्द्रौपि ।
 शुष्यति तरक्षणमस्याः किं कुर्मः कं प्रति ब्रूमः ॥ ५ ॥
 च्यः खलु शीतप्रकृतिर्जगति स्थितिरीदृशी प्रथिता ।
 कपमिव गयि तिग्मतरो अमत्यहो पञ्चिनीनाम्ना ॥ ६ ॥
 छत्रमिव ग्रामस्य प्ररोहनिभृतो व्यलोकि वटः ।
 श्रुत्वेति वधूवचनं बभूव मलिनानना श्वधूः ॥ ७ ॥
 छायागर्थमकरिणोषानितकण्ठस्य ससि पश्य ।
 कोकमिधुनं निपीदति तपति सरे रारमयुनेऽसिन् ॥ ८ ॥

छिद्रवति वंशिके त्वं मधुरिपुमधुरामृतैस्तृप्ते ।
 गायसि मधुस्वरं यत्कस्य न विदितासि लोकेऽस्मिन् ॥ ९ ॥
 हुरितं लीलामिपतः प्रियस्य पैटातकं रजोऽक्षियुगे ।
 अभिनवरतविवशाङ्ग्या श्लघनीवीबन्धया सुदशा ॥ १० ॥
 छेकमुखोद्गतसुश्रुतसमागतश्लोकसन्ततिस्रन्वी ।
 पुरुषायिते कथमिति प्रश्रेनापाहरह्यितशङ्काम् ॥ ११ ॥
 छन्दः प्रपठति दयिते चतुष्पदीरूपमम्बुजाक्षी तम् ।
 सहसितमवदन्मर्त्यः कथमिव सक्तश्चतुष्पद्याम् ॥ १२ ॥
 जगति जयन्ति न रामाः कति वा प्रियदीयमानमणिभूपाः ।
 मम तु मणिभूषणानामङ्गस्पर्शी स हतिनैव ॥ १३ ॥
 जारं गुर्जरगृहिणी विलोक्य फीटाभिर्दक्षनच्छलतः ।
 प्रकटमकरोन्निजोरुद्धितयं सिष्ययं समास्फास्य ॥ १४ ॥
 जितमथ मया दयित त्वदीयसौहार्दसंगत्या ।
 धारयसि देहशीमां न विना मम दर्शनं काञ्चित् ॥ १५ ॥
 जीवितमथ कथमिव सा दधातु भवता विना सुभग ।
 भारायन्ते सुतनोर्बदने नयनोदविन्दवः पतिताः ॥ १६ ॥
 छुष्टं पवनैर्घुष्टं पिकालिभिर्वनमनोकहैः पुष्टम् ।
 हृष्टं चित्तं कृष्टं पतता सूर्येण शिखिभिस्तुष्टम् ॥ १७ ॥
 जूटीबन्धव्यापृतहरकरपरिकृष्टकेशायाः ।
 किञ्चिन्मीलितनयनं स्तीकारो जयति गिरिजायाः ॥ १८ ॥
 जेमनसमये लङ्कुकयुगलं परिवेषयन्ती सा ।
 स्वकरेणादायैर्क मर्दयता समुपहसितैव ॥ १९ ॥
 जैत्रं तव वपुरखं यूनां विजयाय कृतमनङ्गेन ।
 स्त्रीणां मृद्वङ्गीनां जयाय कुसुमेपवो विघृताः ॥ २० ॥
 जोषं तिष्ठ तवैषा व्यलोकि शोभा परैव मया ।
 निर्वर्तितेऽक्षिणी मे मा श्रुत्योर्निर्वृतिं धेहि ॥ २१ ॥

जङ्घाकरिकः प्रतिहृतदयितोऽप्यन्तः कृतार्थतामगमत् ।
 उत्सुकसत्त्वरवनितास्वल्लितांशुकदृष्टवक्षोजः ॥ २२ ॥
 झडिति समुपागतास्ते श्रीडनमपसारय त्वरितम् ।
 उक्त्वेत्यसंबृततनुर्जगाम शिविरं दुनोति तचेतः ॥ २३ ॥
 झाङ्कारितनिजपक्षः पक्षी परितः परिभ्रमति ।
 अधिपल्यलमितरे पुनरम्मः पास्यन्ति पक्षिणस्तु कथम् ॥ २४ ॥
 झिल्लीसांश्रुतिमुखरे भिल्लीवेपा निशाववने ।
 पल्लीपतेस्तनूजा मल्लीकुञ्जं गवेपयति ॥ २५ ॥
 झुण्डुणितचरणकिङ्किणिजालं बालं समादाय ।
 झुम्बति दयिते मेग्णा सर्षी विलोक्याहसल्लुलना ॥ २६ ॥
 झोंगडथोततधिकदगुरजध्वनिनादिते भुवने ।
 लोके कुतुकविलोकिनि सरागमालोकनं जयति यूनोः ॥ २७ ॥
 झन्झापवनोद्भूतासारविहीर्णाम्बुकणलेशाः ।
 सीत्कुर्वन्ति तदीयेध्वङ्गेषु मनोजतसेषु ॥ २८ ॥
 टिड्ढिमफलकलमधिकं श्रुत्वा गुरुयप्रिता भवनकृत्ये ।
 प्रदवी तर्कं सुतनुः पायसकरणाय याचिता दुग्धम् ॥ २९ ॥
 टीकत एव तडागं प्रान्ते फोयष्टिकल्लरुणः ।
 संभावयति पुनर्र्क्षं चडुना फोयष्टिकी न किञ्चिदपि ॥ ३० ॥
 टंकारः स्मरधनुषः फट्कारः क्षमदमाद्रीनाम् ।
 जयकारश्चित्तजनेर्भणितं जयति त्रपावत्याः ॥ ३१ ॥
 ठणिति यदेव वरोरोर्मया श्रुतो नूपुरस्य रवः ।
 भयलोकितगुरुलोकः काञ्चिदवत्यामहं प्राप्तः ॥ ३२ ॥
 ठंश्रुतिमभिसंश्रुत्य क्षीवादी सा क्षपान्तपटिकायाः ।
 नीलमणियासगृह्या कथयति दयिताय मप्यरात्रमिति ॥ ३३ ॥
 टमरुदमत्कारषपट्टं गणेशं विलोक्य चलमौलिम् ।
 दोलितशुण्डादण्डं जयन्त्युमाप्रेमदक्षितानि ॥ ३४ ॥

ङाकृतिभीषितलोके प्रेतैः पितृकानने ह्यसिन् ।
 नरमांसविक्रयागतपुंसो धैर्यं विलोकयत ॥ ३५ ॥
 छिण्डिमघोषः समभूङ्गानस्विनीमानमङ्गाम् ।
 निशि रतवशयुवतीजनकाञ्चीकलकिङ्किणीकाणः ॥ ३६ ॥
 झुल्लिगम्बुभङ्गिलोलां संस्थानविशेषशालिनीं वीक्ष्य ।
 अवहृत्पलाण्डुस्वण्डप्रपाण्डुरां गण्डमण्डलीं सुतनुः ॥ ३७ ॥
 छैण्डिमघाब्दश्रयणस्तनितभ्रमभङ्गुरान्तरा तन्वी ।
 चक्रे सखीर्निराशा राशा यदनायलोकनोत्तरला ॥ ३८ ॥
 डोषीमभृतिरूपकविविधप्रतिरूपकाणि हृष्टानि ।
 प्रतिरूपकं मयाथ व्यलोकि लोकेऽद्भुतं सुभग ॥ ३९ ॥
 डौडुभशिशुं चरन्तं सृतशफरीविवृतवदनान्तः ।
 दर्शयति प्रतिबेलं खेलन्ती दयितमम्बुनि हसन्ती ॥ ४० ॥
 ढकारव इव रतिपतिविजयप्रास्थानिको जयति ।
 प्रयूये शतपत्रप्रसूनपङ्क्तिस्फुटोजादः ॥ ४१ ॥
 दुण्डोत्सवे मुकेशी प्रियहृदि पैटातकं मुष्टिम् ।
 अनुरागमान्तरस्थं प्रीत्येव समर्पयामास ॥ ४२ ॥
 द्यौक्त्वती स्तनाभ्यां देहवकाशं ममापसर परतः ।
 निगदन्तीत्यं दयितं मनस्विनी रात्रिपर्यन्ते ॥ ४३ ॥
 द्तस्याः स्तरामि सारीद्यूतपणे निजपराजयैकफले ।
 पुरुषाविते श्रमाम्भःपरिचित्तमुत्कम्पितोरुवपुः ॥ ४४ ॥
 त्दारुण्यशुणगरिष्ठे निन्दति नाथे पराङ्गनासक्तम् ।
 तारापतिं भद्रश्यांनतानना कमलनयनासीत् ॥ ४५ ॥
 तिमिराभिसारिका सा नासापथनाहृत्तालिकुला ।
 कैर्न विदिता वराङ्गी साङ्गीकृतमन्मथा विधिने ॥ ४६ ॥
 तीरस्थितैणश्चावकनयना प्रतिधिम्यमम्बुनि प्रेक्ष्य ।
 निकटनिषण्णः कश्चित्पुलकितमात्रो जहास नतयदनः ॥ ४७ ॥

तुलयन्त्यां वणिजोऽम्बुजनयनायां पण्यवस्तुनि ।
 त्वरितागतोऽपि चित्रं पण्यग्रहणं विसस्मार ॥ ४८ ॥
 तूलपटीमपहाय स्वपिति सहस्येऽप्यनावृतशरीरः ।
 अवलोकितनिजदयितानन्दपटानन्दितस्वान्तः ॥ ४९ ॥
 ते पत्रिका प्रदिष्टा प्रिययेत्युक्त्वा निवेदिता पुंसाम् ।
 श्रीकारमात्रहसितामवलोक्य चिरं निश्श्वास ॥ ५० ॥
 तैलङ्गंचामनुरक्तस्त्यरितस्तन्वीविलोचनेषु युवा ।
 तां निन्दतिस्म विहसन्विहसन्ती सा तमालिङ्गिहृशम् ॥ ५१ ॥
 तोपपरिफुल्लनयना पुलकितकुचमण्डला वभूव यधूः ।
 यात्रयै शुल्लोके गच्छति शृहरक्षणे निवेश्यैनाम् ॥ ५२ ॥
 तौर्यत्रिकावलोके यत्नभीषातायनागतस्था ।
 सतनुमतनुं विदधती ह्यतनुं सतनुं ततान सा सुतनुः ॥ ५३ ॥
 तस्त्रीजित्परकण्ठी कण्ठीरवमध्यमा रामा ।
 रामारामविहारे हारेण गतो न कस्य संहरति ॥ ५४ ॥
 दलितकमलावलीनां परिमलमनिलाहृतं समापय ।
 शीतानुरा तु तरुणी सविधे भर्तुर्निश्श्वास ॥ ५५ ॥
 दाहदताखिलगात्री श्रीनपि दिवसान्कथं जीवेत् ।
 वेतण्डमुण्डसेयां वारं वारं कुरुध्वमविषादा ॥ ५६ ॥
 दिवसे दिवसे पीनं कुचयुगमानीलवदनमेणाश्याः ।
 आलोक्य तुप्यति पतिः कर्णाभ्यर्णावतीर्णपलितधीः ॥ ५७ ॥
 दीपे दीप्तेः किरणैश्चण्डमरीचेर्जगति ससि चित्रम् ।
 पायः प्रयाति हित्वा वापीशैवालवह्वरी ललिता ॥ ५८ ॥
 दुःसहतरं यदन्ती सखीजने निजविरहजं दुःखम् ।
 श्रुत्वा प्रियस्य शब्दं द्वारि कृशाङ्गी समुदतिष्ठन् ॥ ५९ ॥
 दूरतरदेशगमनोद्युक्तं दयितं जगाद्र हरिणाशी ।
 सायं यास्यति सदनं श्रुत्वेति स संनिवृत्तोऽभूत् ॥ ६० ॥

देवरकरकमलेरितशृङ्गच्युतसलिलधारया सेकः ।
 उद्गतपुलकविनिद्रुवसाहाय्यं व्यतनुतारविन्दाक्ष्याः ॥ ६१ ॥
 दैवमुपालगमाना जिगमिपति प्रियतमे गुरुजनोत्तया ।
 धृतसितवसना वसने यावकमभिषातयामास ॥ ६२ ॥
 दोःपल्लवद्वयेन च्छादयति प्रियतमे प्रियानयने ।
 पृच्छन्ती केति सखीमुत्तरयामास पुलकैः सा ॥ ६३ ॥
 दौर्वाससमिव शापं शकुन्तला द्युतिसंगमे प्राप ।
 बाला गुरुजनयज्ञणमकृत्तरजोद्विष्टशान्तिविधिः ॥ ६४ ॥
 वंदं मुहुर्वदन्ती निवेश्य वृद्धं पतिं सवने ।
 पुलकितगात्री यवनी प्रययौ प्रतिवेशिना सह मदारम् ॥ ६५ ॥
 धनुषा कुसुममयेन स्मरस्त्रिलोकीं विनेतुमसमर्थः ।
 बाले कलयति भवतीं ॥ स्तनगुलिकां धनुर्वल्लीम् ॥ ६६ ॥
 धात्रे पिकाभिश्शिक्षितमक्षरयुगलं वदति बाले ।
 बाले गुरुजनपुरतस्तव पतिमालोक्य हसिताहम् ॥ ६७ ॥
 चिञ्चां चञ्चलहृदयामित्यात्मानं निनिन्द गदिराक्षी ।
 आलोक्य मधुपरहितं कुलं कुसुमाकरे काले ॥ ६८ ॥
 धीरा विलासरभसा तस्याः प्रतिवेशिभिरकारि ।
 सापि तथैवास सदा नमः सतीधर्मदैवाय ॥ ६९ ॥
 धुन्वन्त्यां निजयसनं धूलीभिर्धूसरं तन्व्याम् ।
 प्राप्तं मम लोलाभ्यां जनुषः साफल्यमक्षिप्याम् ॥ ७० ॥
 धूसरितं धूलीभिः शरीरमेतत्क्षतं च गोक्षुरकैः ।
 भङ्गः चलधाली मे तदपि विवेद्यो नियोग आर्यायाः ॥ ७१ ॥
 धेनूनां धेनुभ्यः पुरोधसे शतमदात्त धेनुनाम् ।
 सारं भासारम्भा सुरकरमस्याः सा पश्यति स सारम्भः ॥ ७२ ॥
 धैर्येण सखीवचनात्कृतमान्ना सा निनाय निशाम् ।
 श्रुत्वाय कुक्कुटरुतं प्रतिवोध्यालिङ्गितवती माम् ॥ ७३ ॥

घोरणिरलकालीनां तस्याः प्रियनिर्वृतिं चकारादौ ।

तदनु विलोलनमुखैस्तदनु कथा तदनु रतिविलासः ॥ ७४ ॥

धौताङ्गनाश्रुवदने वद नेयासौ त्वया कियती ।

रात्रिः शृणु चरणायुधकूजितशरणा समापतिता ॥ ७५ ॥

धंधनपरस्तपस्वी मुग्धामालोक्य लुलितमौलिः ।

कर्णेजपवत्कर्णे जपं (च)कारान्यलोकस्य ॥ ७६ ॥

नयरङ्गपिहितगात्री पात्रीभूता युधप्रीतेः ।

नयनानन्दविधात्री रात्रीरेताः करोतु मे सफलाः ॥ ७७ ॥

नावि जनैः पूर्णायामारोहं योपितमशक्ताम् ।

आरोहितुं प्रवृत्तो लेभे नौ गार्हिकस्तदाश्लेषम् ॥ ७८ ॥

निधिमिव जघनं तस्या रोमालीविहितं नवोदयाः ।

नाभीमुद्रासुद्वितमालोक्यानन्दितस्थितस्तूष्णीम् ॥ ७९ ॥

नीवीवन्धे नीवीं दयिते परिमोक्षमसमर्थे ।

पाला जहास निभृतं तथा यमाहासयस्त्वसलीः ॥ ८० ॥

नुत्तं प्रिययात्मानं पृथुना वशोरुहैकेण ।

यात्राजनसंमर्दनरध्यावदने युवा कृतिनमिव मेने ॥ ८१ ॥

नूतनमानन्दपटं प्रथमं सदने जनीर्षाप्ते ।

प्रकटयति गोपयत्यपि गोपवधूर्षिपरिवर्तितोरुपुगा ॥ ८२ ॥

नेय इतोऽयं बालो रोदनशीलः कृतकृतरोषम् ।

आह सा सखीर्बाला नतानना प्रियतमे चिरायति ॥ ८३ ॥

नैशे तमसि शृगाक्षी लक्ष्मीरुत्य प्रियाभियतिम् ॥

चलिताभिदेदसि पदं दोलारूढं मुहुर्मुहुरकार्षीन् ॥ ८४ ॥

नोक्षयति गुरूणा वचनं प्रतिपासरं तदाङ्गणा ।

शृङ्गतापि केतककुमुमान्पानयति पूजायै ॥ ८५ ॥

नौ रांगमो विधाना स्वप्नेष्वप्यसदनो न संगनुते ।

उज्जागरतः समो भ्रमयति हा देवनउत्तमा ॥ ८६ ॥

नन्दकुमारं यमुनातीरोपगतं विलोक्य कापि ययौ ।
 कलशाकलनच्छलतः प्रकटितवक्षोबतटभुजामूला ॥ ८७ ॥
 पतिमभिनववार्तागतमलोक्य म्रियेण कीटदंशस्य ।
 चैलाञ्चलमास्फास्य प्रदीपनिर्वापणं चक्रे ॥ ८८ ॥
 पादयुगप्रक्षालनसमयेऽसिन्राष्ट्र इत्युक्त्वा ।
 रचिताधिकृतापत्या सुतनुस्तनुदक्षिणादाने ॥ ८९ ॥
 पिच्छलतरेऽम्बुपातैः कथमुपयास्यामि वापिकातीरे ।
 इति कृतकरोपवचना गुर्वाज्ञप्ता ययौ मुदिता ॥ ९० ॥
 पतिवानमीक्ष्य तरुणं प्रत्यानयनेऽस्य रचितबहुयोगा ।
 नतवदना स्म प्रातर्द्वे दोषं निवेशयति ॥ ९१ ॥
 पुरतः पदं निधातुं सलिलान्तर्बिभ्यर्ती सुतनुम् ।
 कृत्वा करे पुरोधाः संस्त्रापयितुं षमञ्चकारान्तः ॥ ९२ ॥
 पूजितमानमति विगो(!)स्याग्निमङ्गनाजने भक्त्या ।
 प्रत्युत्थापनसमये प्रति पदमासामसौ मुमुदे ॥ ९३ ॥
 पेटीगृहीतुकामे दस्वी प्राप्ते प्रतीक्षन्त्याम् ।
 दयितायां मौनवतोस्तयोरभून्मन्मथो दूतः ॥ ९४ ॥
 चैतृकविधिप्रवृत्तः करेण पिण्डं समादाय ।
 साकृतहासमैक्षहयितावदनं गुथा कश्चित् ॥ ९५ ॥
 पोत्रिणि तटाकतीरे प्ररूढमुस्ताक्षतिप्रवणे ।
 पार्श्वं सितालिमध्ये करञ्जकुञ्जस्य सौभाग्यम् ॥ ९६ ॥
 पौगण्डयं व्यतीता पल्लीपतिकन्यकोघाने ।
 प्रतिवेशसारिणीजलमलापयन्नैजसारिण्याम् ॥ ९७ ॥
 पण्डितवधुर्ध्विचित्रं पराङ्गनारङ्गरञ्जितमनाः ।
 गर्तरि दिवमुपयाते चितानलान्तः प्रज्ज्वाल ॥ ९८ ॥
 फलितापि सखे छलिता द्राक्षालतिका मनो विनोदयति ।
 परिपाकाधिकसरसा प्रतिपदपरिदृश्यमानबहुबन्धा ॥ ९९ ॥

फाणितपरिवेषणमिषवशतस्तरुणं बधूर्बिलोकयति ।
 सोऽप्यलमिति तां द्वावपि पूर्णं द्रोणं न जानीतः ॥ १०० ॥
 रसिकानन्दनिकायां श्रीमत्कविकामराजरचितायाम् ।
 गतकं द्वितीयमेतत्पूर्णं शृङ्गारकलिकायाम् ॥ १ ॥

चतुर्थ शतकम् ।

जयति स कामः कामं कमनीयतरः कलाकलितः ।
 येन किल जन्मतः प्राग्भविष्यत्ता मोहितौ वितरौ ॥ १ ॥
 कुलमतल्लीमल्लीवल्लीकुञ्जो निलीनालिः ।
 आलोकितो मया किल बालो नालोचितो वशोदायाः ॥ २ ॥
 पृत्तुर्वती प्रियस्य स्वहतसरोरुहरजःपुने नेत्रे ।
 मिथ्यानिमीलिताक्ष्या तूर्णं समधुम्बि मानिनी तेन ॥ ३ ॥
 फेरुषदनानलशिखाप्रभाविभावितपथा निशीथिन्याम् ।
 पद्मशरैकसहायामिसरति धन्यानुरागात्रां ॥ ४ ॥
 कैरवशब्दं श्रुत्याभिसारिकागमनदुन्दुभिष्वानम् ।
 कृतकनिमीलितनयना पत्सुर्नयने विलोकयति ॥ ५ ॥
 यदुना किमिहोक्तेन प्रतियास्ये नैव नागरिद्वयम् ।
 कतिभिर्नवोपभोक्तुं तत्र बलाप्रागरिद्वयुगम् ॥ ६ ॥
 याह् प्रसार्थं दयिते यानत्वाश्लेषमादृतः ।
 सरजसगरन्दतुम्बिलगम्भोजं दर्शयामास ॥ ७ ॥
 विम्ब्यिफलेऽपरपद्मं कुर्वति देवे चकोराक्षी ।
 अमानन्दिनकरयोः सहासन्नोकान्तरं सुनिरम् ॥ ८ ॥
 र्थिजं कामः कन्दो जपन नाभिसया यानम् ।
 कुचमुकुलमुकुन्तितौऽम्मा रोमानीभूम्हो जयति ॥ ९ ॥
 युव एव सवितृमनिधिदमतिरत्यकोटनिः मननम् ।
 अप्राप्तोऽप्युदयं यः सुरानं सकन्दम् चिन्तयति ॥ १० ॥

चन्धयसि केशपाशं तथैव यूनां मनांसि नयनानि ।
 चित्रायतस्य युक्तौ भवति न वा मुक्तिरेतेषाम् ॥ ११ ॥
 भ्रसितोद्भूलितदेहो दिगम्बरः कृत्तिमाञ्जटिलः ।
 सोऽपि-तिष्ठतण्डुले यदि निरतः सकलैः किमपराद्धम् ॥ १२ ॥
 भावं विज्ञातुमना मानिन्यास्त्रिर्यगालोक्य ।
 द्वारोपान्ते विहसति बबल्यकाण्डे पुलकिताङ्गः ॥ १३ ॥
 भित्तौ यूनि विरूढां तिलपुष्पीं दातुमायाते ।
 सा निजपार्श्वविरूढामलुनात्तिलपुष्पिकां सकलाम् ॥ १४ ॥
 भीरु तवायं को वा दुराग्रहो गुरुजनप्रभ्रे ।
 तावत्समयो यास्यति भिषजस्त्वदर्शनावशेषस्य ॥ १५ ॥
 भ्रुवनाधिनाप भवता गघतापहरं किमाचरितम् ।
 विरतिः श्लोकपदादौ प्रतिभाति न मानसान्तर्मे ॥ १६ ॥
 भ्रूषणपरिग्रहार्थं पेटीं सविधे समादधाना सा ।
 हसितागालोक्य सखीं तां च यथावस्थितामकरोत् ॥ १७ ॥
 भ्रूषणमुपागतपति चिकित्सके दातुमवलायाः ।
 धीक्षति नाडीं लोको वैद्यान्तरमाजुहावाशु ॥ १८ ॥
 भ्रूमीभामाकररुहलालितपरिसंशुचचरणाः ।
 स जयति कृष्णः सस्मितवदनस्त्राम्यां सहासमुपदृष्टः ॥ १९ ॥
 भ्रूगिनगालोक्य करे दाम्भोरपसारितकराद्या ।
 गिरिजा जयति करग्रहपरिचालितपाणिलेशेऽपि ॥ २० ॥
 भ्रूकलिमाणसस्यं ददती भ्रूयाणि पृच्छती वार्ताम् ।
 कनकमययउरान्तस्त्रक्षणमभिवेशयामास ॥ २१ ॥
 भ्रूविभङ्गीलोलां गद्गायां धीक्ष्य फलहंसीम् ।
 दंसं गभेपयन्तीं पथिकः सुथगात्रतामाप ॥ २२ ॥
 भ्रूयुपः कुसुमं मान्याकारिणि न जहाति ते लब्धः ।
 नापिति वारिनोऽपि द्वि किङ्करवैपृष्टमधुपेऽस्मिन् ॥ २३ ॥

मालाकारिणि मालामेनां कण्ठे ममार्पय प्रीत्या ।
 एया भवति महार्घा परतन्त्रां मां विजानीहि ॥ २४ ॥
 मितभापिणि तनुमाने सुरसे धृतलाघवासि तनुमाने ।
 कथमिव सुरतौ दास्यं कुरुते तन्वति मयि रतौदासम् ॥ २५ ॥
 मीलतु कुमुदं चन्द्रः प्रयातु चास्ताचलं रविरुदेतु ।
 प्रभवामि नाम्बुजाक्षीं परिमोक्षुं निजभुजकोडात् ॥ २६ ॥
 सुपितरदनक्षतादरमपहृतनखरक्षतं तन्व्याः ।
 कृणितनेत्रप्रान्तं तस्याः स्मरचेष्टितं स्मराम्यनिशम् ॥ २७ ॥
 मूकः केतकपत्रं मुग्धामालोक्य पाटयामास ।
 सापि करस्थितमम्बुजमघोमुखं व्यसनुस प्रसभम् ॥ २८ ॥
 श्लेषादीनां गणके कथयत्यायव्ययौ क्रमशः ।
 पृष्टस्तृतीयभावं कया स जगाद समं भावम् ॥ २९ ॥
 नैरेयघूर्णिताक्षिणि पृच्छत्यर्धं सहासमथ यूनि ।
 अपहृतचेलाञ्जलया जगदे करकद्रव्यं गृहाणेति ॥ ३० ॥
 मोचयति जीवितेशे पश्चान्मम कञ्चुकीबन्धम् ।
 उच्छिन्नबन्धमूलः पुलकः समभूत्सखि ममाङ्गे ॥ ३१ ॥
 मौहूर्तिकेन कथिते प्रयासदिवसे श्वगेह्यतेः ।
 गमनागमने भित्तेरपाकरोतीष्टिकाः सुभ्रूः ॥ ३२ ॥
 मण्डनभृत् बालं मातृकुलादागता सुतनुः ।
 कृतकृतकरोपठरला स्थापयति प्रतिपदं बिलोकयति ॥ ३३ ॥
 यजति निजगेहनाथे प्रातर्निद्राति मीलदक्षिमुगा ।
 पार्श्वस्थभिच्छिमंरूढजारमुन्वमीड्य हसिता सा ॥ ३४ ॥
 यागं कुर्वति पत्न्यौ प्रवसति जारे समागते प्रपृम् ।
 भ्रून्मल्लगोपायितनयनजत्रं सा हरोद निरम् ॥ ३५ ॥
 युगत्री रयाप्रनाघोरमीलद्विकमिता कुमुदपङ्क्तिः ।
 बाष्पं किमप चित्रं नैराश्रि प्रेम्णि निर्बन्धः ॥ ३६ ॥

मूना कम्पितधैर्या स्वपतिं दृष्ट्वा पलितशीर्षम् ।
 प्रतिवेशवधूस्नेहच्छलतः प्रच्छन्नकमकर्षीत् ॥ ३७ ॥
 येनोपहासविषये वयसि न तत्कार्यमित्युक्ता ।
 नियमग्रतापदेशाद्भ्रूश्चयनाभ्यासमातनुते ॥ ३८ ॥
 चैर्ग्रथितेयं वेणी सुगन्धतैलैः कचान्समीकृत्य ।
 मम कृतसीत्कारायास्तान्येष नखानि तां विमोक्षन्तु ॥ ३९ ॥
 योजनगात्रं चलितं पान्थं सुकुमारमिन्दुमुखमीक्ष्य ।
 दर्शयति बलात्स्वगृहं स्वास्तुततर्पं कमायसथ्याश्रया ॥ ४० ॥
 यौवनगर्वितमध्यगमारमावसथं निनीपन्त्योः ।
 विरचितवक्रकराङ्गुलि जयतितरामावसथ्ययोः कलहः ॥ ४१ ॥
 यन्मपदाहुष्ठयुगप्रहितो न पदास्पदं करी चलति ।
 अभिसारिकाकुचद्वयदर्शनसंजातवारणाशङ्कः ॥ ४२ ॥
 यः प्रतिषदं सरीभिः शिक्षावशतो न्यधायि हृदयेऽन्तः ।
 उपपतिरिव सोऽपि गतो मानः प्रियदर्शनावसरे ॥ ४३ ॥
 रत्नस्तम्भे स्वीयां प्रतिमामालोक्य रोपकल्लुपाक्षी ।
 स्वान्तर्जनसमयोद्वेष्टकरकमला वीक्ष्य तां जहास वधूः ॥ ४४ ॥
 राजपथे विक्रेतुं कन्दुकयुगलं च लोहसर्पं च ।
 आगतयोरथ मूनोर्मिथो जयत्यर्धनियमोक्तिः ॥ ४५ ॥
 रिक्तोदपात्रकरतलमास मृगाक्षी सरिच्छीरे ।
 गुज्जदलिपुञ्जमस्तुलबस्तुलजाले लताकुञ्जे ॥ ४६ ॥
 रीतिमयभूषणापि हि चलति वधूः सा निमीलिताक्षियुगा ।
 गर्भभरमन्यराङ्गी पुरः सपत्न्याः सकांस्वभूषायाः ॥ ४७ ॥
 रूतमाकर्ण्य पिकानां का नाम न संभवेदुत्का ।
 कथगुपनयाम्यनिद्रां चन्द्रांशुविभावितां रात्रीम् ॥ ४८ ॥
 रूपभरगर्वशीला बाला वैवाहिके समये ।
 नन्दति निजमयनजनेऽञ्जनचिन्दुः स्वालिके व्यतनोत् ॥ ४९ ॥

- रेणुपरिधूसरालकचरमतनुः स्फोटितस्रवलयालिः ।
 भ्रमकलशा रुदन्ती बाला ज्ञानकैर्गृहमयासीत् ॥ ५० ॥
 रैवतकभूपरिसरे भैभीभामायुतः कृष्णः ।
 व्यत्ययमकरोद्विनिमयमनयोज्यैष्टाकनिष्ठिकाभावे ॥ ५१ ॥
 रोमलतिकालवाले पयौ रसं नयनखञ्जनद्वन्द्वम् ।
 अतिनृप्तिभावमासं रसमास्वादयति नान्यमिदम् ॥ ५२ ॥
 रौरवचर्मावृत्तया योगिरतासक्तया तमसि ।
 जालिङ्गच भीषितः पतिरुपागतो मन्दमेणाक्ष्या ॥ ५३ ॥
 रङ्गाजीववपूटीपरिपाटीं को नु विन्देत ।
 सममेव युवजनानां मनांसि चासांसि रञ्जयति ॥ ५४ ॥
 लज्जानताननायाः परिणयने भर्तृसंमुखीनायाः ।
 ऊर्ध्वीकृतसारायास्तदाननालोकनं जयति ॥ ५५ ॥
 लाक्षारञ्जितचरणा चरणायुधकूर्जितं श्रुत्वा ।
 प्रक्षालयति स्त्रीयौ चरणौ सलिलैरहो हृष्टा ॥ ५६ ॥
 लिखति स्म मदनलेखं कमलदले नसरलेखन्या ।
 पद्येपुरेय पद्यं कथमकरोदिन्द्रियं सुम्भम् ॥ ५७ ॥
 लीलादृष्टदुस्तेषोचरलितताराम्युजाक्षी सा ।
 म्लसस्त्रीमध्यविदिष्टा बलमीं तव पश्यति प्रसभम् ॥ ५८ ॥
 लुलितालका बरोरुः समागते नैजगृहनाथे ।
 अर्थोन्मीलितनयनं देवरमभिधीजयामास ॥ ५९ ॥
 लूनामपि तिलबार्तां विलोक्य हृष्टिकाङ्गना परितः ।
 न भ्रमर दुःस्रमन्तर्द्रष्टव्या कोशक्षणवाटी ॥ ६० ॥
 लेखसमर्पणसमये क्रोधाविष्टे परापिपती ।
 राशी जगाद कथमिव हन्तव्योऽयं मदीयकायन्यः ॥ ६१ ॥
 लैङ्गिकमषापिता मा सख्या विरहानुत्ता बाल्य ।
 नतिगिपतस्रमवादीदधुना शरणागतादमिति ॥ ६२ ॥

लोलनयनस्य पुंसः सविधेऽन्यजनस्य हृतवती चित्तम् ।
 चैलाञ्चलसंयमनव्याजादभिर्दाक्षितैककुचा ॥ ६३ ॥
 लौहित्यं स्फटिकान्तः संक्रान्तं कौमुभं प्रदर्शयतः ।
 सत्रासमन्यमेनं नत्तानना दर्शयामास ॥ ६४ ॥
 चलिता प्रवसति दयिते द्वारोपान्तेषु गुन्द्रसलिलेन ।
 अपिपिच्छति साकूतं शंसन्ती त्वरितपरिवृत्तिम् ॥ ६५ ॥
 लङ्घितुमसमर्थोऽयं दाक्षिण्यं वितग्दत्तयत्रायाः ।
 बहु मानयति कटूक्तिं तद्यातृप्रेमयन्त्रितो मन्त्री ॥ ६६ ॥
 चारं चारं सुतनुर्द्वारमुपागत्य वीक्षतेऽश्रुमुखी ।
 नो यास्यतीति प्रथमप्रस्थितकान्तस्य साध्वानम् ॥ ६७ ॥
 विधिवन्नैजपुरोहितपूजायां चरणसंस्पर्शे ।
 बनितायाः करसुगलप्रस्वेदेनागवत्पाद्यम् ॥ ६८ ॥
 धीरुत्तिकुञ्जभयनं कोटरपारावतालिङ्गुङ्कारैः ।
 सुरतप्रवृत्तयूनोरनुकुरुते मणितमिव सततम् ॥ ६९ ॥
 चेत्रं सहासदेवरकरोद्भूतं वीक्ष्य जलजाक्ष्याः ।
 वेणीदण्डाहतिततिसंक्रमितः पृष्ठतोऽपि च स्नेहः ॥ ७० ॥
 वैशसमात्मप्रेम्णोर्विलोक्य सा नावदहूतीम् ।
 स्मरमपवर्तिततारकमालिख्य चिरं निदायतप्त(भुवि)भूमौ ॥ ७१ ॥
 वौपद् प्रातर्मग्नं कोऽन्तर्युक्त्वा स्थिते तूष्णीम् ।
 अध्वर्युर्न जुहोति धावाभूम्यन्तरं पश्यन् ॥ ७२ ॥
 बद्धनचतुरः कुतुकी यतमानो वेदिकामध्ये ।
 विष्णुक्रमणं बहुशस्तनोति मग्नं विना चित्रम् ॥ ७३ ॥
 शयने निद्रापगमात्ताम्यन्मनसोः स्वगौरवव्रतयोः ।
 रुफ्याकुरुतं श्रुत्वा जयतितरां किमपि तद्भूतोः ॥ ७४ ॥
 शातमृगराजनखरत्रुद्यत्करिकुम्भमुक्तमुक्ताभिः ।
 अध्वानमीक्ष्य कीर्णं मोदं खेदं दधौ समं बाला ॥ ७५ ॥

- शिव शिव शिविरं त्यक्त्वा किं करवै सखि बहिर्गतो दयितः ।
 साकूतं च सदासं मया समाकुञ्चिते देहे ॥ ७६ ॥
 शीतोपचारनिकरं शिशिरे सहतेऽम्बुजाक्षी सा ।
 सोऽपि तदीयकुचद्वयसंस्पर्शात्स्नेदगावहति ॥ ७७ ॥
 शुद्धं दिनं पतिगृहं प्रेषयितुं पितरि पृच्छति द्विजं कन्याम् ।
 आकर्ण्य संमुखीनं शुक्रं सा मोदमाषते ॥ ७८ ॥
 शूलं दत्त्वा स्कन्धे पुनरित्थमिति प्रतापितो जगदे ।
 अद्यापि न मम हृदयादपयान्ति तदीयनयनान्ताः ॥ ७९ ॥
 शौचमिवाधिगम्य प्रियाकुचद्वन्द्वमथ मनसि ।
 कुर्वन्मनोरथशतं जज्ञे कर्तव्यतामूढः ॥ ८० ॥
 शौचवजारमुपागतमसुको मम मातृभगिनीजः ।
 इति सख्ये गुरुणां पुरतो निर्व्याजमेणाक्षी ॥ ८१ ॥
 शोधयति लिखति पुस्तकमधिके पठति प्रिया रात्रौ ।
 दीपोद्द्योतनमिषतल्लेले रक्षां निवेदयति ॥ ८२ ॥
 पाद्कौशिकं शरीरं शिष्याय गुरौ प्रकाशयति ।
 साकूतहसितबदना जगद् काचिद्भ्रं किमज्ञेषु ॥ ८३ ॥
 शुण्ढादण्डाहृष्टे ग्रामासन्ने वटे भग्ने ।
 मातङ्गजेन पद्मजनयना नयनाम्बु तत्यान ॥ ८४ ॥
 षोडशसहस्रवनिताः समं स रमयन्हरिर्वपः ।
 फटं पुराणपुरुषः पुरुषैरितरैः प्रतिस्पर्ध्यः ॥ ८५ ॥
 षण्डोऽपि काममाविष्कुर्वन्नारोपितं सरावेशम् ।
 सेदयति कामिनीमथ किमद्भुतं सखि मयि विपत्ते ॥ ८६ ॥
 सरसीसलिलान्तर्गतमधोमुखं सलिनाननं तरुणम् ।
 वीरस्वित्ता विलोच्य स्नाङ्गे पुलकानवीचद्दहाटा ॥ ८७ ॥
 सा निजसस्त्रीषु बहुशो रचितमियथाचिद्भानुरुतिः ।
 सहस्रागतं विलोच्य प्रियभवता मग्नितास्यासीत् ॥ ८८ ॥

सिद्धिं नैजां स्त्रीषु प्रथयितुमुपघट्टमर्ककन्यायाः ।

वृक्षाधिरोहसंस्थां कुतुकी कश्चित्प्रदर्शयति ॥ ८९ ॥

सीतां लक्ष्मणचरितं प्रजावतीं नित्यशोऽभिगायन्तीम् ।

दृष्ट्वा श्रावयति परं तारा सुग्रीवचरितानि ॥ ९० ॥

सुपगा परावलोकि प्राप्तं अनुपः फलं ममाक्षिम्याम् ।

अकुसुमफलोद्भवानां का नु मदन्या स्थली लोके ॥ ९१ ॥

सूरिणि कथयति धर्मं परदारांश्चिन्तयेजेति ।

आकर्ण्य चञ्चलाक्षी साचिसुखी प्राहसत्सुमुखी ॥ ९२ ॥

सेकेनार्द्रतनुः सा देवालष्वार्पिकाभ्ररचितेन ।

प्रलेदपुलककम्पा नार्यायै गोपयामास ॥ ९३ ॥

सौरभवाहनमद्य स्वप्नेऽहमपश्यमिति पतिवचः श्रुत्वा ।

प्रथमं मुदितापि भृशं रुरोद परमङ्गना काचित् ॥ ९४ ॥

सोमार्थनिभं नखरक्षतं नवं प्रतिनिशं स्र(र)ते दयितम् ।

किमिदमिति दर्शयन्ती विहसन्ती खेदयति हलिकयोया ॥ ९५ ॥

सौरतखेदात्सुतं विहसन्ती कापि संजगाद पतिम् ।

आवां मिथःसहायौ कुर्वः प्रविभज्य कार्यमर्षार्धम् ॥ ९६ ॥

संतत्यभाववशतः खिले परिपृच्छति द्विजं दयिते ।

नैजमनपायिवन्ध्याभावं श्रुत्वा मुमोद मदिराक्षी ॥ ९७ ॥

हलिकाङ्गनान्धतमसाऽभिसारिणी निकटदेवकुले ।

हस्तेन परामृशती बुभुजे पान्थेन दृष्ट्वापेण ॥ ९८ ॥

ह्रासपरिपाटलाधरमाकूणितनेत्रमुल्लसद्गण्डम् ।

अलमिति यन्मदिराक्षी जगाद तत्कृन्तति हृदन्तः ॥ ९९ ॥

द्विमनिविदास्त्रिष्टतनु प्रपीडितोरोनममिशयानम् ।

रुतये नु मिथुनमसकृत्प्रबोधयति द्वैमनः पवनः ॥ १०० ॥

रसिकानन्दनिकायां श्रीमत्कविकाभराजरचितायाम् ।
शतकं तृतीयमेतत्पूर्णं शृङ्गारकलिकायाम् ॥ १ ॥

हरिकृष्णभट्टविरचितं
सीतास्वयंवरकाव्यम् ।

श्रीराजराजोऽजनि यस्य गेहमाशिश्रियच्छ्रीः श्रितचाररूपा ।
सीताभिधाना जनको जनानां यथा सुतानामविता तथा सः ॥ १ ॥
शुधिष्ठिरो भीमपराक्रमश्च जगन्नयेऽध्यर्जुनकीर्तिरासीत् ।
अलंकृताहीनकुलः कुलाब्जप्रकाशमानुः सहदेवतुल्यः ॥ २ ॥
तस्मिन्नेन्द्रे मिथिलाधिनाथे स्वर्गस्पृहायां शिथिलादरोऽभूत् ।
न वासवस्य स्मरति स्म बीक्ष्य तं नन्दनं निन्दति नव्यवाटीः ॥ ३ ॥
शुली शिबोऽभूत्सगदोऽथ विष्णुः सरुद्रविस्तस्य सुतोऽथ मन्दः ।
उद्यानवेशः समभूत्सगुल्मः क्षयी शशी नैव जनस्तदाभूत् ॥ ४ ॥
कथा पुराणे खलु पाण्डुपञ्चकस्याप्युदावर्तवती स्रवन्ती ।
अभूत्तदा सप्रदरोऽरिवर्गस्तस्मिन्भरां शासति घोरधीरे ॥ ५ ॥
सस्याभवच्छ्रीर्दुहिता हिताम चराचरस्याखिललोकवन्धा ।
अयोनिजा चेतसि गन्यमाना निजेऽभिधानं चरितार्थमस्य ॥ ६ ॥
क्षणे क्षणे सेक्षणमीक्षकाणामपारलावण्यसुयासमुद्रे ।
निमज्जयन्ती भवसौम्येन प्रकाशितं रूपमवाप सीता ॥ ७ ॥
पुत्री पवित्रीकृतवंशगेहां देहान्तरद्भ्रितपञ्चवाणाम् ।
प्रतर्क्यतर्कागमशुद्धबुद्धिरहो विवाहे समयं स मेने ॥ ८ ॥
अचीकरत्कृतमनल्पशिल्पैः सुशिल्पिभिः स्वर्पतिशिल्पिकल्पैः ।
वसुंधरामण्डलमण्डनाभं सीताविवाहाय स मण्डपं तम् ॥ ९ ॥
भसारसस्फाटिकपद्मरागरीः सुकिर्मिरितमध्यभागः ।
सुराङ्गनामज्जनजातरागं यो मण्डपेऽन्वगमत्प्रयागम् ।
वाराङ्गनागीतिविधानुयादाः प्रवीणवीणारवरागभिन्नाः ।
नृणां वितेजुः सगृह्यनादा यच्छालभसीकृतगानशङ्गी

वातोर्मिभिर्दोलितसत्पताकाश्रेणिः समेतागरुधूमवल्लया ।
 यत्रोपरिष्ठाच्छ्रितयामुनौघमन्दाकिनीजां श्रियमन्वकार्षीत् ॥ १२ ॥
 सोपानमार्गैरुपरि प्रयातो जनो विहर्ता यदधित्यकासु ।
 कनीतदृग्गृत्तिरुपत्यकासु गजावलीः कूर्मकुलानि मेने ॥ १३ ॥
 यत्कुट्टिमाट्टालविटङ्कवासैः कलापिभिर्दुन्दुभिर्मन्द्रनादः ।
 अमानि धीरश्वनिरम्बुदानामकालकेकीकृतलोकचित्रैः ॥ १४ ॥
 अम्रंलिहाम्रस्थसुरेन्द्रनीलप्रभावितानन्दजलाशया यत् ।
 नानामणिह्रस्महेन्द्रचापं पाथोऽपि दाल्यूहकुलं ययाचे ॥ १५ ॥
 प्रतप्तजाम्बूनवजालमुक्तैर्मुक्तागणैर्यत्र सुधासवर्णैः ।
 सुमेरुशृङ्गागतगौरगङ्गाप्रवाहलक्ष्मीरुररीकृताभूत् ॥ १६ ॥
 यद्विचित्रागो लिखितस्य स्त्रिङ्गैरनङ्गलेसस्य सुवर्णवर्णैः ।
 चमत्कृतावाचनचातुरीभी रोमाञ्चकस्याञ्चति चञ्चलाक्षी ॥ १७ ॥
 पुरंदराशाचितमिस्तिनद्धैः स्फुटज्जपापाटलपद्मरागैः ।
 सूरौदयानन्दमनायि यत्र मुहुर्निशीथेऽपि च कोकलोकः ॥ १८ ॥
 वर्षास्वपि स्वर्णपिनद्धरजयद्दीर्घिकानीरनिवासदृष्टाः ।
 मृणालिनीबीजभुजो मराला न मानसं मानसमप्यनैपुः ॥ १९ ॥
 यच्चन्द्रशालाश्रितगायकानां स्थानप्रदानोत्सुकनायिकानाम् ।
 गेयं विपञ्चीगुणरागपेयं मध्यंदिने साध्वधिनोद्दिनेशम् ॥ २० ॥
 बालाननै स्फाटिकजालमालास्फुटैः स्फुटतामरसाभिरामैः ।
 मन्दाकिनीस्वर्णसरोजराजीशोभा शृशं यत्र समन्वभावि ॥ २१ ॥
 सितोपलावद्धतरासु यत्र स्त्रीणा स्फुटत्कोकनदोपमेपु ।
 लाक्षारसस्फालितपादपद्मपदेपु पद्मीयति चञ्चरीकः ॥ २२ ॥
 यदङ्गणे विदुमभूमिसस्थास्तद्रामसंसृष्टवल्लभावाः ।
 जवाकिरंश्चञ्चुपुटेन कीरा मुक्ता मुहुर्दाडिमबीजबुद्ध्या ॥ २३ ॥
 निधाय यत्राजगवं स चापमिति सितीशोऽय पणं वमाण ।
 यो भङ्गद्यतीमं शुजवीर्यशाली स जानकीजानिरपूर्वमाली ॥ २४ ॥
 (कुलकम्)

दूता दिग्गन्तेषु जगुस्तदासामितीशकोदण्डकखण्डकृचः ।
 तस्मै नृषो दित्सति देवतामां कन्यां विनिद्राम्बुरुहायताक्षीम् ॥ २५ ॥
 श्रुत्वा पर्णं पार्थिवपुङ्गवस्य निजं मुजावीर्यमखर्वगर्वाः ।
 कन्यानिमित्तं बहु मन्यमाना दिग्म्यः समाजग्मुरयो नरेन्द्राः ॥ २६ ॥
 कलिङ्गवङ्गाङ्गतिलङ्गगौडपाञ्चालनेपालकमालवेशाः ।
 सौवीरगन्धारकभत्स्यमद्रत्रिगर्तकानर्तविदर्भनाथाः ॥ २७ ॥
 फाम्बोजकर्णाटफकामरूपकाश्मीरयुक्तेरलकेद्रयानाम् ।
 करूपसिन्धूत्फलसौभशाल्वपटञ्चराणागधिपा युवानः ॥ २८ ॥
 चीनान्धलाटद्रविडाधिनाथा द्वीपाधिपास्तीर्णपयोधयोऽपि ।
 रूपधिया न्यकृतपञ्चधाणाः प्रचण्डकोदण्डधरा धरेन्द्राः ॥ २९ ॥
 परयुज्जगामावनिपालचक्रं चकाङ्कुशाम्बोरुहमत्सवज्रैः ।
 महार्हचिह्नैरुपलक्षिताभ्यां पद्भ्यां नरेन्द्रोऽपचितिं निकीर्षुः ॥ ३० ॥
 विषाय तेषां विधिवन्नृपाणां यथाक्रमं शक्रपराक्रमणाम् ।
 अर्घ्यादिकं कृत्यमनर्षशीलः प्रावेशयत्तान्निजराजधानीम् ॥ ३१ ॥
 रम्येषु हर्म्येषु सुरेन्द्रसन्नकलेष्वनल्पाद्भुतचित्रवत्सु ।
 यासाय तान्मासबतुल्यधामा समादिशच्छ्रीजनको जनेशः ॥ ३२ ॥
 आधोरणा विश्रमर्षावभ्रुवर्षाघो रणानामिह श्रेर्विसोदः ।
 मत्तद्भजानां प्रवरान्नृपाणां मर्तं गनानामिह ये विदन्ति ॥ ३३ ॥
 रथोत्तमान्सारथ्यो यथा स्वं तथा पृथक्चक्रुरथो हरिम्यः ।
 भारीह एके विदधुर्दिभारान्क्रमेलकान्मेलितमृत्यवर्गाः ॥ ३४ ॥
 वेदेहसुदैरुपकल्पितं तद्भुतभुतं स्वादु चतुर्विधालम् ।
 तिक्तोपणान्मैर्लवणैः कपायै रसैर्लसदाञ्जनवर्गसंस्थैः ॥ ३५ ॥
 सर्वे तथा भूमिभुजोऽप्यमुञ्जन्मैम्बमश्रेषु समृत्यवर्गाः ।
 वीदयामरा यद्बहु मेनिरे स्वात्सुषाधिपत्वाद्भुतधाधिपत्सम् ॥ ३६ ॥
 शुभे तियाशुसगुणोपपत्ते लभे तथा दीनवन्देतादीने ।
 रद्वे महामण्डनमण्डिताङ्गं राजा महारानधमाजुहाय ॥ ३७ ॥

रङ्गान्तरं लोकवरं वरास्ते समं समासेदुरदीनसत्त्वाः ।
 आकर्णितेनाद्भुतवर्णनेन गुणेन कृष्टा इव कन्यकायाः ॥ ३८ ॥
 मयेन या रत्नमयेन सृष्टा द्रव्येण नव्येन पृथ्वासुतस्य ।
 जिता सभा येन विराजितापि ते मण्डपे मण्डनतामवापुः ॥ ३९ ॥
 ततो नभःस्तम्भिसभासुरोच्चविमानवातायनलम्बिविम्बैः ।
 स्त्रीताविवाहागतपार्थिवानां स्वर्गीयवर्गैः समलोकि लोकः ॥ ४० ॥
 देवा नृदेवा अपि पूर्वदेवा रक्षांसि यक्षाः प्रतिकर्मदक्षाः ।
 नागाः सुपर्णा अपि हेमपर्णाः समाययू राजसुताविवाहे ॥ ४१ ॥
 तस्मिन्समाजे न ममुर्न लोकास्तत्रानुमानं त्वहमेतद्गृहे ।
 यद्दर्शितं स्वीयमुखे जनन्यै जगच्चरस्थावरमन्व्युतेन ॥ ४२ ॥
 नृपः श्रिया निर्जितकामरामां श्यामां गृहीमण्डलमण्डनाभाम् ।
 घात्रीकरालम्बितचारुमालां बालां समाजेऽथ समाजुहाय ॥ ४३ ॥
 अहं निराधिर्न गृणालिनीव विना हरिं स्मामिति तर्कयन्ती ।
 मुहुर्भयं किञ्चन चिन्तयन्ती दुःशासनाच्चेतसि रावणाच्च ॥ ४४ ॥
 पदे पदे निन्दितधार्तराष्ट्रा पराक्रमं कर्तुमशक्नुवन्तः ।
 वरा इतीमे हृदि मन्यमाना कृष्णेव सा संसदभाष स्त्रीता ॥ ४५ ॥
 (युग्मम्)

रराज तद्राजसभागता सा सुभासितानां सविधे ब्रह्मणाम् ।
 सुरासुरैः क्षुब्धसुदुग्धसिन्धोः पारथिता श्रीरिव चारुरूपा ॥ ४६ ॥
 जितो गतेनैव गजः सुराणां भ्रुवा धनुः कल्पलताङ्गयष्ट्या ।
 तया कटाक्षैः किल कल्पवृक्षा जिता नृपाः कामदुषापि वृष्ट्या ॥ ४७ ॥
 जितेन्दुवक्रं जितरम्ममूर्हं युगं तु कण्ठो जितकम्बुरस्याः ।
 अङ्गैरियं निर्जितसर्वरत्नैः कृता विघात्रा बहुलप्रयत्नैः ॥ ४८ ॥
 अस्यां स्थितायां जनकात्मजायां लोकावलीमध्यमणिप्रभायाम् ।
 रत्नार्थिभिर्दानवदेववृन्दैर्मुग्धैः स दुग्धान्बुनिधिर्मगन्धे ॥ ४९ ॥
 न खड्गनो विस्मयते निरीक्ष्यैतस्या विशालं चपलं च चक्षुः ।
 विलोक्य को धैर्यमुपैति लोके न खड्गनो यस्य तुलामुपैति ॥ ५० ॥

अस्या भ्रुवो ये धनुषः कटाक्षैः शरैः स्मरस्यापि जिता युवानः ।
 तज्जेतुरीशस्य कथं धनुस्ते सज्यं विधातुं मनसापि शक्ता ॥ ५१ ॥
 विलोक्य तां लोकनमस्कृताङ्गीमनुष्टुवन्नप्सरसो रसोल्वैः ।
 इत्थं यचोभिः सुमनस्तरूणामपूजयँस्ताः सुमनोभिरैताम् ॥ ५२ ॥ (कुलकम्)
 राज्ञां तदालोकनलोलुपानां मनः परं हृदिषु संक्रम्यम् ।
 आसीत्स्वितानामतिविसितानां मनुष्यभावेऽप्यनिमेषवस्त्वम् ॥ ५३ ॥
 विलोक्य तस्या यदनं मुधांशुं कन्दर्पपाथोनिषिष्टद्विहेतुम् ।
 यिकाशमीयुर्मस(भ्रुव)मुल्लसन्ति तेषां मनःकैरवकोरकाणि ॥ ५४ ॥
 निपीय रूपं हृदि सस्मरुस्तद्विलोकनायामरनायकं ते ।
 तथाजुनं तत्परिरम्भणाय स्तवाय शेषस्य सहस्रशीर्ष्णः ॥ ५५ ॥
 सौवर्णसिंहासनसंस्थितानां सुरेन्दुवंशोद्भवपार्थिवानाम् ।
 प्रकाशिते बन्दिजनैश्चरित्रे संचारिते चागरुचारुधूपे ॥ ५६ ॥
 आहारि हैमाचलसानुगानां यशमराणां क्षितिपैरभिख्या ।
 संबोध्य सीतां विबुधेज्यबुद्धी राज्ञः पुरोधा गिरमित्यवादीन् ॥ ५७ ॥
 अमृतपूर्वे भयतीमदभ्रवलोल्लसद्भ्रुगिमुजां समाजे ।
 वैदेहिगङ्गाधरधन्वमङ्क्रे दाता वरेण्याय वराम तातः ॥ ५८ ॥
 इतीरयित्वा विरते द्विजेन्द्रे शृगेन्द्रवत्पर्वतशृङ्गतस्ते ।
 निजासनेभ्यः सहस्रोदतिष्ठन्परामृशन्तः परिषोरुवाहन् ॥ ५९ ॥
 लामाय सुक्षेणशिरोमणिस्ते दर्पादहंपूर्विकया कयापि ।
 धराधिपा गाढतरङ्गराजशूडामणेश्चापसमीपमापुः ॥ ६० ॥
 ते यीक्ष्य चापं गुरु शंकरस्य न शंकरं सज्जविधानकान्दे ।
 भृशं कराभ्यामपनेतुमीशाश्चतुर्दिगीना अपि नावनीनाः ॥ ६१ ॥
 फेचिच्छ्रुजाम्यां मुजगेन्द्रभोगमहेन्द्रमातङ्गकरोपमाभ्याम् ।
 उज्वेतुकामा जगृहुस्तदैशं धनुः पुनश्चान्यदियुं न शोकुः ॥ ६२ ॥
 निःश्वासमिप्वासमवेत्त दैवं बान्धमबान्धकामनोहरसस्याम् ।
 असृष्टितं ममिभुजो यममुद्यंसतस्त्वलब्ज्या विधिविप्रश्लाः ॥ ६३ ॥

हतौजसो निर्जितवैरिवर्णं निजान्मुजान्धिग्धिगिति ब्रुवन्तः ।
 ततो नृपाः स्वानि निवेशनानि यथागतं जगमुरवाञ्जुखास्ते ॥ ६४ ॥
 अभग्नमग्निप्रतिमप्रभावैः कौदण्डमाखण्डलतुल्यवीर्यैः ।
 निरीक्ष्य चिन्ताम्बुधिमग्नचित्तो जगाद् वाचं मिथिलाधिनाथः ॥ ६५ ॥
 चापो न कृष्टः किल राजकस्य शर्वस्य सर्वस्य च गर्वहारी ।
 केनापि नाटङ्कि न चाप्यचालि निर्वाारमुर्वीतलमद्य जातम् ॥ ६६ ॥
 न चक्षमे राक्षसलक्षनाथो गर्वस्य पाथोधिरहीनबाहुः ।
 बाहूज्वृतस्याणुधराधरेन्द्रस्तत्कैकसीसूनुरिदं वचोऽस्य ॥ ६७ ॥
 सलीलमामीलितभीमचक्षुश्चक्षुःश्रवा चा सुकथाप्रसङ्गः ।
 सायङ्गमज्ञाननिधिर्व्यसर्पत्सर्पाधिराजोरुधनुःसमीपम् ॥ ६८ ॥
 चापं स संचालयितुं न सेहे बलात्यये शंकरकिङ्करोऽपि ।
 मृगेन्द्रतीभेन्द्रविदोर्बिदारैर्गोष्ठश्चतुर्थस्यपिवोऽपि गौः किम्(?) ॥ ६९ ॥
 गतेषु भूपेषु निवेशनानि पुलस्त्यसूनावपि भग्नद्रुपे ।
 विषादिचित्ते जनके जनेशचिन्ताकुले चापि कुले निमेष्य ॥ ७० ॥
 निमग्नित्तो मग्नयिदां धरिष्ठो गाधेरथो सूनुरगाधबोधः ।
 समाययौ सानुजरामयुक्तो नृपेण सार्धेण च सोऽभ्यगामि ॥ ७१ ॥
 सत्कृत्य सत्कृत्यविदर्चनाभिर्मुनिं ततो दाशरथी रथीशः ।
 जमज्जदानन्दसुधासमुद्रे भद्रं हि सत्संगमतः किमन्यत् ॥ ७२ ॥
 तेषूपविष्टेष्वथ विष्टरेषु विशिष्टशिष्टाचरणे निविष्टः ।
 अतिष्ठिपट्टिलवेन पृष्टे मृत्यान्मृषोऽनुष्ठितपाणियोगान् ॥ ७३ ॥
 रथाङ्गशब्दैः प्रतिराजरथ्यं ह्येपाभिरद्यद्रजशंहितैश्च ।
 समाकुलं मद्भरुत्सूर्यभोगैः मुत्तलनैरीत्सुत्सुप्रथमः ॥ ७४ ॥
 प्रसादमालायदबालचन्द्रविम्वाननां राधवरूपत्रुद्धिम् ।
 प्रेम्णा पपुः पौरपुरन्ध्रिवर्गा ह्यर्गोलसन्मशुलमसुनेत्रैः ॥ ७५ ॥
 मुनिं तदानुमजतो नृपस्य प्रत्यम्भगोमाहुतचित्तवृत्ते ।
 मुहुर्दृष्टुं च न चघरीकौ निपेततू रामयुगारविन्दे ॥ ७६ ॥

पक्षोल्लसद्सहस्रनेत्रपुरोहितश्रीनिबहं वहन्तः ।
 अशीतरुक्मैक्षिकवंशदीपाः प्रापुर्गहामण्डपमण्डनत्वम् ॥ ७७ ॥
 रामं निकामं नयनाभिरामं कामं निपीय क्षणमीक्षणाभ्याम् ।
 सीताधिसंघौ पतितारिषि धैर्ये चरीकरीति स तरीमनल्पाम् ॥ ७८ ॥
 हैमासनाध्यासिषु तत्र तेषु पत्रेषु पद्मप्रभवैलभेषु ।
 वृषो निधायाञ्जलिमाल्यमौलिं मुनिं बुभुत्सुस्तमिदं जगाद ॥ ७९ ॥
 कंदर्पवर्षापहृदेहसंपत्कपाटचक्षा युगदीर्घबाहुः ।
 अयं सुतो वंशमलेकरिष्णुः फलङ्कशाका(स्वा)रहितस्य कस्य ॥ ८० ॥
 अधिष्ठितां लोकगुरुर्विलोक्य धियं तदीयां विनयं नयं च ।
 राजानमाजानुविलम्बिषाहुं तं ज्ञापयिष्यन्वृषिरेतदाह ॥ ८१ ॥
 अयं दरी दाशरथिः कुमारो वंशाङ्कुरः पङ्कजिनीमियस्य ।
 यत्पादपद्मस्य परागसङ्गात्सुखीत्वमापाथ शिलाप्यहत्या ॥ ८२ ॥
 मन्ध्वरध्वंसनपक्षरक्षःकक्षानलस्ताडितताडकोऽयम् ।
 सलक्ष्मणः पूर्णबलक्षपक्षेऽप्यलक्ष्मणपदमेन्दुचितासहासः ॥ ८३ ॥
 धरामरापायविधाघतीन्द्रः सुहृत्समुद्रोल्लसनेकचन्द्रः ।
 समप्रलापप्यमुधासमुद्रः प्रतीतनामा भुवि रामचन्द्रः ॥ ८४ ॥ (विशेषकम्)
 मकाशिते तद्गुणसिन्धुबन्धो ध्रौत्वश्रुतिप्रीतिमुधाविधाने ।
 महर्षिणा हर्षणगद्गदस्य धराधिपस्याजनि लोमहर्षेः ॥ ८५ ॥
 स आशितं पाद्वनसाद्रदोर्षं निरूप्य रूपं जितमीनफेतोः ।
 मेनेऽस्य योम्यां तनयां परस्य समन्तयोपित्कुलर्मीलिरत्नाम् ॥ ८६ ॥
 तद्रूपपीयूषसुसानुमृतेः सुकर्मणं तर्कयतोऽप्य चापम् ।
 यभूव भूपस्य स रामचन्द्रश्चकोरकोको(!)दितमावहेतुः ॥ ८७ ॥
 निपीय रूपं नयनाभिरामं निद्राम्य वंशं तिलकं नृपाणाम् ।
 कुमारमेनं च कुमारमारकल्पं राशाभ्यपायि प्रति गापिषुव्रम् ॥ ८८ ॥
 इयं कथा सार्यवदा मुपाभिर्ज्वरातिदूने रमने गितैव ।
 चित्तेन पुत्रीपणतापि तेने मापुर्ननाधिगति गाभिर्ग्नोः ॥ ८९ ॥

अस्माकमस्मिन्हृदयाधितापे गतोऽस्ति दृग्गोचरतां कृपालो ।
 मवान्मुनेऽवग्रहतापितानां काले कृपीणामिव चारिवाहः ॥ ९० ॥
 वितापमन्तःकरणं विधिसुर्दित्सुः पुनर्जीवितमस्य विप्रः ।
 ऊचे कृपाद्रावितचिचवृत्ताः पराधिभङ्गप्रयत्ना हि सन्तः ॥ ९१ ॥
 एतद्धनुर्भेत्यति रामचन्द्रो वृथा कृथा मा नृप तापमन्तः ।
 विधेहि विश्वासभृते मदुक्ते तदत्र तेऽहं प्रतिभूर्ममामि ॥ ९२ ॥
 तमःसु दुर्गेष्विव काननेषु न चित्रमानोः स्खलति प्रभावः ।
 चापेऽन्यभूपालयशःशशाङ्कस्यर्भानुकल्पेऽपि तथास्य शक्तिः ॥ ९३ ॥
 तद्वाक्यपीयूषरसातिवर्षार्हर्षाकुले राजनि जायमाने ।
 मानेन कस्त्यारतुपारभृत्सुतां सुता सावनिचक्रभर्तुः ॥ ९४ ॥
 मुनिर्मनाग्हासविलासभासं समादिदेशाथ जयेति रामम् ।
 कौदण्डमालोक्य लोकमीमं महीपतेः पूरय शूर कामम् ॥ ९५ ॥
 श्रुत्वा वचः कौशिकवंशकेतोश्चेतोहरं प्राञ्जलिरग्रतोऽस्थात् ।
 जनस्य राज्ञो जनकस्य रामस्तथात्मनो वा जनकात्मजायाः ॥ ९६ ॥
 तं प्रण्यपसद्गुरुमाहितार्मिं कर्तुं धनुर्भञ्जनमञ्जनामः ।
 मृगेन्द्रविक्रान्तगतस्ततोऽसौ चण्डीशकौदण्डसमीपमागात् ॥ ९७ ॥
 निरीक्ष्य तत्कार्मुकमुग्रतेजाः प्रगुप्तभोगीश्वरभोगभीमम् ।
 भीमस्य भीमासुरभीतिकारि प्रदक्षिणं दक्षिणलक्षणोऽगात् ॥ ९८ ॥
 ततो गृहीत्वैककरेण रामः कामप्रसूनेष्वसनं यथैव ।
 द्रागाततज्यं मिषतामकर्षीत्सभासदामेतददीनसन्धः ॥ ९९ ॥
 आजिष्णुजिष्णुस्तमचारुचापधनं विनिन्दन्स वपुःश्रिया तत् ।
 चकर्ष हर्षं जनयञ्जनानां वमञ्ज मञ्जन्दशमौलिमानम् ॥ १०० ॥
 छन्ना नरेन्द्रैर्न विचालितं यद्भयं धनुस्तद्रधुनन्दनेन ।
 कार्यं सदस्रोस्रविधानयोग्यं-विधीयते जातु न तारकाभिः ॥ १०१ ॥
 किमत्र नित्रं त्रिपुरारिचापोऽमुना सलीलं शकलीकृतो यत् ।
 मदान्यमातङ्गघटां परिष्ठः किं केसरी न प्रजरीहरीति ॥ १०२ ॥

विलोक्य लोकेन जयेति तस्य सपर्यया सार्धमुदीर्यमाणे ।
 सीता समारोपयदस्य कण्ठे कण्ठीरवाकुण्ठपराक्रमम् ॥ १०३ ॥
 जितप्रवालेन नखैस्तलेन करेण मालामवलम्ब्य माला ।
 वर्षा वर्षामरभूरुहाणा पुष्पाणि गन्धोन्मदपदपदानि ॥ १०४ ॥
 यवौ समीर सुरसिन्धुनीरविकाशिपङ्केरुहरेणुगन्धि ।
 महोत्सवे तद्दिशि देवनुज्ञा मन्द्र मुहुर्वन्दुमयो विन्दु ॥ १०५ ॥
 सभा जयन्ती च समाजयन्ती त राघव भाष(द्)वती नुनाव ।
 आकर्ष्य कर्णे प्रणिधिप्रणीत कठोरकोदण्डविघट्टन तत् ॥ १०६ ॥
 अभूत्स तापाय दक्षाननस्य सिन्धोर्यथा वाहवह्व्यवाह ।
 अभामि मानापहर नरेन्द्रैर्विन्ध्यस्य नि श्वस्य तदा महर्षे ॥ १०७ ॥
 रङ्गेऽमुमानीतवतोऽस्य विश्वामित्रत्वमत्र स्फुरतीति चित्ते ।
 चक्रोरवस्त्रीतियुजि क्षितीशे तदात्मजाया च कुमुद्वतीवत् ॥ १०८ ॥
 पयोधिवत्कौशिकवशदीपे तमोपहोऽराजत रामचन्द्रः ।
 गुरु गुरोश्चित्रद्विखण्डजस्य स्मृति(र्त्वी)न्तिरम्कर्तुमपि क्षमम्बम् ॥ १०९ ॥
 वज्रु स यार्तामजनन्दनाय विदेहराज प्रजिघाय तूर्णम् ।
 सा केतुमिस्तोरणमण्डलैश्च साकेतपूर्गुरिविलोकनीया ॥ ११० ॥
 विलोकितायाखिललोकसारा सारामकासारवती द्विजेन ।
 गृहान्निरीक्ष्याखिलसागराणा रत्नैर्विचित्रानथ नागराणाम् ॥ १११ ॥
 पिप्रोऽविदाद्राजगृह विशाल वियद्विभागाश्रितचन्द्रशालम् ॥
 प्रम्फन्दितेन म्वरयाद्यथावत्साविष्टै र्वागतवाक्यपूर्वै ॥ ११२ ॥
 समर्हणै पङ्क्तिरथेन तेन समाजितेनाशु सभाप्यभा(जि) ।
 धरातुरापाहि निवेद्य पूर्व विप्र प्रणाम मिथिलापिम्य ॥ ११३ ॥
 रामस्य त चिन्मसुप्रसक्तैर्येकेन वाक्येन जगाद् भूय ।
 द्विजाधिपाद्वागमृत निषीय पीयूषत स्वादुरस रसेन्द्र ॥ ११४ ॥
 समादिग्रहसैन्यपतिं ब्रजानु प्रयाणघोष रात्र घोषयेति ।
 प्रास्तानिके दुन्दुभिमन्द्रनादे सम समुज्जृम्भति दिक्षु मनु ॥ ११५ ॥
 (सुम्पम्)

यथायथे क्षत्रियपुङ्गवास्ते संनद्य भेजुर्वरवाहनानि ।

मतङ्गजैः कञ्जलशृङ्गितुङ्गैस्तुरङ्गमैर्निर्जितवातवेगैः ॥ ११६ ॥

वरूथिभिर्दाशरथी रथैश्च सेनाजंगामान्धुतयोधजुष्टा ।

संगच्छमानं बहुमानपूर्वमभ्यागतः सम्यतमं तमर्च्यम् ॥ ११७ ॥

उपानयत्स्वं पुरमानिनाय स मैथिलः कोशलदेशनाथम् ।

धराधिपौ वासवविद्यपालसमौ समाजं समये समेत्य ॥ ११८ ॥

कन्याकुमारोद्बहनोत्सवं तौ बितेनतुः स्वप्रमुत्तानुरूपम् ।

तां रामरामाधरणे ह्यभिरुयामाख्यातुमीशः कथमेकजिह्वः ॥ ११९ ॥

शेषोऽप्यशेषाननयुग्मसंख्यैर्यां तच्छतैर्वक्तुमनीश्वरः स्यात् ।

परापवादानृतदूषिताया गिरः पवित्रीकरणाय कृत्यम् ॥ १२० ॥

तितिक्षुभिः क्षाम्यमिदं कवीन्द्रैः शुक्तस्य मे यद्गुरुडायितं स्यात् ।

अपारसंसारपयोधिपुरे निमज्जतां नैकजनुस्तनूनाम् ॥ १२१ ॥

पोतायितै रामगुणैरुदारैर्भूयात्कृतार्था भग भारतीयम् ।

स्वनाम रामास्त्रिककामधाम निष्कामनिःश्रेयसदं चदन्ति ॥ १२२ ॥

ग। सन्तु तेषां यमयातनास्ता या इन्द्रवज्रादपि दुःसहाः स्युः ।

नयद्द्वीभूतमभूतपूर्वमुदाह्ववाविष्कृतशान्ति पुंसाम् ॥ १२३ ॥

भवत्कथाकर्णनमाधुरीभिरुपेन्द्रवज्रादपि तत्कठोरम् ।

वर्णा भयदर्शनपूर्णकर्णाः संसारपाथोनिधिमुत्तरन्ति ॥ १२४ ॥

(युग्मम्)

किमत्र चित्रं द्विजबाहुजाया गतिं लभन्तेऽप्युपजातयोऽन्ये ।

त्रिभिस्त्रिपद्यात्रितचारुवृत्तैः कृतं यथाबुद्धि मया बुधैस्तत् । •

विलोकनीयं रघुनन्दनस्य यतो यशो लोकगुरोर्गुरुत्वात् ॥ १२५ ॥

श्रीधीरपीताम्बरनन्दनेन कृता सकृत्सत्कविवन्दनेन ।

• हत्सारिसारस्वतदिव्यघाता काव्यं प्रणीतं हरिकृष्णनाम्ना ॥ १२६ ॥

श्यामा कामाधिरामा सविषगततडित्कामरामाभिरामा(म)-

श्यामाबागाक्षिष्टा सकलजनमनःप्रीतिकाम्बिनीव ।

विभाजद्भूरिमूषामणिकिरणहरीप्यासशोभा विवाहे

जीयात्पुत्र्या धरित्र्याः सह नहलगुणस्रग्धरा राममूर्तिः ॥ १२७ ॥

इति श्रीहरिकृष्णभट्टविरचितं जानकीसप्तमं काव्यं समाप्तम् ।

श्रीमन्नराजदीक्षितविरचितं

षड्दुर्णनकाव्यम् ।

निजार्धहृतशंकरं सफलदैत्यनाशंकरं

जगन्धितयशंकरं स्वजनचित्तनिःशंकरम् ।

ममाशु भजतः पुरं धृतवसुंधरान्तःपुरं

फरोत्तु निजतः पुरं पशुपतेः, सदान्तःपुरम् ॥ १ ॥

श्रीसामराजगुरुनाथपदं विभान्य

श्रीसामराजपदपद्ममिलिन्दकोऽहम् ।

श्रीकामराजपितृपत्नरिसेपनेन

श्रीकामराजपृतनारचनानां करोमि ॥ २ ॥

आज्ञया विबुधेभ्यस्तस्य पर्यर्तुं(!)कृतसेनकः ।

शूलपाणिं शिवं जेतुं च्चाल कुमुमायुधः ॥ ३ ॥

सौरभ्यसौरभितसौरभमजरीपु

भुङ्गावली विजयते विजयाय वृताम् ।

श्रीमन्महामदनभूमिपतेः सदैव

संलमतीक्ष्णतरवाणधनुर्लतेव ॥ ४ ॥

भृङ्गाङ्गनालिनिबहैर्गंधुपानलब्धैः

संवेष्टितानि परितो नवकिंशुकानि ।

किं फालहृटरसलेपनलेपिता हि

चन्द्रेषवः स्वरनृपभ्य वने विमान्ति ॥ ५ ॥

मलयजनितवृक्षोद्भूतवालमवाल-

प्रकरसुरभिवाहैर्गन्धवाहैः समन्तात् ।

तरलतरलचञ्चत्पल्लवा भाति रम्भा-

सरणिरिह पताकालीच कामस्य रात्रः ॥ ६ ॥

नूनं वियोगिजनवैरिचमूजयाय

निर्गच्छतः कुपितकामनराधिपस्य ।

उच्चैरसालकलिकामधुपानमत्त-

पुंस्कोकिलध्वनिभिषेण ररास ढक्का ॥ ७ ॥

प्रसूनधनुरुद्धहन्कुसुमपञ्चबाणांस्तथा

यिनिर्जितजगन्नयः कृतसहायपुष्पाकरः ।

त्वमीदृश इति स्मरक्षितिपतेः क्षितौ कूजितैः

स्तुबन्ति पिकबन्दिनस्तुहि तुहीति जानीमहे ॥ ८ ॥

अग्रे समागतवियोगिचमूसमूहा-

न्गुज्जामिषात्कलकलेन निवारयन्तः ।

अग्रस्थपत्तय इवालिगणाः प्रयान्ति

श्रीमन्महामदनभूमिपतेर्वनेषु ॥ ९ ॥

इति वसन्तवर्णनम् ।

भृङ्गाङ्गनारवमिषाङ्गनदेवताभिः

संवादितानि कुसुमानि सुपाटलानाम् ।

श्रीप्लस्य कामपृतनाजनराष्ट्रिकस्य

शृङ्गाणि भान्ति पुरतो विषिनेषु मन्ये ॥ १० ॥

भृङ्गाङ्गनारवमिषाङ्गनदेवताभि-

र्नैजास्यवायुपरिपूरणवादितानि ।

श्रीकामभूपुरतो विषिनेषु मन्ये

सूर्याणि मल्लिकुसुमानि शुचौ विमान्ति ॥ ११ ॥

तीराधिरूढलतिकाव्रजमण्डपासु

फुल्लारविन्दमधुगन्धमनोहरासु ।

अग्रेगताधिकपरिश्रमजातखेदाः

केचिज्जनाश्च सरसीषु गता विमङ्गम् ॥ १२ ॥

अथ नवधनपत्रालीविचित्रं मनोज्ञं .

मधुरतरपयोभिर्वक्रपर्यन्तपूर्णम् ।

कुचयुगलमपश्यद्यत्प्रपापालिकानां

शकुनकलशयुग्मं दूरतः कामभूपः ॥ १३ ॥

पकाग्रसंभृतिवृत्तच्छदपञ्चशाखं(ख-)

युग्माञ्जलिं नवरसालवनीमपश्यत् ।

मध्येपथं नु बलिताम्बसरक्षकस्य(?)

द्वैतीयकं शकुनमेतदनङ्गभूपः ॥ १४ ॥

इति प्रोक्तवर्णनम् ।

असितफगलनीलक्षञ्जलाशृङ्गलोऽसौ

विशदतरबलाफालम्बिनक्षत्रमालः ।

मदजलमपि मुञ्चन्केफिनादासघण्टो

द्विरद इव पयोदः शम्बरारेर्विभाति ॥ १५ ॥

चपलकनफविद्युद्धरुगया शोभितास्यः

सुरपधनुर्विचित्रिभूतपल्यायनश्च ।

समयधृतबलाफापङ्क्तिवल्गाच्छरज्जु-

स्तुरग इव पयोदः शम्बरारेर्विभाति ॥ १६ ॥

नीलाच्छाम्बरचञ्जलाञ्जलसत्सौवर्णचीनाञ्जल-

प्रादुर्भूतपयोधरा समयसद्वंशाग्रसंरोहिणी ।

नानावर्णसुरेन्द्रकार्मुकगहादण्डं दधाना पुरः

श्रीगत्कामनृपस्य सादरमियं वर्षानटी नृत्याति ॥ १७ ॥

विद्युत्सुवर्णकृततन्तुनिबद्धमान-

देवाधिपायुधृतातुलवंशदण्डा ।

आसारगुच्छरुचिरां घनवादिकाब्जा-

मारुख याति नु वियच्छिविकामनङ्गः ॥ १८ ॥

१. 'वनिता वनरक्षकस्य' इति भवेत् माहिनीमिलान्तः. २. 'भूयसीवृ' उ. ७ इत्यु-
पादिसूत्रेणोकारान्तोऽपि धनुःशब्दः.

अनिलकलितचक्रः श्याममेघाश्वयुक्तः
 सतततरलविद्युद्वैजयन्त्यागिरामः ।
 स्तनितधृतविलान्तःकालसूताधिरूढो
 रथ इव च विहायः शम्बररोर्विभाति ॥ १९ ॥
 इति षष्ठावर्णनम् ।

भक्षत्रमौक्तिकमणालिघृतः समन्ता-
 द्रोदोऽन्तरालपृथुदण्डविराजमानः ।
 ऊर्ध्वं शरत्समयमानवसंधृतोऽयं
 कामातपत्रमिव भाति कलाधिराजः ॥ २० ॥
 श्वेतोत्पलप्रकरगन्धवहेन गन्ध-
 त्वाहेन पार्श्वनिकटस्थितमानवेन ।
 आन्दोलितं विशदनूतनकाशपुष्पं
 कामस्य चामरमिवावनतं विभाति ॥ २१ ॥

मदक्षयबशादिवावगलिताच्छुच्छन्नजं
 कृतोच्चतरकंथरारुधिरनालिकाधिष्ठितम् ।
 धनान्तशरदन्तरासमयमानवप्रोद्धृतं
 चकार शिखिनं विधिर्मदनधूम्रवर्णं नु किम् ॥ २२ ॥
 जवजितभरुदालीशरदस्वच्छमेघ-
 प्रकरसुरगरूढा भ्रुकटाक्षात्तशस्त्राः ।
 अमरनगरनार्यः प्रौढयुद्धाश्ववारा
 इव मदननृपस्याथान्ति पार्श्वे च पश्चात् ॥ २३ ॥

पृष्ठारोहितवस्त्रसन्निकरश्रीराजवेपोचित-
 स्वच्छानेकतदायुधोज्ज्वलपरीधानांशुकग्रन्थयः ।
 संध्यारागकडारशास्त्रपयोबाहव्रजाः पृष्ठतः
 श्रीमत्कामनृपस्य आन्ति करभाः किं सत्वरं वेगिनः ॥ २४ ॥
 इति शरद्वर्णनम् ।

अग्रे तदात्वगतवाजितदश्ववार-
 पाश्चात्यसादिगणवाजिखुरोद्धताशु ।
 रोदोन्तरालमधिकृत्य विसर्पभाणा
 धूलिच्छटेव परितः शुशुभे हिमानी ॥ २५ ॥
 युद्ध गणाधिपतिनापि शिवेन कर्तु-
 मासाद्य शीतगिरिदुर्गमनङ्गभूप ।
 आस्रसवानथ निजान्परिभारकाश्या-
 न्सेनानिबेक्षनविधिं त्यरित विघातुम् ॥ २६ ॥
 सध्याविचित्रविधाधिकवर्णशोभि
 कीरालिनद्धरसन तुहिन विभाति ।
 रोदोन्तरालमधिकृत्य दिगन्तसम्भ
 किं चीवरदरण्येतदनज्जराज ॥ २७ ॥
 भस्तोदयाद्रिशिखरोज्ज्वलकीलनद्ध-
 सूर्येन्दुसान्द्रतररदिमसुरश्मिनद्धम् ।
 तारावलीसमशुक्कालिविराजमान
 कामाम्बरालयमिवाम्बरमथ भाति ॥ २८ ॥
 बायोर्निवारकदिगष्टकपर्वताच्छ-
 सम्थापिताश्मकलश तुहिनर्तुपूषा ।
 सूर्यास्तकालजनित मसुस तुषार
 किं चन्द्रिकास्तरणमेतदनद्धराज ॥ २९ ॥
 इति हेमन्तमणनम् ।
 कर्तुं निर्जरसुन्दरीगिरिमलान्कर्णावतसान्क्षणा-
 दुद्धातानि सरोरुहाणि क्षिदिरे जानीमहे कानिचित् ।
 पानीय सरसीषु पातुमथ तन्मङ्गु गतै कानिचि-
 च्छ्रीमत्कामनृपम्य हस्तिनिवहैरन्मृलितानीव किम् ॥ ३० ॥
 धनुस्तीक्ष्णान्वाणान्मिथतमपि निघाय म्वपुरतो
 गणानामीश त कुमुमविशिसो ज्याम्वतिप्रलान् ।

इतीवेयं चित्रं सकलकुसुमोत्फुल्लनमिपा-
 द्धसन्ती कुन्दानां विपिनसरणिर्भाति शिशिरे ॥ ३१ ॥
 अचपलतरभृङ्गाक्रान्तमध्यस्थभागं
 नरगस(?)नवपुष्पं भाति संमोहनाय ।
 किमु नवरजताव्यस्थालिकास्थैणनाभी-
 धुसृणजगुटिकेयं स्थापिता मन्मथाये ॥ ३२ ॥
 कुन्दप्रसूनकलिकाशरपञ्चकस्य
 तस्फुल्लपुष्पभरकार्मुकमाविधाय ।
 श्रीमन्मनोजनृपतिर्हि मनो हरस्य
 लक्ष्मीचकार गिरिजाभिरतं नु कर्तुम् ॥ ३३ ॥
 तद्ग्राणविद्धहृदयः सद्यं विलोक्य
 पार्श्वस्थशैलतनयाननचारुपद्मम् ।
 हृष्टान्तरः स हि बभूव तथा यथाशु
 स्वार्धाङ्गभागसुहृदं किल तां चकार ॥ ३४ ॥
 कुर्धते च नमस्तस्यै मन्मथाय सुराधिपः ।
 ततः प्रासादमानीय पारितोषिकगादिशत् ॥ ३५ ॥
 तत्पारितोषिकमसौ शिरसाभिवन्ध
 सद्यो गृहीतविजुघाधिपसंमताज्ञः ।
 गत्वा स्वकीयसदनं रतिमाविलोक्य
 हृष्टान्तरः समभवत्स मनोजभूपः ॥ ३६ ॥
 इति शिशिरवर्णनम् ।
 इति श्रीष्यान्भवकरोपनामकश्रीकामराजदीक्षितात्मजश्रीयजराजदी-
 क्षितविरचितं पद्मनुवर्णनकाव्यं समाप्तम् ।

श्रीसामराजदीक्षितविरचिता

शृङ्गारामृतलहरी ।

सिन्धुसुताकुचकुङ्कुमपाटलवक्षःस्थलं किमपि ।

उपवीणितं च निगमैः सदानटालं महः कलये ॥ २ ॥

नरहरिविन्दुपुरंदरजनुषा विदुषाय सामराजेन ।

शृङ्गारामृतलहरी विरच्यते रसिकजीवातुः ॥ २ ॥

तत्र तावद्रसो विचार्यते ।

स्थायिभावो रसः ।

ननु स्थायित्वव्यपदेशतया रसस्य नैरन्तर्यापत्तिः । मैवम् । विरुद्धाविरुद्ध-
भावानभिभाव्यतया स्थायित्वव्यपदेशो, न तु नित्यतया ।

उक्तं च भरतेन—

‘विरुद्धा अविरुद्धा वा यं तिरोधातुमक्षमाः ।

आनन्दाङ्कुरबीजोऽसौ भावः स्थायिपदास्पदम् ॥

केचित्तु स्थायिवृत्तिरूपः सूक्ष्मोऽन्तःकरणपरिणामविशेषोऽन्तःकरणात्मा
धर्मधर्मिणोरभेदादित्याहुः । वस्तुतस्तु—आनन्दरूपप्रकाशमार्गं स्था-
यिभावावच्छिन्नं चैतन्यं रसः । स्थायिभावावच्छिन्नपदेन चित्स्वरूपं
ब्रह्मैव ‘रसो वै सः, रसं देवायं लब्ध्वानन्दी भवति’ इति श्रुतेः । आनन्दप्र-
काशत्वं तु भग्नावरणत्वमिति बोध्यम् । तेनावरणसत्त्वे न रसोद्बोधः । आव-
रणं त्वज्ञानमेव । विषयान्तरासक्तिरिति यावत् । अत एवोक्तं ‘चर्च्यमाण-
तैफ्रमाण’ इति । तथा च पानकरसन्यासेन ‘सुहृर्गुहश्चर्च्यमाणो ब्रह्मानन्दा-
स्वाद इय प्रादुर्भवन्नलौकिकचमत्कारी भग्नावरणतया स्वप्रकाशरूपो रस
आविर्भवति’ । चर्चणा चानन्दाभिव्यक्तिः ॥ ननु कथं विषयान्तरग्यासक्तावपि
न सेति चेत् । न । विभावादिज्ञानाभावात् । अत एवोक्तम्—‘विभावादिजीवि-
क्षावधिः’ इति । भावयति चासयति (इति) भावो वासना तेन विगलितवासनेषु
न रसप्रसङ्गः । ननु चिदानन्दोद्बोधः कथमन्तःकरणवृत्तिविशेषः स्थायि-
भावाभिव्यक्तावेवेति चेत् । न । इदमवगम्यम् । वेदान्तमते ज्ञानत्वावच्छिन्न
आत्मभाननैयत्यात् काव्येऽपि ‘विभावादिभिव्यक्तः स्थायी’ । तस्याभिव-
व्यक्तावन्तःकरणवृत्तिरूपायामात्मापि चैतन्यानन्दस्वरूपो मासते । आत्म-
मनोयौगरूपात्मभानसामग्रीसत्त्वात् । तथा च पर्यवसितमेवान्तःकरणवृत्ति-
विशेषस्थायिभावाभिव्यक्तावानन्दरसोद्बोध इति । तत्र च विभावादिसंभे-
दोऽप्यावश्यकः ।

उक्तं च भरतेन ।

‘स्वादः काव्यार्थसंभेदो ब्रह्मानन्दसमुद्भवः’ इति ।

काव्यार्थो विभावादिः, संभेदो ज्ञानम् । उक्तं च ‘विभावानुभावव्यभिचारिसंयोगाद्रसनिष्पत्तिः’ इति । तथा चालम्बनोद्दीपनगेदाद्विभावो द्विविधः । तत्रालम्बनानि ललनादीनि, उद्दीपनान्युद्यानादीनि, अनुभावाः कटाक्षादयः, व्यभिचारिणो निर्देहादयः । अत्र केचित् ‘सरलेनैव कुशोदरि विलोचनेनास्ति हस्तगा जगती । क्रूरारालेन पुनः कठिने किं काङ्क्षसे यूनाम्’ इत्यादौ कटाक्षादीनामुद्दीपनत्वप्रतीतेः कथमनुभावरूपतेति चेत्, नायिकानिष्ठकटाक्षस्य नायिकानिष्ठरसेऽनुभावकतया नायकनिष्ठरसे तु तस्योद्दीपनत्वेऽपि नानुपपत्तिलेशोऽपि । रसत्वं च रसो रस इत्यनुभवसाक्षिको जातिविशेषः । स्तम्भादिकारणतावच्छेदकतया रसत्वजातिसिद्धिरित्यन्ये । आदिपदाद्भरतोक्ताः स्वेदरोमाश्चप्रमुखा अवगन्तव्याः ।

‘स्तम्भः स्वेदोऽथ रोमाश्चः स्वरमङ्गोऽथ वेपथुः ।

वैवर्ण्यमश्रुप्रलय इत्यष्टौ सात्त्विका मताः ॥’ इति ।

ते यथा—

‘रोमाश्चः कुचयोः स्वरच्युतिरथो वाचां प्रपञ्चे पदे

स्तम्भः स्वेदपरम्परापरिचिता गण्डस्थली मुध्रुवः ।

वैवर्ण्यं वदनेऽश्रु लोचनयुगे विम्याधरे वेपथु-

मालिन्यं हृदये तदद्य विषयः प्रायो हरिर्नेत्रयोः ॥’

तत्प्रत्येकोदाहरणे वेपथुस्तम्भौ यथा—

‘मूर्धं यात पदं न याति पुरतः प्रादुर्भवत्कम्पया

वक्षोजद्वयभारखिन्नतरमाक्रान्तं मृशं जहया ।

आवासोऽप्यतिदूरं एव जनकैर्यास्येऽहमित्येकया

तस्थे सस्मितमाकलय्य तरुणं कुञ्जोदरे बालया ॥’

‘शृङ्गारधीरकरुणारौद्रहास्यभयानकाः ।

वीभत्मान्द्रुतसंज्ञौ चेत्यष्टौ नाट्ये रसाः स्मृताः ॥’

केचित्तु—

‘नासीः खेलनरागि पीतवसने वद्धान्दरं शैशवे
नाभूश्चन्द्रमुखीसुखं गिरिधरे रञ्जि क्षणं यौवने ।

नादास्तान्तिमदब्जनामचरणे बुद्धिं परं चार्द्धके
चेतश्चिन्तय चक्रपाणिचरणावन्तेऽपि खेदं जहि ॥’

इत्यादिप्रतिपाद्यो निर्वेदस्यायिकः क्षान्तोऽपि नवमो रस इति प्राहुः ।
प्रपद्यस्तु प्रकृतेऽनुपयुक्तत्वादुपेक्ष्यः । तत्र शृङ्गारत्वं ॥ रतिप्रकर्षं सति
रसत्वसाक्षाद्याप्यजातिमस्वम् । सत्यन्तकृत्यं स्पष्टम् । विशेष्यदलं च भावसं-
करेऽतिव्याप्तिवारणाय । निरुक्तिस्तु ।

‘शृङ्गं हि मन्मथोज्जेदस्तदागमनहेतुकः ।

पुरुषप्रमदाभूमिः शृङ्गार इति गीयते ॥’

स च संभोगविमलम्भभेदाद्विधा । संभोगलक्षणं तु विमलम्भभिन्नत्वे
सति रतिप्रकर्षत्वम् ।

स्वरूपमुक्तं कारिकाकृता—

‘अनुरक्तौ निषेदेते यत्रान्योन्यं बिलासिनौ ।

दर्शनस्पर्शनाथैश्च संभोगोऽयमुदाहृतः ॥’

तत्र दर्शनं त्रिविधम् साक्षाच्चित्रस्वमभेदात् । साक्षाद्दर्शनं यथा—

‘विलसन्तीविविशदीकृतरोमराजि

राजीवलोचनयुगं परिमीलयन्तीम् ।

बाहू मुहुर्बलितकंधरमुखिपन्ती

शातोदरीं त्यजति न क्षणमक्षि मेऽद्य ॥’

स्पर्शनं निधुवनं यथा—

‘न्युञ्जीमूतं कनकशिखरी ह्यादिनी बद्धमूला

खेलत्येया वियति विसृजत्येष ताराफटम्बम् ।

भूयः स्विन्नं गिलति तमसां वृन्दमिन्दुं सरोजं

सुम्बत्येनं कुसुमधनुषः सृष्टिरन्यापि धन्या ॥’

रतिप्रकर्षं सति इष्टानाप्तिर्विमलम्भः ।

तदुक्तम्—

‘भावो यदा रतिर्नाम प्रकर्षमधिगच्छति ।

नाधिगच्छति चाभीष्टं विप्रलम्भस्तदोच्यते ॥’

‘संभोगेऽतिव्याप्तिवारणाय विशेष्यदलं, सत्यन्तं च करुणेऽतिव्याप्ति-
वारणाय । वस्तुतस्तु सत्यन्तपदादानेऽपि प्राप्तियोग्यत्वस्याभीष्टविशेषणात्
‘आशाबन्धः शुभीभूतश्चिन्तादिव्यभिचारकः । विरहाकरुणाभीष्ट’ इत्युक्ते
करुणेऽभीष्टस्य प्राप्तियोग्यत्वाभावात् करुणेऽतिव्याप्तिः । सच अभिलाषविर-
हेर्ष्याप्रवासशापहेतुकः पञ्चधा । तत्र यूनोरन्योन्यप्राप्तीच्छा अभिलाषः ।

यथा—

‘दरविकसितपुण्डरीकपर्पन्निदिडविडम्बनदक्षमक्षि तस्याः ।

अलसवलितमुल्लसत्प्रमोदं कथमपि मन्मथमन्थरं मयि स्यात् ॥’

देशैक्येऽपि गुर्वादिपारतड्याजिरोषो विरहः । तज्जो यथा—

‘केनापि त्वयि कारणेन सुतनोर्नोपागते देहली-

मघासीघदकाण्ड एव चरितं तस्याः किमाचक्ष्महे ।

पाटीरैर्गरलायितं सुमनसां वृन्दैः स्फुलिङ्गायितं

चन्द्रेणापि दिवाकरायितमहो हरैर्भुजह्लायितम् ॥’

यूनोः प्रेमानुबन्धाद्विनाकारणं कोप ईर्ष्या स च मानः ।

‘अस्तस्रस्तौ गगनसरसीसारसः शीत्तरश्मि-

स्तारा हारा अपि विगलिताः कण्ठतो यामवत्याः ।

जज्ञे चैतन्नमुच्चिरिपुदिव्चुम्बि मार्तण्डविम्बं

मानप्रन्थिस्तदपि यतते त्वां न भोक्तुं कृशाङ्गि ॥’

प्रभासो देशान्तरस्थितिस्तद्वेतुको यथा—

‘चैत्रे नेत्रे वितरति रुजं कन्दली गुरूहाणां

सूचीवेधं श्रवसि तनुते काकली कोकिलानाम् ।

सेर्ष्यं फार्श्यं दिशति विशिलैः पञ्चभिः पुष्पघन्वा

तन्व्यास्तापं सृजति विसिनीपत्रपर्यङ्कशय्या ॥’

शापो मुन्यादिकोपस्तद्धेतुको यथा कालिदासस्य—‘त्वामालिख्येत्यादि ।’

तत्र शृङ्गारस्य प्रथमगणितत्वात्तदालम्बनमृतत्वान्नायका निरूप्यन्ते । ननु शृङ्गारस्य कथं प्राथमिकत्वमिति चेत् न । ‘शृङ्गारवीरकरुण’ इत्यादि भरतोक्तेरिति गृहाण । न च तेनोक्तं कथमस्य तत्त्वं वैपरीत्ये किं नियामकमिति वाच्यम् । निखिलादिभूतस्य तत्रभगवतो विष्णोरस्याधिदैवतत्वात् । ननु तदालम्बनभूतत्वं तु नायिकानामपि; सत्कृत पतेयामादावभिधानमिति चेत् न । सूचीकटाहन्यायेन तेषां प्रथमनिरूपणेऽपि न क्षतिः । ते तु त्रिविधाः पत्युपपत्तिवैशिकभेदात् । तत्र विधिवत्पाणिग्राहित्वे सति मेमवान्पत्तिः । सत्यन्तकृत्यं स्पष्टम् । विधिवत्पाणिग्राहिणि परमहिंसासक्ते चोपपत्तावतिव्याप्तिनिरासाय विशेष्यद्वयम् । अनारतपरदारविहारी उपपत्तिः । बहुलवेश्योपभोगनिरतो वैशिकः ।

क्रमेणोदाहरणानि—

‘चण्डं चण्डगमस्ते मा किर किरणं समीरं चर मन्दम् ।

गन्तुं हतकेन गया समं कृशाङ्गी समीहते विपिनम् ॥’

‘सुपितरदपदं नकारशोभि ऋथकुसुमाकुलकुन्तलं नितान्तम् ।

प्रणयभयविलोललोचनान्तं पुरसुदृशां परिशुम्भनं समीहे ॥’

‘मन्दाक्षावरणज्ययप्रकटितप्रेमप्रपञ्चं मदा-

धूर्णल्लोचनमुन्मदस्तनतटं साटोपहासं शुभुः ।

आशासते स्फुटहावभावमधुरं द्वालाविलासस्फुर-

द्वावयं बारशृगीदृशां प्रतिदिनं रम्यं परीरम्भणम् ॥’

तेषु मत्प्रेममनुकूलशठपृष्टदक्षिणभेदाच्चतुर्धा । परंतु पत्यावनुकूलस्योपपत्तौ शठत्वस्य वैशिके शठत्वादीनां ज्ञेयत्वमितरेषां गौणता । तत्र नायिकानुरक्तो नायकः अनुकूलः । यथा—

‘तनये नलिनीदलैः समीरं..... ।

रचये निचयेन पल्लवानां हिमकल्पं तव किं कृशाङ्गि तल्पम् ॥’

कामिनीविषयककपटपटुः शठः ।

यथा—

‘एतत्ते हृदि लक्ष्म सुन्दरि भृशं सामुद्रिकं दृश्यते
 श्रेयोऽह्वाय किमप्यनेन भविता वामाक्षि संलक्ष्यते ।
 धूर्तः पाणितलेन पङ्कजदृशो वक्षःस्थलीमामृशन्
 साकूतं मुपितस्मितं कुचतटीमामर्दयंस्तुप्यति ॥’

तर्जनेऽपि प्रश्रयवान्धृष्टः । तदुक्तम्—

‘कृतागा अपि निःशङ्कस्तर्जितोऽपि न लज्जितः ।
 भूयः प्रश्रयवानेति धृष्टः स परिकीर्तितः ॥’

यथा—

‘निपिद्धोऽसौ चाग्निर्गणरलकलपाभिः सखि मुहु-
 र्मुहुर्दृष्टः कोपारुणतरल्या हन्त कुदृशा ।
 पराचीभूतायाः शिथिलयति बन्धं मम पुन-
 विविक्तं कञ्चुक्याः किमथ करवै धृष्टतरुणैः(णः) ॥’

सकलमहिलासमरागो दक्षिणः । तदुक्तम्—

‘सर्वासां नायिकानां यः समरागः स दक्षिणः’ ।

यथा—

‘युक्तां जुम्बत्येकां श्लिष्यत्यपरां प्रसाधयत्यन्याम् ।
 रमयति समानरागो रासरसे गोपिकारमणः ॥’

चतुरमानिगोः शठ एवान्तर्भावः । तत्र वचनचेष्टाव्यङ्ग्यवृत्तिभेदाद्वाची
 द्विधा । वचनव्यङ्ग्यवृत्तान्तो यथा—

‘अटवीमटवीं निशासु यान्त्यास्तटवीचीलुलितां फलिन्द्रसूनीः ।
 तव सुन्दरि संगचारिणा वा भवितव्यं सुकृतेन कस्य पुंसः ॥’

द्वितीयो यथा—

‘वितन्याने रदपटं नये माकन्दपण्डये ।
 कान्ते दरिणशावाधी निनिन्द करमालिनम् ॥’

मानी यथा—

‘अपसर मम न स्पृशेः शरीरं प्रणयरुपा ननु भाषिते मयैतत् ।

शिवशिव शिविरं विहाय यातः कथयत किं करवाणि जीवितेशः ॥’

एते चोत्तममध्यमाधममेदात्रिधा । यत्तुत्तमत्वादयो भेदा वैशिकस्यैव
नेतरयोरित्याहुः । तन्न मनोहरम् । उत्तमत्वादिफं तु विजातीयचेष्टानिष-
न्धनम् । तस्याश्च सर्वसाधारणत्वमपि वक्तुं युक्तम् । न च चेष्टायां वैजा-
त्यविशेषणे गौरवमिति वाच्यम् । तस्य प्रामाणिकत्वादित्यनपद्यम् । तत्र
कोपशीलायामपि प्रियायामनुराम्युत्तमः । कोपशीलायां प्रियायां दूरत पद्य
मनोभावग्राही मध्यमः । कामकेलिषु कृपाहीनोऽधमः ।

तत्राद्यो यथा—

‘शोणः कोणस्तव नयनयोर्वाक्प्रपन्नः समुद्रो •

भीमा भ्रूस्ते तदपि तनुपे तापमापस्सरूपम् ।

भ्रूयो भ्रूयाः सखि मम तनोर्याहुदा तापघ्नान्त्यै

मीत्यै तेऽहं सुसुखि रचये मौक्तिकीं हारयष्टिम् ॥’

मध्यमो यथा—

‘यद्यपि मुषितविलासं वदनं नयनं च शोणमलसाक्ष्याः ।

मकरी कुचयोः कवरीशूपः सायं विलोक्यते तदपि ॥’

अधमो यथा—

‘शिरीषमुकुमारां मां कृत्याकृत्यमजानतः ।

नलिनीं कुञ्जरस्येव कथं पातयसे करे ॥’

एते च त्रयः प्रोषिता भवन्ति ।

पतिः प्रोषितो यथा—

‘दोलायितश्रवणकुण्डलयुग्मबन्ध-

गण्डखलीलुलितकुन्तलधर्मविन्दोः ।

ह्यारालियोल्लितनताभिहतोदरायाः

किञ्चित्स्मरामि मृगयावकल्योचनायाः ॥’

उपपत्तिः प्रोपितो यथा—

‘लीलाभिरुल्लिखति जातु मयि स्तनाङ्क-
मम्भोजमुन्दरमुखी सनिषेधभीतिः ।
दन्ताद्य तस्मरति दग्धमनः सहस्र-
कोपवृट्कुकुटि यज्जलजैर्जघान ॥’

वैशिकः प्रोपितो यथा—

‘मदिरामधुरामोवाधरपानरसालसाम् ।
कदा मदागमोत्तुङ्गस्तनीं लप्स्येऽहमङ्गनाम् ॥’

अनभिज्ञो नायको नायकाभास एव ।

स यथा—

‘साकृतस्मितगण्डशोभि मुदितप्रेमप्रपञ्चं मुहुः
शून्ये सन्ननि पद्मपत्रसुदृशा भूयो दृशाभीक्षितः ।
स्वैरं चोल्लिखितो नखैः शरसखैर्देवस्य चेतोमुवो
मातः किं करवै न वेत्ति नृपशुस्तैस्तैरनङ्गेङ्गितैः ॥’

केचित्त्वनुकूलस्यापि विक्रमादेर्दाक्षिण्यदर्शनाद्दक्षिणस्त्वेनापि स्थितस्य
कृष्णादेः शठत्वदर्शनादानुकूल्यादयोऽवस्था एव न स्वभाव इत्या-
हुः । नेतत् । अन्यसंभोगचिहितत्वादिधर्माणां योपितामुद्भावने रसाभासा-
पचेर्दुर्बारस्वाल नायकेष्वष्टविधभेदाक्षेपः । अनुकूलत्वादिना नायकभेदाद्वि-
शेष इति । यत्तु प्रच्छन्नप्रकाशभेदादेतेषां द्वैविध्यमृसुस्तदेतदानुकूल्यमन्यत्र
प्रच्छन्नमिति संगमनीयम् । एते च दिव्यादिव्यदिव्यादिव्यभेदात्रिविधाः ।
दिव्याः शंकरादयः, अदिव्या अर्जुनादयः, दिव्यादिव्याः कृष्णादयः । तेषां च
नर्मसचिवा विटचेटविदूषकाद्या ज्ञेयाः । उक्तं च—

‘शृङ्गारेऽन्य सहाया विटचेटविदूषकाद्याः स्युः ।

मक्ता नर्मसु निपुणाः कुपितवधूमानमङ्गनाः शुद्धाः ।’ इति ।

यद्यप्येतेन पीठमर्दः शृङ्गारे सचिवः कुपितवधूप्रसाधकश्चेत्युक्तं कैश्चित् ।
तत्पराम्नाम् । तथापि प्राचां भ्रवानुरोधाद्दृश्यते । आदिपदान्मालाकारताम्बू-

लिकादयः । तत्र कुपितस्त्रीप्रसाधकः पीठमर्दः । कामतन्नकलाकोविदो विटः ।
यूनोः संधानकरश्चेटः । विकृतवचनावैर्हास्यकारी विदूषकः । माला-
कारताम्वूलिकौ प्रसिद्धौ । क्रमेणोदाहरणानि—

‘अद्दिहि सुतनु मौनमस्तु मुद्गा ननु कलकण्ठकुट्टमिनीमुखेषु ।
अयमपि लभतां विलोचनान्तःक्षवदमृतद्रवनिर्भराभिपेकम् ॥’

‘धीरं धीरं बहति सुतनो मारुतो द्वाक्षिणात्य-
श्वापं धुर्न्यत्यलिकुलरुतैर्हुकृतैः पुष्पघन्वा ।
डिण्डीधोषं रन्धयति पिकः शोषयन्मानिनीनां
चेतः स्थासुः क्षणमपि कथं मानसे मानबन्धः ॥’

‘शून्ये सुपर्षसम्पनि मेलितयोर्बीड्य वैद्वनमथ यूनोः ।
यातं कुसुमानयनच्छलेन सहसा सहचरेण ॥’

‘सद्यः शारदशर्षरीश्वरमुखीमानीय तल्पान्तिकं
तैस्तैर्मन्मथचेष्टितैर्नरपतिर्यावस्त्रिनीपुः क्षपाम् ।
अन्नक्षण्यमिति श्रुते स चकितं कौक्षेयहस्तोऽप्यगा-
त्किं किं वेत्ति विदूषकेण भणितं यान्छाम्यहं मोदकान् ॥’

अथ नायकोपाचरणवृत्तयः ।

‘तद्यापारात्मिका पृच्छिश्चतुर्था परिकीर्तिता ।
कौशिक्यारमटी चैव भारती सात्वती तथा ॥’

तत्र कौशिकीस्वरूपं तु ‘गीतनृत्यविलासावैर्भृदुः शृङ्गारचेष्टितैः’ । करणे
तृतीया । तथा च मृदुपदेन संवन्धाच्छृङ्गारप्रधानेत्यर्थोऽवगम्यते । तृतीया
चोपलक्षणम् । तथा च शृङ्गारचेष्टितोपलक्षितेत्यर्थे इति केचित् । तत्र ।
उपलक्षितस्य व्यर्थत्वात् । सा च ‘नर्मतः स्फुञ्जतः स्फोटतद्गर्भैश्चतुरङ्गिका’ ।
चतुर्विधेत्यर्थः । तत्र स्फुञ्जो नर्मस्फुञ्जः एवमग्रेऽपि । विदग्धक्रीडननर्म-
प्रियोपच्छन्दनार्थकम् । प्रियावशीकरणफलकमित्यर्थः । तत्रिया । शुद्धस-
शृङ्गारसभयसहास्यभेदात् । क्रमेणोदाहरणानि—

‘करवाणि वरोरु यत्नतो मृगनामीतिलकं तवालिके ।
 उदयं क्षितिमण्डले यथा गिहिकांशोर्गनुते जनः क्षणम् ॥’
 ‘मकरीमिषेण तस्याः कपोलफलकेऽलिखन्मुखं नैजम् ।
 अभिदर्शयंश्च मुकुरं जहास शनकैर्युवा कश्चित् ॥’
 ‘पातुं पदपदतरुणस्त्वदधरमम्भोजलोचने अमति ।
 इति भीता मुहुरबला सहासमालिङ्गयत्कान्तम् ॥’

तत्र शुद्धस्य भेदाभावात्सशृङ्गारस्य भेदमाह—आत्मोपक्षेपसंभोगमनैः
 शृङ्गार्यपि त्रिधा । शृङ्गारि(रं) शृङ्गारहास्यमित्यर्थः । स्वानुरागमात्रनिवेदकं,
 संभोगेच्छानिवेदकं, माननिवेदकं चेति त्रिधा ।

‘नर्मस्फुञ्जः सुखारम्भो भयतो नवसंगमे ।
 नर्मस्फोटः स्वभावानां सूचकोऽल्परसोत्सवैः ॥’
 ‘छिन्ननेत्रपरिवारि नर्मगर्भेऽर्थहेतये ।
 जङ्गैः सहास्यनिर्हास्यैरेभिरेया त्रिकौशिकी ॥’

नर्मभेदाः सहास्या इतरे निर्हास्या इत्यर्थः । एतैरङ्गैरुपलक्षिता कौशिकी-
 ति भावः । एतदुदाहारणानि काव्यनाटकादिषु वेदितव्यानि । इह प्रपञ्चभया-
 न्नोदाहृतानि । इति कौशिकी ।

सात्वत्यादीनां तु वीराद्युपयोगित्वाच्चेह वर्णनमुचितमिति ता उपेक्षिताः ।

अथ शृङ्गारस्योभयनिष्ठत्वे नायिकाप्रपञ्चो रच्यते । तद्वक्षणं तु काम-
 वचनम् । न च मुग्धायामन्यासिः । भीतिः सुरतप्रातिवृत्त्येऽपि कामसत्त्वात् ।
 एतेन अज्ञातयौवनां मुग्धाभेदं वदतो भानुकरस्य लेखः परास्तः । कामसत्त्वेऽ
 नायिकत्वापत्या कामसत्त्वेऽज्ञातयौवनात्वन्याघातादुभयतःपाशारज्जोर्दुर्वीर-
 त्वात् । वस्तुतस्तु कामिमनोवृत्तिविहाराथयित्वमिति लक्षणे न दोष गन्ध
 इति सुस्थम् । सा तु त्रिधा । स्वीया, परकीया, सामान्यवनिता चेति । तत्र
 पतिभिन्नाननुरक्ता स्वीया । यत्तु श्रीलादिमत्त्वमेव लक्षणमातन्वते ।
 तत्र । बोधानुबन्धि स्वीयाया अधीरत्वानापत्तेः । अस्याः पतिपरिचर्या-
 परपुरुषानिरीक्षणदयश्चेष्टाः ।

यथा—

‘यातायातकुतूहले नयनयोः सीमानमातन्वता
नेत्रान्तं मधुरस्मितेऽधरतलं वाचि प्रियस्य श्रुतिम् ।
चिचस्यापि गतागतेषु विधिना कान्तप्रतीकावलीं
मन्दाक्षप्रसरे कुलाम्युजदृशां नाकारि सीमा कुतः ॥’

सा त्रिविधा । गुग्धा, मध्या, प्रगल्भा चेति । स्वीयाया एव त्रैविध्यदर्शनात्परकीयासामान्यवनिते न गुग्धे, किंतुभयविधे एवेति सूचितम् । अदक्ष संजाघटीति गुणानुरागाद्भव्यलोभाद्वा न भवति गुग्धाया [न च वयःकामाया] अन्यत्रानुरागः । न च शकुन्तलादीनां विवाहात्प्राक् परकीयाणामप्यनुरागदर्शनात्त्रापि गुग्धात्वस्वीकार आवश्यक इति वाच्यम् । शकुन्तलादीनामुदितयौवनानां मध्यात्वमेव न तु गुग्धात्वम्, सुयोगं विनासिकालेन तस्यापगमात् । तत्र प्रथममवतीर्णनवयौवना गुग्धा । सा च ज्ञातयौवनाज्ञातयौवनभेदाद्विधा । एषैव नवोदेत्युच्यते । विश्रब्धनवोदा तु मध्यैवेत्येके । गुग्धाया आधावस्था नवोदा दरविश्रब्धा गुग्धैव विश्रब्धनवोदेत्यन्ये । अस्याश्च रतिवामत्वकोपमृदुत्वादयश्चेष्टाः क्रमेणोदाहरणानि । यथा—

‘रोमालीबेभ(त्र)धारी प्रथममथ वयो मङ्गलाशंसि कुम्भ-
द्वन्द्वं वक्षीजरूपं मदननरपतेर्हन्त जैत्रस्य यातम् ।
अथ श्रो वा सुकेस्याः स्वयमपि च पदं मीनकेतुः शरीरे
कर्तेत्युल्लेख्य भूयो भयचकितमितः शैशवं गन्तुमीहे (मैच्छत्) ॥’

अपि च—

‘दृष्टिः शान्तमपाङ्गमेत्य नितरामारात्परवर्तते
द्वित्राप्येव पदानि हन्त तरलं गन्दं पुनर्गच्छति ।
यूनां धैर्यपयोनिधेश्चुलुकने कुम्भोद्भवा काप्यसौ
स्वल्पैरेव दिनैर्दृशा वरतनोरन्या वरीवर्तते ॥’

‘शृद्धिं याति नितम्बो जठरं तनुतामुपैति किं करधै ।
उद्धूनं मम हृदयं देहि किमप्यौपथं मातः ॥’

‘(परि)पश्यति हृदि भूयो जीवातुं प्राणनाथस्य ।
 कुचयुग्ममम्बुजाक्षी निधिमिव लब्धं दरिद्रजनः ॥’
 ‘हस्ते धृता(न)ञ्चयति प्रतीकानृष्टा कथञ्चिन्न ददाति वाचः ।
 मन्दाक्षभीतिप्रचुरा नताङ्गी नाङ्गीकरोति प्रियचेष्टितानि ॥’
 ‘विश्वासभीतिचञ्चलमच्चलमक्षणः प्रिये सनोत्येकम् ।
 अपरं लीलालुलितं कृत्रिमपुत्रे सृगीनयना ॥’

समानलज्जामदना मध्या । सा चोद्यतयौवना । तस्याश्च धैर्यं वक्रो-
 क्तिरधैर्यं परुषवागित्यादयश्चेष्टाः ।

यथा—

‘कामः प्रेरयति प्रिये प्रणयिनीं दृष्टिं परं पक्ष्मलां
 ह्रीडा वारयति व्रजत्यथ वचः कामाज्ञया बल्लभम् ।
 लज्जाखण्डितमेति तन्न वदनात्कन्वर्षमन्दाक्षयो-
 र्वैपम्ये सति रङ्गुशायकदशोर्दोलायतीयान्तरम् ॥’

पतिमात्रानुरक्ता सती निविधकलाकलापकोविदा प्रगल्भा । सत्यन्तं
 सामान्यवनितायामतिव्याप्तिनिरासाय विशेष्यदलदानाञ्च मध्यायामति-
 व्याप्तिः । अस्याश्च रतिप्रीतिरानन्दात्संमोहः ।

आद्या यथा—

‘कृत्वा कर्म सुरतमहोत्साहं तं प्रेयांसं सा जिगमिपुमारात्प्रातः ।
 बाला भूयो बलयितवाहुक्रोडे धृत्वास्वाप्सीन्मुकुलितनेत्रा जोषम् ॥’

द्वितीया यथा—

‘रचितविविधकाकूक्तिप्रचारे पुरस्ता-
 त्प्रणयिनि सखि धन्या मानभाजः पुरन्ध्रयः ।
 सृशति मम तु नीवीं नैव जाने स्वमस्मि-
 न्न च मनसिजकेलि न प्रियं किं करोमि ॥’

मुग्धाया अत्यन्तं मानासत्त्वेन लज्जाप्राधान्येन च वक्रोत्पादेरसंभवात्प्रत्ये-
 कमवस्थायां मध्याप्रगल्भे त्रिविधे । धीराधीराधीराधीरा चेति । व्यङ्ग्यचक्रो-
 पप्रकाशा धीरा । अव्यङ्ग्यचक्रोपप्रकाशाधीरा । व्यङ्ग्यान्यङ्ग्यचक्रोपप्रकाशा

धीराधीरा । मध्याधीरायास्तु कोपस्य वक्रोक्तिर्व्यञ्जिका । अधीरायाः परुष-
वाक् । धीराधीरायाश्च वचनरुदिते कोपस्य प्रकाशके । प्रौढाधीराया रतौ-
दास्यम् । अधीरायास्तर्जनताडनादि । धीराधीरायास्तु तदुभयं कोपस्य व्यञ्ज-
कमिति दिक् । धीरादिभेदाः स्वीयाया एव न परकीयाया इति प्राचीनाः ।
न च धीरादिभेदानां माननियतत्वात्परकीयास्वपि तत्संभवात्संभव इति
वाच्यम् । गुणानुरागाद्ब्रह्मलोभाद्गुरुरक्तयोः परकीयासामान्यवनितयो-
र्मानासंभवान्न धीरादिभेदास्तयोः । जातस्यापि मानस्य प्रणयनाशकत्वेन
दुःसाध्यत्वाद्ब्रह्माभासोऽनुभवसिद्ध एवेति संप्रदायविदः ।

मध्या धीरा यथा—

‘परिचितभिप(क्त) [क्कृत्य] स्यालं मधौ मदनाशुगे-
र्मुपति सुहृशां मानं वासन्तिकापरिमोदिते ।
दयित भवतः क्षुण्णाङ्गस्यापि केतकफण्टकै-
र्भ्रमणमुचितं श्वासोत्कम्पाधरस्य वनालिपु ॥’

मध्याधीरा यथा—

‘दग्ध्वा नयने भूयः कुलटायाः कितव नखराङ्गैः ।
विकटैरदितैर्विद किं निर्वय हृदयं ममादहसि ॥’

मध्या धीराधीरा यथा—

‘कान्त भाग्यवर्ता वक्षो यक्षकर्ममर्दितम् ।
इत्युदीर्य दधौ बाला दृक्ष बाष्पतरङ्गिणीम् ॥’

प्रौढा धीरा यथा—

‘नोरीफरोपि नयनाच्चलतोऽपि तल्प-
मयास्ति ते मुपितहास्यमिहास्यपद्मम् ।
नैनं मुजिप्यमुररीकुरूपे कृशाङ्गि
वाचापि साचिशुस्ति कोपविधिः क एपः ॥’

प्रौढाधीरा यथा—

‘समीक्ष्य लाक्षारसभावितारङ्गं कर्णान्तविश्रान्तविलोचना माम् ।
अमर्त्स्यद्यच्चलतारकेण महाइमरश्मिच्छुरिणा करेण ॥’

प्रौढा धीराधीरा यथा—

‘मयि काकुवाचि सुदती समुल्लसत्स्मितशोभिगण्डयुगलाभवत्क्षणम् ।

अथ तल्पभाजि नवविद्रुमस्रवत्पटिनीसरोजसदृशं दृशं दधौ ॥’

एते च धीरादिपद्भेदा ज्येष्ठाकनिष्ठाभेदाद्विधा । परिणीतत्वे सति भर्तुरधिकस्नेहा ज्येष्ठा । परिणीतत्वे सति भर्तुर्न्यूनस्नेहा कनिष्ठा । अन्ये तु मुग्धाया नेमौ भेदाविति जल्पन्ति । तन्न मन्यामहे । ज्येष्ठत्वकनिष्ठत्वे च नायकाधिकन्यूनस्नेहनियन्धने; ते च न मुग्धायामिति वक्तुमशक्यत्वात् । ननुपक्रमोपसंहारविरोधः । उक्तयुक्त्या मुग्धायां मानस्य खण्डितत्वेन धीरत्वात्संभवात्, एतेषामेव च पण्णां ज्येष्ठत्वादिभेदभेदत्वान्न तस्यां तत्संभवः । न च ज्येष्ठत्वादिकं न धीरादिनियतं किंतु भर्तृप्रतियोगिकाधिकन्यूनस्नेहनियन्धनमित्युक्तमिति वाच्यम् । एते च पडिति लेखनवैयर्थ्यापत्तेरिति चेत् । न । धीरत्वादिकमवस्था स्वभावो वा । नान्यः । माननियतत्वानापत्तेः, मुग्धायां तत्संभवापत्तेश्च । आद्य इष्टापत्तेः । न च ज्येष्ठात्वकनिष्ठात्वयोरवस्थाने एकस्या एव तत्तत्कालोपाधिस्त्वेन तत्तच्चैष्ठाश्रयत्वेन च तन्निमित्तीभूतभर्तृनिष्ठक्रियाजन्यत्वेन च खण्डितात्वविप्रलब्धात्वकलहान्तरि[ता]त्वादीनि यथा तथा एकस्या एव ज्येष्ठत्वकनिष्ठत्वापत्तिरिति वाच्यम् । ज्येष्ठत्वादेस्तथात्वस्य भर्तृप्रतियोगिकाधिकन्यूनस्नेहनियन्धनत्वेनेष्टत्वात् । न चैवमेते च पडिति लेखनवैयर्थ्यमिति वाच्यम्; धीरादिषुदत्वस्याविवक्षितत्वात् । यद्वा चकारो भिन्नक्रमस्तेनैते धीरादि पद् मुग्धाभेदाश्चेति । तथा च जृम्भते मुग्धायामपि ज्येष्ठात्वकनिष्ठात्वविलसितमिति संक्षेपः । इतरे तु उक्तभेदानां प्रच्छन्नप्रकाशभेदाद्वैविध्यमूचिरे । तन्न सुन्दरम्; प्रच्छन्नस्वीयेत्यादिवाक्यस्य दुर्बलत्वात्, धीरादिषु धीरत्वादिभेदातिरेकेण प्रच्छन्नत्वादिभेदासंभवाच्च । क्रमेणोदाहरणानि यथा—

‘एकत्र स्थितयोस्तयोः कलयतोः क्रीडां सरोजस्थयोः(?)

स्वैरं स्वैरुपेत्य कोऽपि तरुणो लीलावताममणीः ।

एकस्या वदने निधाय वसनं हेलामिपात्सादरं
 धन्या लुम्बति शारदेन्दुवदनामन्यां मुहुर्नागर ॥'
 'अद्गाङ्गानि ममासि शारदनिशानाथानने किं रूपा
 त्व मे कण्ठचरा सुधाधरतले प्राणा कुधा किं मुधा ।
 दत्थ मन्मथकेलिसौलभवनेनाह्य कसारिणा
 नीते कोपरुपायिते प्रियतमे स्तित्वा प्रमोढाम्पदम् ॥'
 'मेदिन्या निपतितमङ्गनामथैका
 प्राणेशोऽवचिनुमयोजयत्प्रसूनम् ।
 चूडाप्रस्थितमुसुमोच्चिचीपुमन्या-
 मालम्बन्वलयित्तनाहुरालिलिङ्ग ॥'

गूढपरपुरुषानुरागा परकीया । गूढपददानान्न वेद्यायाम्भतिव्याप्ति । सा
 द्विधा परोढा कन्यका च । परकीयात्व पराधीनत्वम् । तेन न कन्यायामन्यासि ,
 तस्याश्च पितृधीनत्वात् । ननु दमयन्त्यादे पुरा परकीयात्वे पुनश्च स्वीयात्वे
 स्वीया परकीयेति भेदवैषम्यापत्तिरिति चेत् । न । प्रधानापकर्षेण कान्यनाटकादौ
 प्रधानरसे परोढानिनन्धनत्वम्यानुचितत्वात् । तदुक्तम्—'नान्योढाङ्गिरसे
 क्वचित् ।' न ह्येतद्भेदकधनवैयर्थ्यमिति वाच्यम् । 'कामकलाशिक्षायै स्वर-
 क्षायै चारोहति मदने यायात्परयोपितम् ।' इति कामशास्त्रानुरोधेन तद्वर्णनस-
 भवादिति संक्षेप ।

परोढा यथा—

'अघाकारि विलोचनातिथिरसौ दामोदर सुन्दर-
 स्तिग्मद्योतिमुक्तातटे विरचयन्वशीम्बन मोहनम् ।
 तेनानङ्गतरङ्गितानि निभृत कुञ्जोदरे वीरुधा-
 मीहे किं करवाणि हा परवशा वृत्तिं विधाता व्यधात् ॥'

कन्या यथा—

'तपम्या कम्पासीत्परिणतवती कस्य भगवा-
 ननङ्ग सतुष्ट सुष्टतविटपी कस्य फलित ।

इयं यस्मै वत्सा[प्रस्ता]रितकमललोलालिसदृशा
दृशा भूयो मूयः स्पृहयति धरित्रीशतनया ॥'

गुप्ताविदग्धालक्षितामुदिताकुलटानुशयानानां परकीयायामेवान्तर्भावः ।
गुप्ता द्विविधा । वृत्तसुरतगोपना वर्तिष्यमाणसुरतगोपना चेति । वृत्तसुरत-
गोपनत्ववर्तिष्यमाणसुरतगोपनत्वयोर्धर्मयोरेकत्वासंभवात् त्रैविध्यम् ।

गुप्ता यथा—

'निन्दन्तु प्रतिवेशिनो मम जनाः श्वश्रूश्चिरं कुध्यतां
नाहं मानुसुतातटे सखि पुनर्यास्ये यतैकाकिनी ।
बन्धूकप्रसवप्रकाममधुरच्छाये मदीयाधरे
आमंभ्राममसौ न कृष्णमधुपः कां कां व्यधाद्वा विधान् ॥'

द्वितीया यथा—

'शैवलपिच्छिलदृपदं मामेव प्रेषयत्यसौ वापीम् ।
भङ्ग्यति मे बलयाली प्रतिवेशिनि साक्षिणी मूयः ॥'

विदग्धा द्विविधा—क्रियाविदग्धा वाग्विदग्धा चेति ।

क्रियाविदग्धा यथा—

'जिगमिपति प्राघुणिके द्वित्राः स्थित्वा कथंचिदिह रात्रीः ।
मार्जारमस्य मार्गे मुमोच निभृतं कुरङ्गाक्षी ॥'

वाग्विदग्धा यथा—

'प्रसरति घटु सञ्ज्ञामारुतश्चारु तोयं
कलमति जलवाहः पान्थ किं प्राह गत्यै ।
गमय गतसमीरे निर्गताम्भःप्रचारे
रुचिरतरमगारे ध्वान्तमिश्रां तमिश्रा[सा]म् ॥'

लक्षिता यथा—

'निद्वेलु जडुतनया तटकुञ्जवृत्तं
वृत्तान्तमभ्युजमुसी निमृतं ससीधु ।
त्रासाततोपपरिवर्तितचिचवृत्ति-
रस्यान्तनोति विजदानि विनेष्टितानि ॥'

मुदिता यथा—

‘यात्त याता जनकमवर्णं श्रीपतेरुत्सवार्थी
प्राणिग्राही कचिदपि गतो देवरः काप्युपेतः ।
श्रुत्वा सुभ्रूः परिजनमुखादेतदञ्जायताक्षी
रोमाञ्चानां कुचकलशयोः कञ्जुकं संचकार ॥’

कुलटा यथा—

‘नाकार्थीः कुलटाजनस्य मदनक्रीडासु दन्तावला-
नुन्मचांस्तु तुरङ्गमानपि कथं हा हन्त नैवाकरोः ।
भ्रैलोक्यस्थितपूरूपानपि ममामाग्नेन नाचीकरः
किं घातः करवाणि कस्य कश्ये व्यर्था जनिर्नेऽजनि ॥’

यर्तमानस्थानविघटनेन भाविस्थानाशङ्कया स्वानधिष्ठितस्थानस्य भर्तुर-
धिष्ठानेनानुशयाना भवति ।

प्रत्येकमुदाहृतयो यथा—

‘नीते हालिकसार्थेश्वरमावस्थां शनैश्च शणवाटे ।
जाता पलाण्डुपाण्डुस्तस्या गण्डस्थली सुतनोः ॥’

‘गोदावरीतटनिविष्टविलोलनेत्रे
खेदैरलं कलय नाथगृहे निवासम् ।

तत्रापि पत्रचयचर्चितवस्त्रिवेलं

वेद्मानि सन्ति न कृद्योदरि वा कियन्ति ॥’

‘उड्डीनकारण्डवचक्रवाककोलाहलाकर्णनतः कृशाङ्गचाः ।

मार्तण्डरश्मिगल्पितेन्दुविन्धशोभाममुप्या यदनं वमार ॥’

वस्तुतस्तुस्त्वेते भेदाः परकीयाया एव; न स्वीयाया इत्यप्रयोजकमेव;
अविशेषात् । निमिचामावस्थ शपथानिर्णयत्वं तु कुलटात्वं निमिचामावादेव
न भवतीति दिक्(!) । वि(चमात्रो)[चो]पाधिकसकलपुरुषानुरागा सामान्यव-
निता । विचमात्रोपाधिरिति तु संपातपाती लेखः । वसन्तसेनाकामकन्दला-

देवित्तमात्रोपाधिं विनाप्यनुरागदर्शनात् । तथा च कचिद्विचोपाधिको रागः क-
चिच्च कामुकत्वादिति दोषः । तदुक्तम्—‘वित्तमात्रं समालोचय सा रागं दर्शये-
द्बहिः’ । तथा—‘एषापि मदनायत्ता कापि स्यादनुरागिणी’ इति । अग्निमित्रेऽ-
नुरक्तायामैरावत्यां नाव्यासिशङ्कापि; विचोपाधेः सत्वात् । यस्तु तस्तु
प्रकटसकलपुरुषानुरागित्वमेव लक्षणम् । विचोपाधिककामित्वादिर्कं तु स्वरू-
पकथनम् । अतएव न कुलटायाः सामान्यवनितायामन्तर्भावः । एतेन
वेश्याया रसालम्बनाभावतया शृङ्गारा(ना)लम्बनत्वेन नायिका निरूप्यते
सा त्रिविधेति मानुकरः प्रत्युक्त इत्युच्छृङ्खललेखः परास्तस्तस्यासत्वेऽनायि-
कत्वापत्तेः । न चेष्टापत्तिः; कामिमनोवृत्तिविहाराश्रयित्वस्य लक्षणस्य
सत्वात्, नायिकात्वेन महाकविभिर्व्यपदिश्यमानत्वाच्च । सा यथा—

‘एकं क्षुम्बितुमीहते पुरषधूर(न्यां)[न्यं] समालिङ्गितुं
(केचि)[कचि]न्मज्जयति प्रसन्न मदनक्रीडामुधावीचिषु ।
साकूतस्मितशोभिगण्डमपरं भूयः समुद्रीक्षते

कं कं नाम नरं न रञ्जयति वा चामीकरालिप्सया ॥’

एता अन्यसंभोगदुःखिता वक्रोक्तिगर्विता मानवत्यश्चेति तिस्रो भवन्ति ।
प्रेमगर्वितायाः वक्रोक्तिगर्वितायामन्तर्भावाच्च चतुर्विधत्वम् । अन्यसंभोग-
दुःखितत्ववक्रोक्तिगर्वितत्वयोर्धर्मयोः सर्वत्र संभवः । परकीयासामान्यवनि-
तयोरुक्तयुक्त्याः मानासंभवान्मान[वत्]त्वं स्वीयाया एवेति तत्त्वदर्शिनः ।
अन्यसंभोगदुःखिता यथा—

‘यातायास्तय केतकीवनपथाद्भिन्ना तनुः कण्टकैः

प्रायो नीचतरस्य माननविधावावृष्टरागोऽधरः ।

उत्कीर्णः कवरीभरोऽस्य पदयोर्मौलौ लिङ्गैर्ग्रहूर्लेलनात्

खेदं नो[द्व]ह तिष्ठ नागमदसौ चेन्मा व्यक्तीकं गमः ॥’

वक्रोक्तिगर्विता द्विधा—सौन्दर्यगर्विता प्रेमगर्विता च ।

आद्या यथा—

‘अङ्गदरचनानां प्रमदाः समदाः कुर्वन्तु रमणतोषाय ।

अपसारितनेपथ्यां जीवातुं मा प्रियो गनुते ॥’

द्वितीया यथा—

‘अन्यास्ताः सखि योपितः सहचरं लावण्यलीलाग्रहाः

सेवाभिः प्रचुरामिरुन्मिपदुरुप्रेमाणमातन्वते ।

अस्माकं तु समीरणं वितनुते चेलाञ्चलैरादरा-

३१. द्वीटीमाननपङ्कजे विसृजति प्राणेश्वरः किं क्रिये ॥’

मानवती यथा । प्रियापराधसूचिका चेष्टा मानः । स च लघुर्मध्यो गुरु-
श्चेति त्रिधा । तत्र पराङ्गनादर्शनजन्मा भूषणदानाद्यपनेयो लघुः ।
गोत्रस्वलनादिजन्मा शपथादिकष्टापनेयो मध्यमः । परस्त्रीसंगमजन्मा चरण-
पातादिकष्टतरापनेयो गुरुः । असाध्यस्तु रसाभासः ।

‘लघुर्यथा—

‘पश्यत्यन्यकुटुम्बिनी प्रियतमे रोपैरलं सुव्रते

मल्लीकाननचारिपदपदयुथा शक्यो निरोद्धुं कुतः ।

स्यात्ते गण्डतटेऽथ कण्ठकचित्ते स्वेदाम्बुभिः पिच्छ[च्छि]ले

स्थातु सुन्वरि बेपिनि स्तनतटे शक्यो नु मानः कथम् ॥’

मध्यो यथा—

‘लीलाविलासमधुराक्षि मया द्वितीया

कामालसेन तव साध्वभिधा व्यधायि ।

चेदन्यथाहृतपमोधरशातकुम्भ-

शम्भू कृशोदरि भृशं समुपस्पृशेयम् ॥’

गुरुर्यथा—

‘बक्षो वीक्ष्य ममैणशावकदृशा फस्तूरिकाचर्चितं

यावद्यावकशोणकोणकलुषे कोपात्कृते लोचने ।

तायन्नैजकिरीटकोटिविलसद्बलाङ्कुरोसैर्मया

पादद्वन्द्वपयोजयोर्वरतनोः क्लृप्तैव नीराजना ॥’

रसाभासो यथा—

‘दत्तान्याभरणानि नुचमनिलैर्धर्मान्बु तालोत्थितै

रेणुस्त्वत्पदयोः सरोजवदने संमार्जितो मूर्धजैः ।

फाकूक्तिप्रवणेन च प्रणयिना स्वागः प्रमाणीकृतं

एतेनापि न याति हन्त कियता गानस्तवापैप्यति ॥'

एताश्च सर्वा अपि प्रत्येकमवस्थाभिरष्टविधाः—वासकसज्जा, विप्रलब्धा, खण्डिता, उत्का, कलहान्तरिता, अभिसारिका, स्वाधीनपत्निका, प्रोषितपत्निका चेति । मुग्धाया लज्जाप्राधान्यान्मानाभावाच्च नैते भेदा इति कश्चित् । वस्तु-
तस्तु खण्डितास्यप्रयो(जिक)[अकं] परभोगचिह्नितप्रियागमनमतो मुग्धाया-
मपि तत्संभवः । इतरेषां तु सख्यादिप्रकरणकृतचेष्टादिना संभव इति । तत्र
प्रियागमनायसरे आत्मानं मण्डयति रतिसामर्मी च सज्जीकरोति सा वास-
कसज्जा । तदुक्तम्—'मुदा वासकसज्जा स्वं मण्डयत्येप्यति प्रिये ।' एतेन
योगसत्त्वात् लक्षणसत्त्वाच्चागमिप्वारत्पत्निकाप्यत्रैवान्तर्भवतीत्यपि सूचितम् ।

स्वीया वासकसज्जा यथा—

'अमार्जि शयनस्थली सह तथा प्रतीकैर्निजै-

रधूपि भवनं क्रमाञ्चिकुरधोरणीभिः सह ।

अगुम्फि बहुलावली सह मनोरथैरुद्गतै-

रबन्धि बलभीगृहे सह बिलोचनैस्तोरणम् ॥'

परकीया वासकसज्जा यथा—

'शुश्रूषाभिरकारि लोचनयुगं निद्रातिथि प्रेयसो-

र्नाताः कज्जलकेतवोऽपि चरमावस्थां कथंचित्तया ।

उन्मीलद्रवकाकलीकलकलैः संकेतयन्त्या मुहुः

प्रेयांस्तरूपतले सरोरुहदृशा भूयः परामृश्यते ॥'

सामान्यवनिता वासकसज्जा यथा—

'यास्यति दास्यति कुचयोरेकामेकावलीं दयितः ।

इति तौ वारवधूटी कस्तूरीभिः परिष्कुरुते ॥'

संकेतनिकेतने कपटवचनादिना वञ्चिता विप्रलब्धा ।

स्वीया विप्रलब्धा यथा—

'वयस्यावाक्यविश्वासादेत्य कुलं कृशोदरी ।

दधौ शून्यवरां दृष्टिमधीक्ष्य रतिदीक्षितम् ॥'

परकीया विप्रलब्धा यथा—

‘अयमत्य गुरून्सस्तीरपृष्ठा हतदृतीवचनेन काननेऽगाम् ।

नयनातिथितामियाय नाथो वत नाथः करवाणि किं विधातः ॥’

सामान्यवनिता विप्रलब्धा यथा—

‘इह सुन्दरि तावदास्यतां विपुलं यावदुपानये वसु ।

इति केनचिदापणाङ्गना कितवेन प्रसभेन वञ्चिता ॥’

अन्यसंभोगचिह्निते प्रेयसीर्ष्याकुला खण्डिता ।

स्त्रीया खण्डिता यथा—

‘अभिदर्शयितुं निजामभिरूयां परिधायांशुकमागतोऽसि तस्याः ।

श्रवसी परिनिर्वृते पुरा मे नयनद्वन्द्वमदोऽपि निर्ववार ॥’

परकीया खण्डिता यथा—

‘रात्रिजागरविचूर्णितेक्षणं धीक्ष्य कान्तमरविन्दलोचना ।

उद्धमार वत लोकशङ्कया वाप्पनिर्क्षरमतन्नपक्ष्मणा ॥’

सामान्यवनिता खण्डिता यथा—

‘अन्यस्यै द्रविणमदाः कथं मदर्थे

नीतं तद्विगुणमुपाहरेति भूयः ।

वाप्पान्युद्युतनयनापणाङ्गनासौ

कान्तस्य तृतमुरसौ जहार हारम् ॥’

भर्तुरनागमेन कारणं चिन्तयन्ती संतापन्याकुला उत्का ।

स्त्रीया उत्का यथा—

‘सुचारु वान्यासु सुलोचनासु प्रसक्ष नीतो वयितो नु तामिः ।

अनागमं चेतसि चिन्तयन्ती प्राणेश्वरस्येन्दुमुखीति तस्यौ ॥’

परकीया उत्का यथा—

‘आगच्छन्निनिवारितः प्रियतमः किंवा वयस्यैर्जनै-

रानेतुं न गता किमु प्रियसखी दग्धो नु पुष्पायुधः ।

प्रेयःकोकिलकाकलीकलकलपोद्बुद्धमीनध्वजे

नायातः परिणीतवामनयनादाक्षिण्यकः किं धने ॥’

सामान्यवनिता उक्त्वा यथा—

‘नायातः किममू विलोक्य मदनव्यापारदीक्षागुरु-
 र्हन्ताभ्यामफलीकृतोऽथ विपुलद्रव्योपलब्धुयमः ।
 उक्त्कैतत्पतितं पयोधरयुगं वाराङ्गना कञ्चुकी-
 बन्धादुन्नमितुं तनोति विपुलद्रव्यागमोत्कण्ठिता ॥’
 चाट्टप्रथणं प्रणयिनमवमत्य परितापवती कलहान्तरिता ।
 स्त्रीया कलहान्तरिता यथा—

‘मम मन्दभाग्यवशतो विचारणा-
 मबधीरणासु दयितस्य नाकरोः ।
 जयि दग्धचित्त तनुपेऽतिवेदनं
 पुरिदेवनं किमिति हन्त संप्रति ॥’

परकीया कलहान्तरिता यथा—

‘नाकारि कर्णपथमालिजनस्य शिक्षा
 न क्षालितो गुरुवचोभिरपि स्वपन्थाः ।
 व्रीडाविडम्बनमकार्थममुष्य हेतोः
 सोऽयं मया हतधिया कलहाभिरस्तः ॥’

सामान्यवनिता कलहान्तरिता यथा—

‘केलिष्वपि प्रणयतो मयि मानवत्यां
 रत्नैरकारि किल दुर्दिनमेव येन ।
 तस्मिन्मया प्रियतमे कलहं सृजन्त्या
 हा वञ्चितं हतधिया निजभागधेयम् ॥’

कामार्तो सती स्वयमभिसरति पतिमभिसारयति वा साभिसारिका ।
 स्त्रीयाभिसारिका यथा—

‘नीलं चोलमुपाकृतं जलधरध्वान्तेर्जटालेऽम्बरे
 शम्पासंपतने चिराय दधिरे क्लृप्तानि गात्राण्यपि ।
 अङ्घ्रिः स्थापित एव क्षिजितभिया पाथोदसंगर्जिते
 कष्टं पौरवसमीरणेन विदधे ज्यत्तोदयश्चन्द्रमाः ॥’

परकीयाभिसारिका यथा—

‘फणिफणमणिरश्मिदर्शिताध्वा कृततिमिरोचितवेषमम्बुजाक्षी ।
परमयपरिमन्थरं निशासु स्तनभरभङ्गुरमध्यमेति कान्तम् ॥’

सामान्यवनिताभिसारिका यथा—

‘चलच्चोलं द्योलन्मणिस्रचितताटङ्कयुगलं
चलक्षेत्रं पत्रावलिललितगण्डस्थलमलम् ।
रणङ्गुपं पुप्यद्विपुलवसुलोभं सुमदनं
द्वुतं फेळीकुञ्जं मज्जति कृतिनो चारवनिता ॥’

उद्योत्कामिसारिका यथा—

‘सान्द्रां चन्द्रे विस्तृजति निर्जां चन्द्रिकां सर्वगन्ध्रीं
तन्वाने च त्रिमुवनसले सुग्धदुग्धाब्धिलक्ष्मीम् ।
कृत्वा भूषामुचितविषयैर्वैल्लभं का यियासु-
र्मल्लीमाल्यैर्वितरति मूर्धा केशपाशं मुकेशी ॥’

द्विवाभिसारिका यथा—

‘— -ते मुदिरेधी-रि प्रसर्पति वैद्युते(?)
वनमुभि गिलत्पङ्काङ्गायां जने गतिमन्थरे ।
लिमितवसनं धूनोरमे मिपादभिसर्पतोः
मसरति परीरम्भारम्भः सकण्टकगण्डयोः ॥’

प्रियाभिसारणादभिसारिका यथा—

‘येनावगच्छति न मे लघुतां तनोति
कारुण्यमेति च पुरा रमसेन कान्तः ।
दृति प्रपद्यचतुरासि तथा विषेयं
प्रेमोषहासविषयं न यथा प्रयाति ॥’

नैतदन्तर्भावः । अभिसारिकात्वं न प्रियाभिसरणेनेत्यपि कश्चित् । अना-
रताज्ञाकरप्रिया स्थापीनपतिका ।

स्वीया स्वाधीनपत्तिका यथा—

‘तनवै बहुशो निषेधवाच करवै यद्यपि नीविरोधनानि ।
मनुते नयनाधिदेवता मा तदपि प्राणसम कुतो नु हेतो ॥’

परकीया स्वाधीनपत्तिका यथा—

‘ताम्ररसोदरनयना सन्त्येव हि बहुमता स्वीया ।
छायेव मा न मुञ्चति दृष्टिर्देवितस्य किमिह न निदानम् ॥’

सामान्यवनिता स्वाधीनपत्तिका यथा—

‘कति कति न कुरङ्गीलोचना सन्ति यासा
दिशति वचनमङ्गी कामसङ्गीतलीलाम् ।
वितरति मम वित्त मन्मथोन्मत्तचित्त
तदपि सखि समान बल्लभ किं निदानम् ॥’

कार्यतो दूरदेशस्थिते मेयसि सतापन्याकुला प्रोषितपत्तिका । वूर इत्यु
पलक्षणम् । कार्यत इतिपदस्य नायिकाज्ञातकार्यादित्यर्थेनोत्काविमलब्धयो
र्नातिव्याप्ति । स्वीया प्रोषितपत्तिका यथा—

‘ह्लाह्लाकारि पटीरमथ ह्लाहा यिलास तनुते कृशानो ।
कथ नु कारीपकृपीटयोनेम्तुल्याम्तुषाराशुकरा भवन्ति ॥’

परकीया प्रोषितपत्तिका यथा—

‘सद्य पाटलताभिया द्वादिमुखी गृह्णाति बीटीं न धा
श्रीखण्डैस्तनुते तनोर्वरतनु सा पाण्डुतानिह्वयम् ।
बाप्प मुञ्चनि कर्णपेत्तकरज पातच्छलाग्नेत्रयो
रानन्दागिनयेन गोपयति च द्रागुद्रस गृहदम् ॥’

सामान्यवनिता प्रोषितपत्तिका यथा—

‘इभ्यस्तादृग्वलभश्चेदिह स्यात्किं किं द्रव्यं हा मया नार्जितं स्यात् ।
स्मार स्मार वाप्पभागमुदारा द्वाहाकार चारनारी वभार ॥’

ननु ‘प्रमथान यल्यै वृत्तम्’ इत्यादि महाकविप्रयोगानुसारेण प्रवम्यरप-
त्तिका नवमी नायिका भवितुमर्हतीति चेन्नैवम् । गोजनगत योजनादिक-

मिवाल्पमुत्प्रेक्षितं, विप्रलम्भजनकत्वेन सजातीयभेदमवगणय्य स्वतन्त्रेच्छेन महर्षिणा ऐक्यविवक्षणात् । तदुक्तम्—‘प्रवत्स्यत्पतिकाप्यत्रैवान्तर्भवति तत्त्वतः’ इति । किञ्च प्रवासो नाम सावच्छिन्नदेशविभागोत्तरदेशसंयोगानुकूलं कर्म, नतूत्तरदेशसंयोग एव । मार्गं गच्छत उत्तरदेशसंयोगाभावेऽपि प्रवासित्वानाकल्पनापत्तेः । तथा च सादृशकर्मणः प्रवत्स्यत्यपि सत्त्वाद्युक्त एव प्रोपितेऽन्तर्भावः । किञ्च प्रवत्स्यत्पतिकायाः पृथगवस्थाभेदस्वीकारे नायिकायाश्चतुश्चत्वारिंशदधिकशतभेदापत्तिः । नचैष्ट्यापत्तिः । अष्टाविंशत्यधिकशतभेदशंसिनः प्राचांलेखस्य वैकल्यापत्तेः । अदोपि प्राचां संपातायात्सांकर्यभेदादधिकभेददर्शनात् मुग्धापरकीययोर्यथायथावस्थायोगेन न्यूनभेददर्शनाच्च । एतेन प्रवत्स्यत्पतिकामवस्थान्तरं वदतोऽष्टाविंशत्यधिकशतभेदांश्च शंसतः कस्यापि लेखः परास्तः । प्रवत्स्यत्पतिका यथा—;

‘गन्तुं निश्चितचेतसि प्रियतमे नोऽनृम्भि नेत्राम्बुभि-
र्नालाया न समुच्छ्रितं बहुतरं वान्ध्यं प्रपञ्चैरपि ।

दृष्ट्या कातरया रयाञ्जनयुतामाकाशवीथीमथो

वीक्ष्य प्राणसमान्तरा तु गमनव्यापारतो वारितम् ॥’

यथा वा—

‘शृण्वन्मृण्मन्कोकिलालापलीलाः पश्यन्पश्यन्किशुकभान्तभृङ्गान् ।

पञ्चप्राणैर्मौगफीनैः मुहृद्भिः क्रीडन्भूयो नाथ याया विदेशम् ॥’

अहितेऽपि मेयसि हितकारिण्युत्तमा यथा—

‘शोणं नारत्वि लोचनं न च मनागूचे कठोरं वचो

यास्ते मय्यरविन्दसुन्दरदृशा तल्पान्तिकं सागसि ।

श्रीखण्डद्रयसेकशीतलत्तरश्चक्रे जलाद्रो मरु-

त्सृक्प्रान्तयुधासवर्णहसितैः प्रेमावलक्षीकृतः ॥’

हिताहितकारिणि प्रियतमे हिताहितकारिणी मय्यमा यथा—

‘पर्यङ्कपर्यन्तमुपेयुपि द्रावप्राणेश्वरे सागसि शोणभाजः ।

मया पदान्तस्पृशिशि पुण्डरीकस्पर्धिष्णवोऽस्मिन्दधिरे ह्यगन्ताः ॥’

हितकारिण्यपि प्रियतमे अहितकारिण्यधमा । एषैवाकारणक्रोपना चण्डी-
त्यभिधीयते । यथा—

‘नान्यां पश्यति यो हि चित्तकुमुदस्यानन्दसंदोहदां
त्वामिन्दीवरसुन्दराक्षि मनुते पीयूषरश्मेः कलाम् ।
तस्मिँल्लोचनमार्गमागतवति प्रेयस्यनागस्यपि
व्यर्थं विद्रुमभङ्गमङ्गिसदृशा झूरे दृशा कुध्यसि ॥’

प्रत्येकमासां त्रयो भेदा ग्रन्थविस्तरभयान्नोदाहृता ग्रन्थान्तरादुत्तेयाः ।
आसां साहित्यः सखी दूती चटी चेति । वास्यादीनामत्रैवान्तर्भावः । स्वयं
दूत्यास्तु नायिकात्वेन सहायत्वाभावात् वाग्विदग्धायामन्तर्भाव इत्यपरे ।
तत्र पार्श्वचारित्वे सति विश्वासुकारिणी सखी । तस्याश्च मण्डनशिक्षोपाल-
म्भपरिहासादीनि फर्माणि । मण्डनं यथा—

‘निसर्गनीलोत्पलफान्तिहारि बिडम्बये कज्जलतः किमक्षि ।
इत्थं सखीं मण्डनतः परार्थीं साचीकृतास्या सुमुखी न्यविक्षत् ॥’

शिक्षा यथा—

‘यासि विकर्तनसूत्रोत्तटमुवि बंशीखनं श्रोतुम् ।
किंतु सरन्ति सरंहो चनिताधरपानलोलुपा मधुपाः ॥’

उपालम्भो यथा—

‘तव सुभग सहस्रं सन्ति पङ्केरुहाक्षयः
प्रणयतरलचेतास्त्वं ततो नापराधः ।
स्मितसहचरतिर्यग्भ्रूविभङ्गप्रणाली
दिशति सहचरीणां पञ्चतां पङ्कजाक्ष्याः ॥’

परिहासो यथा—

‘आर्यावर्तस्य हृदि मुक्ताहारः स्थितोऽस्त्यर्यं मुक्ती ।
हिमविन्ध्यशैलयोरिव कुचयोरन्तः करेण वा कस्य ॥’

सख्याः परिहासवत्प्रियाया अपि परिहासो यथा—

‘निजोरसि प्रेयसि सस्मितेऽस्मिन्दन्तं पुरस्तन्वति पङ्कजाक्ष्याः ।
संबद्धगुष्टघ्राय तयापि नूनं सहासमद्गुष्टनटोऽभ्यनर्ति ॥’

प्रियापरिहासवत् प्रियस्यापि परिहासः । स यथा—

‘धन्येन चामीकरशङ्करोऽयमभ्यर्चितः सुन्दरि किंशुकेन ।

इति स्वदत्तं नखलक्ष्म कान्ते स्तुवत्यसावानमिताननासीत् ॥’

दृत्यव्यापारपारङ्गमा दूती । सा च पत्रहरत्वसंदेशहरत्वनिसृष्टार्थत्वधर्म-
स्त्रिधा । निसृष्टार्थत्वलक्षणमुक्तं भरतेन—‘स्त्रियः पुंसोऽथ वा ज्ञात्वा-
नुरागं स्वमनीषया । साधयेत्कार्येशेषं या निसृष्टार्थेति तां विदुः ॥’ तस्यास्तु
विरहावस्थानिवेदनं संघटनं चेति कर्म । उपालम्भोऽपि दूतीकर्मत्येके । तस्य
विरहावस्थाकथनेऽन्तर्भाव इत्यन्ये । तत्र विरहकथनं यथा—

‘त्वद्विश्लेषे मृगाङ्गं पिकरचितकुहूभापितैर्भापयन्ती

मूर्छत्येवाब्जपत्रप्रतिभटनयना हन्त तेषां रुतेषु ।

किं भ्रूमोऽकाण्ड एव प्रलपति दयित प्राणनाथेति मूर्ध्ना

जिह्वेति व्यस्तवाचः सुभग सगुद्वितां तां तनुस्यामवस्याम् ॥’

संघटनं यथा—

‘क्रीडामपाकुरु तिरस्कुरु भीतिमारा-

दाराभये मनसिने मदनालसाक्षि ।

कुजोदरे दरचलन्मरुति प्रतीक्षां

दामोदरस्तव तनूदरि संतनोति ॥’

अधासामलंकाराः ।

‘यौवने सत्त्वजाः स्त्रीणामलंकारा दशाष्ट च ।

भावो हासश्च हेला च त्रयम्भत्र शरीरजाः ॥

शोभा कान्तिश्च दीप्तिश्च माधुर्यं च प्रगल्भता ।

औदार्यं धैर्यमित्येते सप्त भावाः स्वभावजाः ॥

लीलाविलासो विच्छित्तिर्विभ्रमः किलकिञ्चित्तम् ।

मोहायितं कुट्टमितं विन्वोक्तो ललितं तथा ॥

विहृतं चेति विज्ञेया दश हावाः शरीरजाः ॥’

तल्लक्षणानि—

‘निर्विकारात्मकास्सस्त्वाद्भावस्तत्राद्यविक्रिया ।

आद्यविक्रियेपत्कटाक्षादिः ।

अल्पालापः स शृङ्गारो हावोऽक्षिभूविकासकृत् ॥

भूविकासकृदितिपदान्नातिविकारः पूर्वस्मिन्निति सूचितम् ।

‘स एव हेलासु व्यक्तः शृङ्गाररससूचकः ।’

स एव हाव एव । तत्र

‘रूपयौवनलालित्यभोगाद्यैरङ्गभूषणम् ।’

‘अमुद्गुभमकेसरं ललितमण्डनं तनूणा-

मचन्दनमचन्द्रकं हृदयशैत्यसंदोहदम् ।

वयः किसपि मान्मथं विजयशस्त्रमत्यद्भुतं

विना कनकमङ्गदं वरतनोस्तनौ जृम्भते ॥’

‘शोभा प्रोक्ता सैव कान्तिर्भग्मथाप्यायितद्युतिः’ । मदनविस्तारिता द्युतिरित्यर्थः ।

यथा—

‘त्रिभुवनमानसहंसी युवनयनचकोरपौर्णमासीयम् ।

कस्य न वा कुमुगेपोर्नटशाला हरति मानसं थाला ॥’

कान्तिरेवातिविस्तीर्णा दीप्तिरित्यभिधीयते । लावण्यस्यात्रैवान्तर्भावः ।

नच माधुर्यमप्यत्रैवान्तर्भवतीति वाच्यम् । प्राचां लेखेषु भिन्नतया परिग-

णितत्वात् । पस्तुतस्तु अल्पभेदाच्छेभादीसिकान्तिमाधुर्याणामैक्यमेव ।—

नामानुरोधाह्लिष्यते । दीप्तिः यथा—

‘परिपाकः सुकृतानां यूनां चेतोवशीकरणमग्नः ।

त्रिभुवननयनाकर्षणमस्या दीप्तिः समुल्लसति ॥’

सर्वावस्थाविशेषेषु माधुर्यं रमणीयता यथा—

‘सा मण्डनं विनैव स्रवति वरोरूर्वयस्य लावण्यम् ।

जातु सितापि सुधायास्तनोति किं वा रसोत्कर्षम् ॥’

निःसाध्यसत्त्वं प्रागल्भ्यं यथा—

‘आलिङ्गनैरुरसिजप्रथिमादिभिर्द्राग्

भ्रूमङ्गमङ्गुरविलोचनवेष्टितैश्च ।

सरमेरहासलपनैर्लपनैर्युजिप्य-

मातन्वते हृदयवल्लभमिन्दुमुख्यः ॥'

औदार्यं विनयः । स यथा—

'न परुषाक्षरमुल्लपितं पुनर्ध्रुकुटियुग्ममकारि न भङ्गुरम् ।

मयि कृतागसि केवलमेतया विनतया भुवि संदधिरे दृशः ॥'

सुक्तात्मश्लाघना धैर्यं मनोवृत्तिरचञ्चला । यथा—

'दहतु दहतु सद्यः शर्बरीशः शरीरं

वितरतु रुजमारान्मानसे मीनकेतुः ।

कथय कथमथाहं हन्त तस्यानुरागा-

त्कुलमहह कलङ्कह्लान्तमेतत्करोमि ॥'

अथ हावाः । तत्र लीला—

'अङ्गैर्बेपैरलंकारैः प्रेमनिर्वचनैरपि ।

प्रीतिप्रयोजितैर्लीलां प्रियस्यानुकृतिं विदुः ॥'

प्रीतिप्रयोजितैरित्यनेन परिहासानुकरणे नातिव्यासिः ।

यथा—

'वैणीबन्धकपर्दमौक्तिकलताखलौककल्लोलिनी

सिन्दूरस्फुटभालनेत्रहुतसुकथीकण्ठभस्माश्रिता ।

पालु व्यालयती मृणालबलयैर्वैर्दूर्यकण्ठाद्भद

व्यायत्सगद्गुचिनीलकण्ठसुपमा गौरी गिरीशाकृतिः ॥'

• अथ विलासः । तत्त्वं चेष्टदर्शनसमानकालीनिन्द्रियविकारविशेषवत्त्वम् ।

तदुक्तम्—

'यानस्थानासनादीनां सुखनेत्रादिकर्मणाम् ।

विशेषेषु विकारः भ्यादिष्टसंदर्शनादिना ॥'

यथा—

'सदसि सहचरीणामुल्लसत्पाणिवीणा

सकलरसधुरीणा गातुमारब्धुमैच्छत् ।

मयि गतवृत्ति तत्र श्रोल्लसत्पद्मपत्र-
प्रतिभटपटुनेत्रप्रेक्षितान्याविरासन् ॥'

यथा वा—

'भाषणभूषणगमनैरनुकुरुते मे सखीषु सा याता ।
याति मयि तत्र तावद्भूय तेप्येव किमपि वैजात्यम् ॥'

अथ विच्छित्तिः । तत्त्वं स्वल्पीयसा गूषणेन शोभातिशयपोषकत्वम् ।
तदुक्तम्—

'स्तोकाप्याकल्पपरचना विच्छित्तिः कान्तिपोषकत्वात्' इति ।

यथा—

'सितं धौतं वासो वपुषि नयने कज्जलविधि-
र्नवा वीटी वक्त्रे चरणयुगलेऽलक्तकरसः ।

कपोले पत्राली वनहरिणपारिप्लवदशा

न भूषा पोषाय स्मरणजनुपः किं प्रभवति ॥'

अथ विभ्रमः । तत्त्वं व्युत्क्रमकल्पिताकल्पादिमत्त्वम् । तदुक्तम्—

'अस्थाने भूषणादीनां विन्यासो विभ्रमः स्मृतः ।'

यथा—

'धाते त्वय्यरविन्दसुन्दरदृशा भालेऽन्नं श्रोत्रयो-
र्लीक्षारञ्जनमेणनाभिरचना विम्बाधरे चारणि ।

काञ्ची किञ्च गलेऽथ मौक्तिकलताहारो नितम्बे पदे

केयूरं कचधोरणीधिपणया बद्धश्च चेलाञ्जलः ॥'

अथ किलकिञ्चितम् । तत्त्वं भावास्कन्दितधर्मवस्त्वम् । न च भावसं-
करेऽतिव्याप्तिः; तत्र भावानामनैयत्यात् । प्रकृते तु 'क्रोधाश्रुभीतिहर्षादिः
संकरः किलकिञ्चितम्' इत्यभिहितत्वान्नियमः । अविशेषादनयोः पर्यायतेत्यपि
कश्चित् । श्रोपादिचतुष्टयवृत्तिहावत्वसाक्षाद्याप्यजातिगत्त्वमित्ययगतिः ।
तथा च न दोषगन्धोऽपि । यथा—

'अरुणतरलोचनं मुकेदयाः सवदुरुवाप्पपयःप्रमदगण्डम् ।

अकलितविभ्रदस्वभावहृद्यं स्मरमधुरं किमपि स्मरामि तस्याः ॥'

अथ मोह्यायितम् । तदुक्तम्—

‘सद्भावभाविते चित्ते ललनस्य कथादिषु ।
मोह्यायितमिति ग्राह्यः कर्णकण्डूयनादिकम् ॥’

यथा—

‘तव सुभग गुणानां वर्णनाकर्णनायां
कलयति कमलाक्षी कर्णकण्डूयनानि ।
अथ कथमपि कुञ्जलोचनं जृम्भमाणा
रचयति भुजवल्लीवेष्टितैस्तोरणानि ॥’

अथ कुट्टमितम् । तत्त्वं च कामचेष्टादौ निषेधपूर्वकशिरःकम्पादिशालि-
त्वम् । तदुक्तम्—

‘आनन्दान्तं कुट्टमितं कुप्येत्केशाघरग्रहे ।’ इति ।

यथा—

‘सकचमहमल्ललोचनायाः कुचकूले नखरं ददत्यभीष्टे ।
न न गेति रुजेव मन्दमन्दं सशिरःकम्पमुदीरितं शुखेन ॥’

अथ विन्द्योक्तः । तत्त्वं च गर्वातिशयादवधीरिताभीष्टत्वम् । चण्डको-
पेऽतिव्याप्तिवारणाय गर्वति । तदुक्तम्—

‘विन्द्योक्तस्त्वतिगर्वेण वस्तुनीष्टेऽप्यनादरः ।’

यथा—

‘अवलेपलेपलोलितलोचनवृत्तिभिराय मचेतः ।
कुन्तत्यभीष्टयस्तुन्यवहेला कापि पद्मदशः ॥’

अथ ललितम् । तत्त्वं च सौकुमार्यव्यक्तफचेष्टावस्त्वम् । तदुक्तम्—

‘सुकुमारतयाङ्गानां विन्द्यासो ललितं स्मृतम् ॥’

यथा—

‘मनो यूनां मा मृहलितमिति पादान्तरचरं
किमु क्षोणीपृष्ठे रचयति पदं कोमलतया ।
भुजं मल्लीवल्लीकुसुमचयनेऽपि श्रमवशं
कुरङ्गाक्षी कण्ठप्रणयिनमगीष्टस्य कुरुते ॥’

अथ विहृतम् । तत्त्वं चासदृशचेष्टावत्त्वम् । तदुक्तम्—
 'वक्तव्यकालेऽनुक्तं यद्भीडया विहृतं हि तत् ।'

यथा—

'दूरायातेन मया वार्ता वार्तानुशंसिनी पृष्टा ।
 नाचष्ट किं तु विदधे जलश्रुते लोचने सुमुखी ॥'

यथावा—

'न वृणोषि सुरान्मुञ्चिवादीन्न च दैत्यान्कतरस्तवास्ति चित्ते ।
 गुरुणेति मुहुर्निरुध्य पृष्टे विहृतं सागरजन्मनोऽवतान्नः ॥'

एषां स्वातन्त्र्येणैव रसोपकारकत्वं न पारतन्त्र्येणेति वामनमतम् । तज्जु वामनमेव । तथाहि । किं नाम स्वातन्त्र्यम् । रसप्रकृतिकत्वमुत व्यभिचारित्वम् । नाद्यः । तेषां स्थायिभावभूतायां रतावनन्तर्भावात् । किञ्च व्यभिचारित्वं रसान्तरसंचरणशालित्वम् । तच्चैषां शृङ्गारोपयोगितयानुपपन्नम्, सामानाधिकरण्येन तदुपयोगित्वमिति परमार्थः । तत्त्वं च जातिविशेष इत्येके । जात्यभाव इत्यपरे । परे तु हावत्वभावत्वमखण्डोपाधिरित्यङ्गीचक्रुः । लीलादिवृत्तिसंयोगोपाधिधर्मवत्त्वमिति रहस्यम् ।

अथ विप्रलम्भे दशावस्था भवन्ति । ताश्चाभिलाषचिन्तास्मृतिगुणकीर्तनोद्वेगप्रलापोन्मादव्याधिजडतानिधनानि । तत्र सङ्केच्छाभिलाषः । यथा—

'खल्लनगल्लननयना नयनैर्भूयश्च चर्करीति तव ।
 नीराजनं शरीरे तथापि तस्माः सरीसरीति रतिः ॥'

दर्शनप्रकारकजिज्ञासा चिन्ता । यथा—

'गतागतैः सेह मया प्रतोली सेव्या सुधासूतिसरोरुहाक्षी ।
 सचन्द्रसारङ्गमदं प्रवाहं कुर्वति वातायनवीक्षितेन ॥'

प्रियाचेष्टापदसंस्कारजन्यं ज्ञानं स्मृतिः । यथा—

'एकेन पुष्पकवरीं कवरीं करेण
 नीधीं श्रुत्यां तदितरेण च धारयन्तीम् ।
 यक्षोजसीमि नखरक्षतमीक्षमाणां
 रीत्कारशोभिवदनां ललनां हगरामि ॥'

चिरकालिकप्रियप्रशंसाप्रतिपादनं गुणकीर्तनम् । यथा—

‘गुम्फः कार्तिककृत्तिकापरिवृद्धस्यन्दत्सुधासंनिभो
वाचां किंच मिलन्मिलिन्दपटलीहासक्षमे चक्षुषी ।
सा वैसारिणकेतनस्य विलसल्लीलाविलासालयो
जात्यस्वर्णसुवर्णकान्तिरखुलन्यासास्ति तस्यास्तनुः ॥’

विरहकालीना हेयताबुद्धिरुद्वेगः । यथा—

‘सिक्ता मुहुश्चन्दनवारिणा द्राग्गान्दोलिता धीरतरं जलार्द्रा ।
शय्यादलानामपि कन्दलीनां तापाय हा पातकमिन्दुमुख्याः ॥’

मनोविकृतिजन्यप्रियाश्रयं कर्तव्यव्यवहारः प्रलापः । यथा—

‘किं यदिप्यति मामिन्दीवरसुन्दरलोचना ।
किं करिष्यति कुन्दाप्रसुदती वर्धनानु मे ॥’

विरहकालीनमनोवृत्तिजन्यप्रियाश्रितवितथव्यापार उन्मादः । स च
क्रायिको वाचनिकश्चेति द्विविधः । आद्यो यथा—

‘आशासु कोऽपि तरुणो भ्रमवीक्षितायाः
श्रुत्वा सरोरुहदृशो मुहुरङ्गपालीम् ।
संमाजैयन्त्रलिकफोमलघर्मबिन्दु-
नुत्कण्टकः कलयति स्म मनोजलीलाम् ॥’

द्वितीयो यथा—

‘शीतांशो वदनद्युतिं वरतनोस्त्वं हर्तुमाकाङ्क्षसे
त्वं पारीन्द्र विलम्बकान्तिपटलीमेण स्वमक्ष्णोः श्रियम् ।
बद्धो बाज्जलिरेष पेशलमिदं नैवास्ति सुप्मादृशां
तथूयं व्रजत प्रयात विषयं नो मार्गणानां मम ॥’

विरहजनितशरीरतान्तिर्व्याधिः । यथा—

‘आधिस्तनोति सुतनोसनुतानवानि
व्याधिर्दिशत्पविस्तं त्रिपपापिपस्थाम् ।
नो तादृशानि दुरितानि पुराकृतानि
धन्वी पुरः सरति यत्कुसुमायुधोऽपि ॥’

अपिच—

‘नापैति या नागरचित्रपन्था (?) गुह्यचिकाक्षौद्रभवौपधेन ।
नासत्यतामेत्य नवीनयोगैर्हरे हराभ्मोजदृशस्त्वमार्तिम् ॥’

विरहजन्यकायचेष्टाविरहो जडता । यथा—

‘यादव यादव किं वा ब्रूमः सुदृशो वतावस्थाम् ।
उच्चरिते तव नामनि जीवति सुदतीतिजानीमः ॥’

निधनस्य विरहादमङ्गलत्वाच्च न तद्वर्ण्यम् । आलम्बनविभावानुक्त्वा
प्रसङ्गादुद्दीपनविभावा निरूप्यन्ते । ये रसमुद्दीप्य विभावयन्ति त उद्दी-
पनविभावाः । तेषां च रसं प्रत्युद्दीपनत्वेन कारणत्वम् । ते च अतुच्चन्द्रम-
लयाग्निलाघ्या वेद्याः ।

अतुषु वसन्तो यथा—

‘गुञ्जद्विरेफमधुरे कलकण्ठकण्ठ-
पीयूषपानचतुरे क्लृप्तमाकरेऽस्मिन् ।
खेलत्ययं युवजनेषु नितान्तरक्तो
मन्दं मृगाक्षि मृगयां मुदितो मनोभूः ॥’

ग्रीष्मो यथा—

‘शिरीपसंसर्गसुगन्धिशीतसमीरणेऽस्मिन्सुभगावगाहे ।
सिते पटीरे ह्य पङ्किलाङ्के पयोधरे पद्मदृशां मनोभूः ॥’

वर्षा यथा—

‘सौदामिनीकनकदामविभूषिताङ्गी
कादम्बिनी गजघटेव मनोजराजः ।
आसारपातविशदीकृतदानपूरा-
न्न.....कस्य मुनसो मुदमादधाति ॥’

शरद्यथा—

‘यातं सज्जनचित्तवद्विगलतागम्भः प्रसन्नं नभः
कालुष्यं गुरुशिक्षयेव न मनागम्भोधराः संद्रधुः ।

चेतांसीव सरांसि हंसललितान्यासन्भृशं योगिनां
जातं किं विशदं न वेति विशति स्त्रीणां मनो मन्मथः ॥'

हेमन्तो यथा—

'हसति दिवसो मानैः साकं सरोरुहचक्षुषां
व्रजति रजनी वृद्धिं प्रेमप्रपञ्चरसैः सह ।
भवति च रुचिः सार्धं चित्ते चक्रोत्तमूचयैः
स्वपिति तरुणैश्चेतोजन्मा रामं कुचभूमिषु ॥'

शिशिरो यथा—

'व्रणयत्नधरं प्रकम्पयंस्तनुगङ्गं च सृजन्सकण्ठकम् ।
असहन्कुचपत्रवलरीं शिशिरः पञ्चदशां प्रियागमः ॥'

चन्द्रे यथा—

'माचीभालविशेषकं सुचवकं दिवसुन्दरीणामिदं
मीढाकन्दुकमिन्दुलोकमुदशां काश्मीरपद्माङ्कितम् ।
मानोन्मूलनकार्मणं रतिपतेः कालार्भकक्रीडनं
यामिन्याः करभोरु पश्य पुरतः सौभाग्यमुज्जृम्भते ॥'

मलयानिलो यथा—

'शुद्धश्रेणीकृपाणीसरसिरुहवनीधूलिभिर्धूलराङ्गः
प्रन्धसंपातकम्पस्त्वलितगतिरलं माधवीमल्लिकासु ।
मन्दं मन्दं विसर्पन्मलयगिरिवरीगङ्गरेभ्यो दुकूलं
कर्पन्कर्णाटफान्ताकुचकलशगतं वासि गच्छः समीरः ॥'

अनुभावा व्यगिचारिणावाश्च प्रन्धान्तरेषुहाः । इह अन्धगौरवाज
सिताः ।

इति श्रीगणेशविल्वललिङ्गनारदविरचित्पुलोमसम्पीड्यामङ्गमन्त्रीधितविरचिता
शुक्रारामृतलहरी समाप्ता ॥